

BİLİM_{ve} SANAT

63

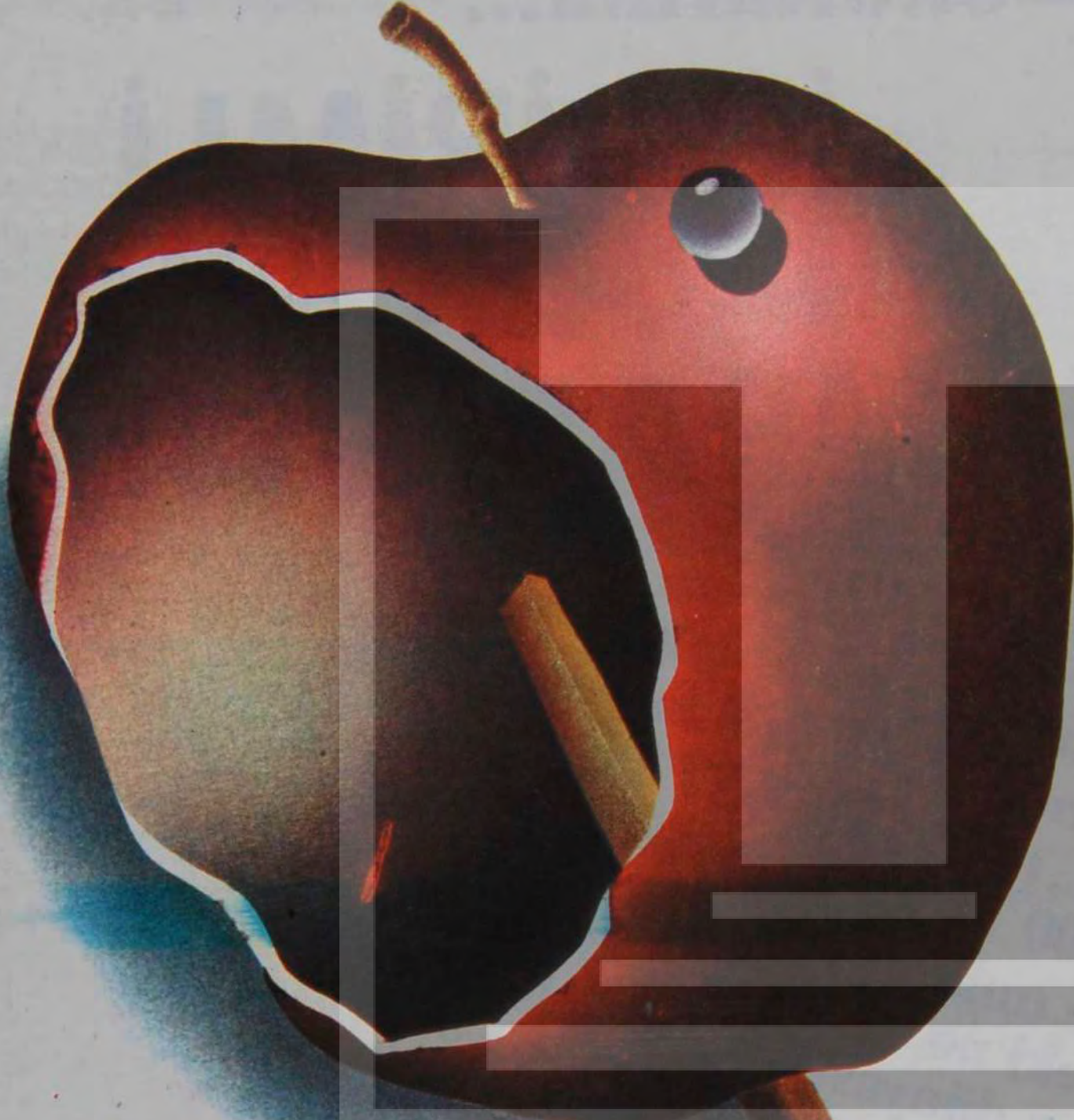
AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

MART

1986

(KDV Dahil)

350 TL

TÜSTAV

Theodorakis:
SANAT ve BARIŞ

Haluk Gerger:
DEPOLİTİZASYON CÜRETİ

Mahmut Dikerdem:
BARIŞ VE DEMOKRASİ

Aziz Nesin:
"TOPLUMUMA BORÇLUYUM"

BİLİM ve SANAT

okurlarına...

İNDİRİMLİ ABONE KAMPANYASI

15 Nisan 1986 tarihine kadar abone olan
BİLİM ve SANAT okurlarına % 45 özel indirim.
Yıllık 7000 TL. tutan ARTIST Plastik
Sanatlar dergisini 4000 TL.'ye edinebilirsiniz.
Abone tutarını ARTIST dergisi
Posta çeki no 196681'e gönderin,
Plastik sanatlar dünyası evinize gelsin...

MART 1986
Sayı: 2

500 TL.

ARTIST
PLASTİK SANATLAR DERGİSİ

- 48 sayfa
- Tamamı renkli
- Avrupa kağıt

DENK AJANS
29 84 30 Ankara

BİLİMİN YOL GÖSTERİCİLİĞİ, SANATIN YARATICILIĞI İLE...	BİLİM ve SANAT	4
İNSANLIK BARIŞ ÖĞRETMENİNİ YİTİRDİ: ALVA MYRDAL	Gürhan Uçkan	5
Mahmut Dikerdem: "BARIŞ-DEMOKRASİ SAVAŞIMI BİR BÜTÜNDÜR"	Söyleşi: Jülide Gülizar	6
Server Tanilli: "TARİHİ, KEYFİLİKTEN KURTARMAK GEREK"		8
Aziz Nesin: "YAZARIN, YAZARLIĞINI ÖNE ALMASI BÜYÜK BENCİLLİK OLUR"	Söyleşi: Mirjana Teodosijević	10
KADIN ON YILI ve GÖÇMEN KADINLAR	Fusun Tayanç	12
SANAT, BARIŞ ve İLERLEMENİN YANINDADIR	Mikis Theodorakis	16
Zülfü Livaneli: "STEP HÜZNÜ ve DENİZ COŞKUSU, ÜLKEMİN KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURUR"	Söyleşi: Gökhan Güvenç	20
"BİLİNE GERÇEKLER" NEDİR?	Sinan Sönmez	23
24 OCAK ve DEMOKRASİ	M. İlhan Erdost	24
SIYASET YASAĞI ve DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ	Halit Çelenk	26
DEPOLİTİZASYON CÜRETİ	Haluk Gerger	28
İŞKENCE, SAVUNMA HAKKININ GÜÇLENMESİ İLE ÖNLENİR	Güney Dinç	30
GELİN SIYASET YAPALIM, ANCAK...	Tunç Tayanç	32
DEPOLİTİZASYON İSTEKLERİ ve DİNİN POLİTİZASYONU	İlhan Tekeli	34
LATİN AMERİKA'DA BASIN, İDEOLOJİK PROPAGANDA ve DİN	Galip Yalman	36
AFTA SEÇENEKSİZLİK	Erşen Sansal	39
Elli Yıl Öncesinin Bir Taşlama Ozanı: NAMDAR RAHİMİ KARATAY	Güney Gönenç	40
Afşar Timuçin: "DOĞRU GÖZLEM, DOĞRU YAŞAMLA OLASIDIR"		42
Yusuf Kurçenli: "SİNEMA DA DEPOLİTİZASYONDAN NASİBİNİ ALIYOR."		44
GOGOL'UN İKİNCİ YÜZÜ	Aydın Süer	46
BİR KÜREK KİREÇ İLE SİHİRBAZLIK	Ömer Kuleli	48
Yaşar Ersoy: "ADALI İNSAN, DÜNYALI KİMLİK ARAYIŞINDADIR."	Söyleşi: İbrahim Sayar	50
GİZGİLERİYLE: Ferruh Doğan, Nezih Danyal, Hakan Eken, Ali İhsan Akülke, Jovco Savov		

Bilim ve Sanat

Sahibi:
BİLSAN
Basım-Yayın Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Adına:
İLHAN ALKAN

Genel Yayın Yönetmeni:
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı:
GÜNEY GÖNENÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
İRFAN AYDIN

Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay-ANKARA.
Tel: 30 11 66 o posta Çeki No: 12526-1 o İstanbul Temsilcisi: DİKNA SERDEN o İzmir Temsilcisi: Haluk DÖLENEKEN o İveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box 38 045, 10064 Stockholm o F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞTAN Alemannen Str. 1 4040 Neuss o İsviçre Temsilcisi: Hasan DEMİRCAN Postfach 56, 5614 Sarmenstorf o İngiltere Temsilcisi: Mustafa YAŞACAN, 77/A Wilberforce RD. N 4 Finsbury Park /LONDON Dergi: abc Tel: 30 11 66 o Film: DENK Tel: 29 84 30 o Kapak Filmi: REPROMAT Tel: 34 33 50 o Baskı: SANEM Matbaacılık A.Ş. o Dağıtım: ETKİN Tel: 52 76 011 (İst.) o Abone: Yıllık 2500 Altı Aylık 1400 TL/Avrupa Yıllık 40 DM, ABD (Uçakla) 50 Dolar, Avustralya 55 Avust. Doları.

BİLİMİN YOL GÖSTERİCİLİĞİ SANATIN YARATICILIĞI İLE...

Siyaset iyi midir, kötü müdür? Siyaset yapmak boşuna ortalık karıştırmak mıdır? Bu değişik zamanlarda ve mekanlarda yaşanmış ve oldukça eskimiş bir tartışmadır. Eskimiştir, çünkü siyasal iktidarsız bir toplum düzeninin düşünülmemeyeceği anlaşılmıştır. Siyasal iktidarın zorunluluğunu, ondan kaçınmanın olanaksız olduğunu gören insanlar, siyasetin, varsa kötülüklerini siyasal sistemi daha demokratikleştirerek gidermeye çalışmışlardır. Demokratik adımlara ters düşenler ise, hep aynı silaha sarılmışlardır: "Siyaset yapmak anlamsızdır, işleri karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz". Nitekim, "alternatifsiz" dedikleri ekonomi politikasının tıkanmış, ülke sorunları karşısında çaresiz kaldığı bir sırada ANAP iktidarı "depolitizasyon" u gündeme getirdi. Bir yandan yeni antidemokratik yasalar tezgaha sürülürken, bir yandan da kitlelere siyaset yapmamaları öğütleniyor. Niye "acaba"?

Geçtiğimiz günlerde, toplam üye sayısının "yirmi dört" olduğu bildirilen bir "dernek" te yaşanan yönetim bunalımı, basına da yansımaya karşın çok fazla ilgi görmedi. İhracatla uğraşan şirketlerin kurduğu bu "birlik", elbette "siyaset" yapmıyordu. Ancak, şirket sahibi yirmi dört kişinin bir "dernek" kurmak zorunluluğunu duymaları nasıl açıklanmalı; yönetimi elde etmek için kıyasıya çekişmeleri nasıl yorumlanmalıydı?

Türkiye'nin gündeminde açıklık kazanması gereken onca sorunun olduğu bir dönemde, bu konu hergün çığ gibi büyüyen bir "acaba" lar yumağının sadece bir halkasıydı. Başka bir "acaba" da şudur: İş, varlık nedeni siyaset yapmak olan iktidar partisinin, başkalarına siyaset yapmanın demesinin arkasında, kitleler siyasetle buluştuğunda bu düğümlerin bir biri ardına çözüleceği endişesi mi yatmaktadır? Anlaşılan, "işbiricisi" olmakla övünen iktidar, "siyaset" in işini bitirmek gibi zorlu ve "nafile" bir uğraşa soyunmakta.

"Depolitizasyon" ya da siyaseti anlamsız saymaya kalkışmak, ancak kendilerini "siyaset üstü" görenlere özgü bir "ideoloji" dir. Böyle bir ideoloji ise, demokrasi fikrinin tam karşısında yer alır. Bu nedenle de kitlelere benimsetilmesi, hele kalıcı kılınması olanaklı değildir.

Öte yandan, tarih, demokrasi ilkelerini, siyasal katılımı savunmayı "günün koşulları" gibi "özürlerle" ertelemenin ne büyük bir yanlışlığı olduğunu, tüm özgürlük ve hakların yitirilmesi gibi bir bedel ile sonuçlanabildiğini öğretmekte...

Tarih yalnız acı dersler sergilemez. Örgütsel siyasal katılımın, bir ülkenin sorunlarını gündeme getirmek, çözümler üretmek açısından ne denli etkili olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle, en yüce değer emeği, pervasızca horlayan "alternatifsizlik" çılgınlıklarına, dikensiz gül bahçeleri hazırlamak amacıyla, siyaseti kitlelerin gözünde anlamsızlaştırmak isteyenler hep bulunacaktır. Ama, kitleleri siyasetten ayıran örtüler sıyrıldıkça müstehcen (edepsizce) "memleket manzaraları" sergilenmeyecek, "acaba" ların yanıtları tek tek ortaya dökülmeyecek midir?

Sorun, içinde yaşanan bu çürümüşlük, kokuşmuşluk girdabını aşmak, iyiyi güzeli aramak ve onu bulmakta. Bilimin yol göstericiliği, sanat'ın yaratıcılığı ile...

BİLİM ve SANAT

İsveçli barış savaşçısı Alva Myrdal için ozan Olle Alsen "İlk Öğretmenimiz" diyor:

"...Bize sen öğrettin yeryüzünde barışın sürekli uğraş ve gözcülük gerektirdiğini, çevrende öylesine kesin ve sevgi dolu bir halka var ki şimdiden sarıyor yüreklerimiz..."

Alva Myrdal 1 Şubat 1986'da, Barış Yılı'nın hemen başında ölerек ardında turnağına dek silahlanmış bir yeryüzü ve buna karşı aydınlık düşünceyle donanmakta olan bir insanlık bıraktı. 84 yıllık yaşamı süresince inandığı düşünceleri savunmuş, güven verici, rahat ve kararlı tavrıyla büyük saygınlık kazanmıştı. "Günümüzde bir savaşın hiçbir galibi olmayacaktır," dedi. Bunun bilincinde olarak, gecikmeden ve "koşulların kendi kendine kolaylaşmasını beklemeden" girişimde bulunulmasını istedi. Çünkü seçenek boyun eğmek ile karşı koymak arasındaydı ve boyun eğmek "insanlık onuruna aykırıydı".

Alva Myrdal, İsveçliler için gerçekten bir öğretmen gibiydi. Aile yapısı, kadınların iş yaşamında erkeklerle eşit hakları paylaşmaları ve kadınların toplum içindeki yeri konusunda öncülük etti. Kadının önce kendini yetiştirmesini, sonra da topluma şekil verilmesinde pay sahibi olmasını istedi. Daha sonra, kırklı yıllarda öğrenim politikasına eğildi. Hemen ardından az gelişmişlik sorunu üzerinde çeşitli yurtiçi ve yurtdışı çalışmalarda bulundu. Birleşmiş Milletler ve UNESCO içinde önemli görevler üstlendi, çalışmalarını kitaplaştırarak belgeledi.

Alva Myrdal için silahsızlanma konusu, daha çok altmışlı yıllarda güncelleşti. 1962-1973 yılları arası, Cenevre'de silahsızlanma kongresinde İsveç delegasyonunda görev aldıktan sonra, BM'in Güney Afrika komitesine başkanlık yaptı. Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü SIPRI'nin kuruluşunda öncülük etti ve ilk başkanı oldu. Artık Alva Myrdal, Nehru'den Gromyko'ya dek birçok ünlü devlet adamının saygınlığını ve dostluğunu kazanmıştı. Örnek olarak andığımız bu iki devlet adamı da Alva Myrdal'ın en çok etkilendiğini söylediği politikacıların başında geliyorlar.

İNSANLIK, BARIŞ ÖĞRETMENİNİ YİTİRDİ; ALVA MYRDAL

Gürkan Uçkan

Alva Myrdal'a verilmeyince, Norveç halkı kendi oluşturduğu "Halkın Barış Ödülünü" ona verdi. Ertesi yıl ise, bir önceki yıl verilmeyen ödüle hemen layık görüldü. Çünkü Alva Myrdal, halkın dilini konuşan ve çok önemli konuları küçük-büyük herkesin anlayacağı biçimde göz önüne getirmeyi bilen bir aydıydı, artık görülmemezlikten gelinmesi güçtü.

Alva Myrdal'ın ölümü üzerine Başbakan Olof Palme'nin ilk sözü şu oldu: "Bizler Alva Myrdal'ı, kişiliğinin aydınlığı ve sevinci; inancının verdiği güç; eylemlerinin etkinliği ve genişliği ile anacağız."

Alva Myrdal'ın son görevi olan İsveç Silahsızlanma Delegasyonu başkanlığına ondan sonra getirilen, Inga Thorsson ise duygularını aşağıdaki sözlerle dile getirdi: "Bu büyük insanı 50 yılı aşkın bir süre tanıdım ve kendisiyle geniş çalışma sahalarından çoğunda birlikte olmanın ayrıcalığını yaşadım. Şu anda benim için en önde gelen şey, onun uluslararası silahsızlanma çalışmalarıdır. Onun katkıları, bizden sonra birçok nesile öncülük edecektir."

Bu büyük düşünür ve barış sever insanın bizlere ilettiği en temel düşünce, 1961'deki şu sözleriyle özetlenebilir:

"Kesin olarak iki şey biliyorum. Güçlük karşısında ortalıkta dolaşıp olumlu düşler görmekle bir şey kazanamayacağımız bunlardan ilki. İkincisi ise, insanın kendisinin yapabileceği bir şeyin her zaman olduğudur."

1966-1982 yılları arasında altı ayrı barış ödülü alan Alva Myrdal, 1980'de ilk kez verilen Albert Einstein Barış Ödülü'nün de ilk sahibidir. New York'ta TV den milyonlarca Amerikalıya yaptığı konuşmasında, nütron bombasından, Vietnam'a dek uzayan savaş isterisine karşı uyarıda bulundu. Barış için atılacak adımların, savaşa yönelik girişimlerden önce atılmaları gerektiğini ve uzlaşmak için, önce güçlü taraf haline gelmeyi beklemenin yanlış olduğunu vurguladı. Çünkü "...savaş bir kez başladımı, askerler bayraklar altına çağrıldımı ve komutanlar, önceden verilen emirleri uygulama sinyalini aldıkları, artık baştaki yöneticiler isteseler bile, bu makineyi kimse durduramaz," di.

1981 yılının Nobel Barış Ödülü

Alva Myrdal'ın Yaşam Öyküsünden Kesitler

- 31 Ocak 1902'de Uppsala'da doğdu.
- 1924- Stockholm Üniversitesi'nde doktoraını verdi. Tanınmış ekonomist Gunnar Myrdal'la evlendi.
- 1927- İngiltere ve F.Almanya'da psikoloji öğrenimi.
- 1929-30 ABD'de öğrenim ve araştırma, 1930-31 Cenevre'de öğrenim.
- 1949-50 Birleşmiş Milletler toplumsal sorunlar bölümü başkanı.
- 1950-55 UNESCO bilimsel araştırmalar bölümü başkanı.
- 1962-73 İsveç Silahsızlanma Delegesi Baş Uyesi.
- 1962-70 İsveç İşçi Partisi Milletvekili.
- 1964 Birleşmiş Milletler Güney Afrika Konseyi başkanı.
- 1964-66 SIPRI genel başkanı.
- 1968-73 Birleşmiş Milletler Silahsızlanma ve Kalkınma Komisyonu başkanı.
- 1980- Albert Einstein Barış Ödülü
- 1981- Norveç Halkın Barış Ödülü
- 1982- Nobel Barış Ödülü (Alfonso Garcia Robles ile birlikte.)
- 1 Şubat 1986'da Stockholm'de öldü.

Mahmut Dikerdem : "BARIŞ - DEMOKRASİ SAVAŞIMI BİR BÜTÜNDÜR"

Söyleşi: Jülide Gülizar

Aslında Barış Yılı'na girmedik daha" diye söze başladı Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem, "yerel savaşların sürüp gittiği bu yıl, olsa olsa Barış'ı özleme yılıdır bugün Barış'la övünemeyiz daha".

Uluslararası Barış Yılı'nın iki ayını geride bıraktık. Göz açıp kapayınca kadar geçen iki aya bakılırsa, beş göz açıp kapayınca kadar da yıl bitecek. Doğal olarak barış çabaları da.

"Yoo hayır, böyle bir yılın 86'yla kısıtlanması düşünülemez, bu bir başlangıç, yıl bitti haydi savaşalım

demek olmaz" diyor Dikerdem.

Sayın Başkan, Barış Yılı olarak 1986'nın seçilmesinin bir anlamı var mı?

Var. Biliyorsunuz Birleşmiş Milletler 1945'de kuruldu. Yani 40'ncı yılını doldurdu ve yeni bir döneme başladı. Temel amacı gelecek kuşakları barış içinde yaşatmak, onlara savaşı ve güvenli bir dünya bırakmak olan Birleşmiş Milletler ikinci 40 yılını işte bu temel amaçla başlattı.

Savaşı ve güvenli bir dünya, çıkarları, varolmaları böyle bir dünyaya bağlı olanların dışında, - tüm insanların amacı. Bir savaşın sonrasın-

da elde kalan milyonlarca ölünün, yaralının, sakatın yanı sıra, tümünden alt-üst olan, yıkılıp yok olan değerler de insanlara acı veriyor. Kurtuluş Savaşları dışında tüm savaşların cinayeti olduğunda insanlar birleşiyorlar artık.

Sayın Dikerdem, Barış savaşı mı yalnızca savaşa karşı olmak mıdır?

O eskiden egemen olan görüştü. Şimdi böyle değil.

İnsanlar çağlar boyunca savaşım vermişler Barış için. Ama bunlar yaşama geçirilen önlemler olmamış. Barış savaşımını daha bir güvenceye alan, bir belgeye bağlayan çalışma.

Helsinki Konferansı, Barış Savaşımında bir kilometre taşıdır ve Helsinki Sonuç Belgesi, bu savaşımın pozitif hukuka geçirilmesini sağlayan belgedir. Adil ve kalıcı bir barışın belgesi.

Nedir bu adil ve kalıcı barış?

Barış, savaşın sonunda gelen bir durumdur ve o anlamda barış, kazanan tarafın kaybedene koşullarını dayatmasıdır. İşte bu, kazanana kaybedene bağlı olduğu için adil bir barış değildir. Adil barış, devletler arasında büyük-küçük farkı gözötilmeksizin ulaşılan barıştır.

Bu nasıl mümkün olacak?

Emperyalist ilişkileri kaldırmak suretiyle. Bu husus, Helsinki Sonuç Belgesi'nde yazılı değil, ama Dünya Barış Hareketi'nin özünde bu vardır ve Helsinki'yi bu hareket hazırlamıştır.

Kalıcı barış.. Barış kalıcı kılmak neyle, nasıl mümkün olur? Ve bu kalıcılığın güvencesi olarak neye sarılabiliriz? Silahlanma, böylesine bir yarışa dönüşmüşken, silahsızlanma çabaları lafta kalmaya, göstermelik olmaya başlamışken, kalıcı barıştan nasıl söz edileceğini konuşuyoruz, Mahmut Dikerdem'le. Bir anlayışa göre "karşılıklı caydırmanın" bir denge olabileceğini söylüyor ve hemen ekliyor:

"Ama bu dehşete, korkuya dayanan bir dengedir ve hiçbir güvencesi yoktur. O nedenle kalıcı bir barışın temelini oluşturamaz. Çünkü elinde silah bulunan ülke, ne yapar eder onu kullanır bir gün. Yani, barışın kalıcılığı mutlak surette silahsızlanmadan geçer, başka bir yolu, bir güvencesi de yoktur."

Bu düşünce, Dünya Barış Hareketi'nin dayandığı temellerden biri.

Barış Yılı'nda Dünya ve Türkiye...

Bu hareket de "genel silahsızlanma" diyor. Diyor da nasıl olacak? Dikerdem yanıtıyor:

"Elbette bir anda, haydi silahsızlanalım demekle olacak şey değil. Ama karşılıklı denetimli ve kademe-li bir genel silahsızlanma neden olmasın?"

Dünya Barış Yılı garip bir rastlantıyla başladı. Bir yanda barış etkinlikleri gerçekleştirilirken, bir yanda Yıldız Savaşları'nın gündeme getirilişi bir garip rastlantı, bir çelişki. İnsanlar acaba uzaya tırmandırılan savaşların insan soyunu yok edeceğinin korkusu içinde mi 86'ya Dünya Barış Yılı diye sarıldılar, yoksa bu tırmandırılma Dünya Barış Yılı'na inat mı?

Dikerdem "rastlantı değil bu" diyor ve sürdürüyor: "Biliyorsunuz Dünya Barış Yılı kararı 1982'de alındı. Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları) ise, 83 Eylül'ünde ABD Başkanı Reagan'ın bir Radyo-TV konuşmasında halkına verdiği müjdeyle gündeme geldi. Reagan ilk aşamada 26 milyon dolar ödenek istediği bu projesini halka müjdelerken, uzayda ABD topraklarının üzerine, hiçbir silahın vuramayacağı bir ağ gereceğini söylüyor, bilim adamlarının bu yoldaki çalışmalarının olumlu sonuçlandığını bildiriyordu.

Bu müjde belki o an için geçerliydi ama, bugün bir yerlerinden bir yara almış durumda değil mi?

Elbette..85'in sonunda laser ışınlarıyla, füzenin atılışından hedefine varmasına kadar, yakalanıp vurulabileceği anlaşıldı. Bir kurgu bilim çalışmasına benzeyen "uzayda ağ kurma" olayının gerçekleşmeyeceği anlaşılır gibi oldu. Böyle olacağı da belliydi. Çünkü bilim ve teknoloji birleşik kaplar gibidir. Bir tarafın

bir şey bulması durumunda, öbür tarafın bir-iki yıl içinde onun karşısını geliştirdiği bir gerçek.

Yıldız Savaşları bir bakıma ABD ile SSCB'nin sorunu durumunda. Oysa bir de Avrupa var arada. Bu projede Avrupa'nın durumunu anlatır mısınız?

Yıldız Savaşları'nın dünyada yarattığı psikolojik etki, Avrupa'yı ürkütmüş durumda. Bu savaşlarda, iki süper güçten, erken davrananın ötekini yok edeceği ve kendisini güvenceye almış olacağı iyice anlaşıldı. Yani taraflardan biri saldırıdan müaf. Bu, iki devlete de öncelik hırsı verecek bir unsur.

O zaman Yıldız Savaşları, iddia edilenlerin aksine-savaşı önleyen değil, özendirilen bir şey oluyor..

Elbette.. İşte Avrupa bu gerçeğin ürküntüsü içinde. Öncelik almak için, yanbaşındaki SSCB'nin karşı silahı gerçekleştirilmesinin, ya da bir kuvvet gösterisi yapıp, Avrupa'yı işgale kalkmasının ürküntüsü içinde.. Zaten şunu hiç akıldan çıkarmamak gerek. Çağdaş anlamda Barış, Hiçbir teknolojinin vuramayacağı silah bulmak değildir.

Ülkemiz şu sıralarda, her yandan dostane ilişkiler içinde olmadığımız devletlerle çevrili. Barış Yılı'nda Türkiye'nin durumunu bu açıdan değerlendirdiğimizde ne görüyoruz? Gördüğümüzün pek de iç açıcı olmadığını söylüyor Mahmut Dikerdem ve sürdürüyor:

"Atatürk'ten, yakın zamanlara kadar, bu ülkenin güvenliği dostluk paktlarıyla sağlanmıştı. Atatürk'ün kolektif paktlara karşı olduğunu herkes bilir. Ama Türkiye NATO'ya girmekle bu yoldan ayrılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin konumunu artık Doğu-Batı arasında bir köprü olarak

düşünemeyiz. Türkiye ancak içerde istikrarlı bir barış içinde olursa hem kendi güvenliğine, hem de bölgenin istikrarına yararlı bir konuma girmiş olur. Geleneksel politikadan ayrılarak yapılan hataların mutlaka düzeltilmesi ve komşularımızla barışçı ilişkilerin kurulması gerekir.

Atatürk'ün kolektif paktlara karşı olduğunu söylediniz. Bu çerçevede Balkan Paketi'nin nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir istisna mı?

Balkan Paketi bir askeri pakt değildi. Bir bölge paktiydi ve Avrupa'ya Balkanlar'ın bir bölge olduğunu kanıtlamak amacını taşıyordu.

Barış Yılı uluslararası bir yıl. Tüm dünyada çeşitli etkinliklerle kutlanıyor. Ülkemizde bugüne dek, resmi makamların herhangi bir girişimi olmadı. Gençlik Yılı'ndaki sloganda bulunan "Barış" kelimesini "Huzur" diye değiştirenlerin bu yılı candan-gönülden kutlaması elbette düşünülemez. Dünya Barış Yılı'na Türkiye'nin de evet demesi, "kerhen bir kabul" den öteye gidemez. Belki göstermelik bir şeyler yapılır ele güne karşı. Ama ne olursa olsun, barıştan yana güçler seslerini duyuruyorlar, geçirilen olağan dışı dönemin olumsuz etkilerine karşın. Ve...

"...Ve, halkımızın barış özlemi doğrultusunda uğraş veren aydınların sayısı - azalmak şöyle dursun - gide-rek artıyor" diye tamamlıyor sözü Mahmut Dikerdem, "bunlar elbette güzel, sevindirici şeyler, ama yeterli değil."

Peki sayın Mahmut Dikerdem, yeterli olması için ne yapmak gerek?

Olayın önemini ve barış için verilen savaşımın, demokrasi savaşımıyla eşdeğerli olduğunu halkımıza anlatmak gerek.

Teşekkür ederim.

"Aslında Barış Yılı'na girmedik daha"

Server Tanilli : "TARİHİ, KEYFİLİKTEN KURTARMAK GEREK"

- Sayın Tanilli, "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası"nın beklenen ikinci cildi de çıkmış bulunuyor. "Orta Çağ"ı içine alan bu ciltte, konuya nasıl yaklaştınız? Çünkü, bu çağ bizi pek ilgilendirmiyor.

■ Orta Çağ, malum, İlk Çağ'la Modern Zamanlar arasında açılan bir parantez. Terim, XV. yüzyıldan kalma; XVII. yüzyıldan beri de böyle bir parantezi açmak adet olmuş. Ne zaman başlayıp ne zaman bittiği de, tarihçiden tarihçiye değişen bir devir. Orta Çağ'ın başlangıcını, bazen I. Konstantin'in hükümdarlığına, Batı Roma'nın son imparatorunun tahtından indirilmesine (476), ya da Arap istilasının Avrupa'ya yönelişine (VIII yüzyıl) çıkarırlar; bitimi için de, çeşitli tarihler gösterilir: İstanbul'un Türklerce zaptı (1453), Amerika'nın keşfi (1492), Almanya'da Reform'un başlaması (1517), daha eski olaylar yada.

- "Orta Çağ" teriminden neyi anlamalı gerçekte?

■ Orta Çağ tarihi, "feodal rejim" in, yani feodal sosyo-ekonomik oluşumun tarihidir aslında. Gerçi, bu terim, vassallık ilişkileri üzerine kurulu siyasal, sosyal ve hukuksal örgütleniş ve vassalların senyöre karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları borçları belirtmek üzere, bugün de kullanılır ve devletlerin parçalanıp dağılışı böylece anlatılmak istenir. Ancak burjuva tarihçiliğinin bu yaklaşımı yetersizdir. Şöyle söylemeli aslında: Feodal rejim, toprağın, temel üretim aracı olarak, büyük toprak sahiplerinin elinde olduğu bir üretim biçimidir; öyle ki, büyük toprak sahipleri, o toprak üzerinde kendi bireysel ekonomilerini yöneten bağımlı köylülerin emeğini sömürürler. Feodalizm, ülkeden ülkeye ne denli çeşitlilik gösterirse gösterebilir, feodalitede üre-

tim ilişkilerinin temeli budur. Köle-ye, kendi emeğindeki çıkarlardan hiç birini tanımayan "köleciler" üretim biçimine oranla, ileri bir niteliği de var kuşkusuz. Açıklamaya gerek yok: Feodal rejimdeki bu üretim ilişkileri de, toplumun yapısını, hukuksal ve siyasal üst yapısını, giderek ideolojik yaşamını belirlemiştir.

İşte, benim Orta Çağ'a, giderek feodaliteye yaklaşma biçimim.

- Öyle olunca, Orta Çağ'ın dönemlendirilmesi de başka türlü olacaktı değil mi?

■ Elbette! Böylesi bir feodalizm kavramıdır ki, Orta Çağ'la ilgili genel zamanlama ile, devrin kendi içindeki dönemlendirilmesi hakkında nesnel ölçütler verebilmektedir bize. Orta Çağ tarihi, bir yerde, feodal üretim biçiminin doğuşu, gelişmesi ve sona erişinin tarihi olduğundan, bu devir köleciler rejimin düşüşüyle, yani V. yüzyılda başlar ve Avrupa'nın en ileri ülkelerinde burjuva devrimlerinin, yani kapitalizmin doğuşunu izleyen devrimlerin başlamasıyla sona erer. Avrupa'da ilk önemli burjuva devrimi ise, XVII. yüzyılın ortalarında İngiltere Devrimi oldu. Modern tarih, onunla başlar aslında. Böylece, Avrupa'da Orta Çağ tarihinin zamansal çerçevesi, V. yüzyıl ile XVII. yüzyıl ortaları arasında yer alır. Devir, başta Avrupa için olmak üzere, Yukarı Orta Çağ (V. yüzyıl ortaları), Asıl Orta Çağ (XI. yüzyıl-XV. yüzyıllar), Aşağı Orta Çağ (XVI. yüzyıl-XVII. yüzyıl ortaları) diye kendi içinde de dönemlendiriliyor.

Görüyorsunuz ki, konunun doğrudan doğruya, ne İstanbul'un fethi, ne de Amerika'nın keşfiyle ilgili bir yanı yok. Zaten, "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası" da, tarihi böylesi yüzeysel keyfi değerlendirmelerden kurtarmak için kaleme alınıyor.

- Öyle görünüyor ki, "Orta Çağ"

deyip azımsamamalı. Ancak, Orta Çağ karanlığı derken ne anlaşılmalı bundan? İşin içyüzü nedir size göre?

■ Gerçekten, Orta Çağ tarihinin incelenişindeki önemi azımsamamalı. Feodalizmin gelişmesindeki kanunları tanımak, bu rejimin evrenselliği gözönünde tutulursa, insanlık tarihinin gelişimini tanımak bakımından gereklidir. Bu kanunların incelenmesi, yerini - kaçınılmaz olarak - sosyallizme bırakacak olan kapitalizmin gerici niteliğini aydınlığa çıkarır; çünkü, kapitalizmin feodal rejimin bağrındaki gelişme sürecinin bilinmesi, bir yerde, onun kaçınılmaz çöküşünün nedenlerini de aydınlatma olanağını sağlar bize.

"Orta Çağ karanlığı" na gelince... Bizde, Orta Çağ deyince, karanlık bir devir hatıra gelir. Orta Çağ'la karanlık - adeta - eşanlamlıdır dilimizde. Bununla, Batı Orta Çağ'ını kastediyorsak, bir tarihe kadar doğru, bir tarihten sonra ise yanlıştır. Batı bir ara bir alacakaranlığın içine girer gerçi; ama 1000 yılı dolaylarından başlayarak, türlü bunahımlarla içiçe de olsa, ilerleyen, yaratan bir batıdır o. Burjuvazinin doğup geliştiği, aklıcılığın, laik düşüncenin ete kemiğe büründüğü, Rönesansın gerçekleştiği bir çağı topyekün karanlık diye niteliyemeyiz. Hele karanlık, Doğu'daki Orta Çağ için asla sözkonusu olamaz gerekir. Orta Çağ'da Asya uygarlıkları, özellikle Hint ve Çin, rönesanslarını yaşarlar; Yakın-Doğu'da ise -herşey bir yana- VII. Yüzyıldan başlayarak, insanlık tarihinin en görkemli olaylarından biri sahneye gelir; İslam doğar ve kültürün - hemen - her alanında fethini yapar. Bu fetihlerden oluşan yeni uygarlık, insanoğlunun gördüğü en parlak uygarlıklardan biri olur ve Antik mirasın büyük bir bölümünü derleyip topladıktan sonra Batı'ya da öğretmenlik eder çok noktada.

Doğu'nun çaptan düşüşü, aslında Orta Çağ'dan sonra başlar.

- Eserinizde gerçekten, "İslam Rönesansı"ndan bahsediyor ve üzerinde uzun uzadıya ve önemle duruyorsunuz. Bundan anlaşılacak gereken nedir? Ve bu rönesansın dinle ilgisi var mıdır?

■ VII. yüzyıldan başlayarak, İslamın yayıldığı o geniş coğrafya par-

Server Tanilli

çasında, gerçekten bir "Rönesans" yaşanmış. Doruğuna IX-X. yüzyıllarda çıkan ve etkisini XI-XIII. yüzyıllarda da sürdüren büyük bir olaydır bu. İnsanlık tarihinin de en parlak dönemlerinden biri... Felsefede, bilimde, sanatta ve edebiyatta kimleri görmeyiz ki! İbni Sina'lar, Farabi'ler, İbni Rüşd'ler, El Biruni'ler, İbni Haldun'lar, Cahiz'ler, Hayyam'lar, Hafız'lar, Behzat'lar... Hangi birini saymalı?

Zekanın ve esinin dev adları hepsi de.

Ancak, unutmayalım, bu Rönesansı başta, o günkü dünyanın iktisadi koşulları yarattı. İslamdan önceki eski Yunan felsefesinin yanı sıra, İslamın fethettiği yerlerdeki eski uygarlıkların, ulusal kültürlerinin de büyük katkıları oldu. Bütün bunlar, Bağdat'ta, İsfahan'da, Kahire'de, Kurtuba'da, Konya'da o sayılmayacak denli çok ve zengin kentlerde, felsefenin, bilimin, sanat ve edebiyatın ateşini tutuşturdu. Bu ateşi dinle açıklamak, işin kolayına gitmek olur; ayrıca bir yanı sıra da götürür bizi. İbni Sina, aklıcılığın ve deneyin dışında dine ne borçludur? El Biruni, o büyük araştırmacıya, İbni Rüşd'te, Hayyam'ın dehasında dinin payı nedir? Biri düpedüz aklıcı, giderek kuşkucu, öteki anyıla şanıyla materyalist. Ya İbni Haldun? Dinle yetinerek, o görkemli tarih felsefesini kurabilir miydi? Kültür tarihinin en büyük felsefe hareketlerinden biri olan "Mutezile"nin sorduğu sorulara yanıt vermekte din acizdir. Hareketin bastırılmasında bunun da payı var elbette.

Uzatmayayım, deyimdeki "İslam" kelimesine bakıp, "İslam Rönesansı" nı, din olarak İslamın eseri

saymak yanlıştır. Hele hepsinin kaynağında Kur'an'ı görmek yanlıştın da yanlıştır.

- Bu söylediklerinizden gelecek için de bir sonuç çıkarabilir miyiz? Yani Kur'an, giderek İslam, çağdaş bir toplum yaratmakta acizdir, denilebilir mi?

■ Elbette! Ancak, takdir edersiniz ki burada bütün kanıtları ortaya dökmek sıralamanın olanağı yok. Aynı bir söyleşinin konusu olabilir bu. Şimdilik şu kadarını söyleyeyim: Çağdaş bir toplum derken, başta akla, bilime ve estetiğe dayanan bir toplumu kastediyorsanız, bunların hiçbirini Kur'an'dan çıkaramazsınız. Cinlere, meleklerle, cennete ve cehenneme inanmak gibi akıl ve bilim dışı şeyleri telkin eden Kur'an, ne insanlar arasında eşitliği, ne de kadınlar erkek arasındaki eşitliği kabul eder. Hele kadına bakış biçimi, gerçekten çağdışıdır. Zekat'tan, şu ya da bu ayetten kalkarak, çağdaş bir sosyal adalet ilkesi yaratmak ise, ancak yakıştırma olur. Nitekim, vaktiyle de yaratılamamış bu sosyal adalet. Kitabımda gösterdiğim gibi, bütün İslam tarihi, temelde egemen sınıfların insafsız sömürsünden kaynaklanan korkunç başkaldırılarla doludur.

Bence, Kur'anın, giderek İslamın en büyük zayıflıklarından biri, inanç ve ibadetin yanı sıra, dünyasal yaşamı da, üstelik ayrıntılarına kadar düzenlemeye kalkışmasıdır. Bu bakımdan, İslam dini - deyim yerindeyse -, "totaliter" bir nitelik taşır ve dinler arasında bu niteliği taşıyan - belki de - tek din odur. Böylece İslam, laik bir devlet ve toplum anlayışının bütünüyle karşısındadır. Bu yanı sıra da, çağdaş bir toplumu yaratmak ya da kuruluşunda rol almak şöyle dursun, böyle bir toplumu yaratmaya götüren yolda, düpedüz bir engel; dahası, başlı başına bir tehliktir.

- Orta Çağ derken, bir noktadan sonra konunun içine biz de giriyoruz: Türk istilaları ve onların sonuçları; Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu. Bu konularda yaklaşımınız nasıl oldu?

■ Sorunuzun içinde yalnızca, pek önem verdiğim bir noktaya dokunayım. Yaygın düşünce, kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında içine düştüğü saygınlık dışı durumun da etkisinde kalarak, İslam uygarlığını Türklerin bozduğu sonucuna kolayca varmıştır. Ancak u-

nutmamalı; Türkler, Müslüman Doğu'yu fethetmeden önce çağrıldılar; ayrıca, bu fetihlerden sonra da, sanatın ve İslam edebiyatının - en azından - kimi biçimleri gelişmelerini sürdürdüler; Son olarak, İslam dünyasında çöküş, XVI. yüzyılda, yani Türklerin bu dünyaya yerleşmelerinden bir beşyüz yıl kadar sonra başladı. Bu aradaki zaman boyunca, önce bütün bir Müslüman Doğu'nun, sonra da Bizans İmparatorluğu'nun ve Balkanlardaki komşularının sahibi olan Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nu, yani Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonra, büyük 'Akdeniz İmparatorlukları' içinde en sürekli olanını kurmuşlardı. Denemek odur ki, geçmişe bakarken, doğrudan ya da uzak sonuçları bakımından, "Türk olayı", öyle üstünkörü geçirilecek bir olay değildir. Türkler, İslamda çöküşe neden olmak şöyle dursun, müslüman devletlere - günümüze değin - damgasını vuran çizgilerin çoğunu belirlemişlerdir.

"Türk olayı" derken, geçmiş için konuştuğumu tekrar belirtmek isterim.

Geleceğe bakarken ölçütlerimiz başka çünkü.

Başka olmalı!

- Sayın Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası'nın üçüncü cildi, hangi dönemi içine alacak ve ne zaman okuyacağız onu?

■ Üçüncü cilt XVI., XVII. ve XVIII. yüzyılları içine alacak, 1987 yılına girerken okuyucularına sunacağım.

- Dergimiz adına teşekkür ederiz.

■ Ben de...

SERVER TANILLI

yüzyılların
gerçeği

ve

mirası

İNSANLIK TARİHİNE

GİRİŞ

cilt II

ORTAÇAĞ

2000 lira

Ödemeli isteme:
SAY YAYINLARI
Nuruosmaniye Cad. Türbedar Sok. 4/1
Cağaloğlu-İst. Tel: 528 17 54.

Aziz Nesin: "YAZARIN YAZARLIĞINI ÖNE ALMASI BÜYÜK BENCİLLİK OLUR"

Söyleşi: Mirjana Teodosijević

Belgrat Üniversitesi Türkoloji bölümünde öğretim üyesi Mirjana Teodosijević'in ülkemizin büyük yazım ve düşün ustası Aziz Nesin'le yaptığı söyleşiyi okuyucularımıza sunuyoruz.

B.S.

- Size Türkiye'de "Çağdaş Nasrettin Hoca" ve sık sık kimi olaylar karşısında insanların "Aziz Nesinlik" dediklerini duydum. Bu sözlerin nasıl yayıldığını açıklar mısınız?

■ Bildiğiniz gibi Nasrettin Hoca 13. yüzyılda yaşamış ya da yaşadığı varsayılmış bir gülmece kahramanıdır. Topu toplamı altmışı özgün ve uyarlamalarıyla birlikte yüzü aşkın gülütü (fıkrası) vardır. Böylelikle ünlü adı yedi yüzyıldanberi Uzakasya'dan (Çin'den) Fransa'ya, İskandinavya'dan Amerika'nın güneyine dek dünyanın her yerine yayılmıştır. Nasrettin Hoca'nın bu denli sınırlı sayıda gülütleriyle bunca büyük etkinlik ve yaygınlığın nedeni, bu gülütlerin insanların hergün karşılaştıkları güncel sorunlara pratik çözümler getirebilmesidir. Yedi yüzyıl önce yaratılmış bir gülütün bunca zamandanberi hiç eskimesi, güncelliğini yitirmemesi ve insanların güncel sorunlarına çözüm getirebilmesinin nedeni, bu gülütlerin insancıl olması ve yerelden kalkarak evrensel değerler taşımasıdır.

Nasrettin Hoca'nın gülütlerini Türkiye'de hemen herkes bilir; yine de yeri gelince herkesin bildiği bu gülütler bıkılıp usanılmadan yinelenerek anlatılır. Yinelenmesinden bıkmamasının nedeni, anlatılan gülütlerin değişmese de, bu gülütlerin çözümünde yararlı olduğu güncel sorunların durmadan değişmesidir. Başka bir anlatımla bu gülütler, güncel olan toplumsal sorunların çözümünde bir ay-

gıt gibi kullanılmaktadır. Ekmeği, eti, yemişleri vb. kesmekte kullandığımız kesme aygıtı bıçak, yazı yazmakta kullandığımız yazı aygıtı kalem gibi, bu gülütleri de güncel toplumsal sorunlarımızı çözmekte bir aygıt gibi kullanırız. Kullandığımız kalemimiz değişmez, ama o kalemle hep aynı yazıyı yazmayız; yazacağımız yazı değişir ve hep aynı kalemi kullanıyoruz diye o kalemde bıkmayız. Bu herkesin bildiği Nasrettin Hoca gülütlerini yineleye yineleye anlatıp dinlemekten de hiç bıkmayız, çünkü aynı gülüt, değişik güncel ve toplumsal sorunları çözer.

Nasrettin Hoca gülütleriyle benim gülmece öykülerim arasındaki benzerlik ve ortaklaşalık işte burdadır. Ben de gülmece yazılarımla, yerelden kalkarak insanların her zaman ya da uzun zaman güncel olan toplumsal sorunlarına çözüm getirmeye çalışıyorum. Benim gülmece yazılarımda, güncel toplumsal sorunların çözümünde birer aygıt gibi kullanılmakta olduğu için, insanlar kimi olaylar karşısında "Aziz Nesinlik" diyorlar. Tıpkı ekmeği kesmek istedikleri zaman "Getir bıçağı", yazı yazacaklarken "Kalemi ver" dedikleri gibi, önelere çözümünü benim bir öykümle olabilecek bir güncel sorun çıkınca da "Tam Aziz Nesinlik" diyorlar.

Bana "Çağdaş Nasrettin Hoca" ve kimi olaylar karşısında da "Tam Aziz Nesinlik" denilmesi benim için övünçtür. Çünkü bu sözler, gülmece yazılarımla, açıklamaya çalıştığım Nasrettin Hoca gülütlerinin işlevlerini yapmaya yaklaştığımı gösterir.

- Gülmece yazarlığına nasıl ve ne için başladınız? Toplumdan esinlenerek mi gülmeceye yöneldiniz?

■ Başlangıçta ille de gülmece yazarı olayım diye bir ereğim ve kaygım yoktu. Ben yazılarımla gülmece olsun ya da olmasın diye bir şey düşünmeden yazıyordum. Yazılarımda gülmece ve yergi kendiliğinden ağır basıyordu. Demek, benim yazar kişiliğimin ve yapımın gereği olarak gülmeceye yatkındım. Yazılarımda kendiliğinden

den gülmece ağır basıp da okurlar da bu gülmeceye aşırı ilgi gösterince, çalıştığım gazete ve dergilerin sahipleri de benden daha çok gülmece yazmamı istediler. Demek, başlangıçta gülmece yazarı olmam bilinçli değildi, kendiliğinden bir oluşumdur. Ama sonraları gülmece etkinliğinin büyük ve yaygınlığının da çok olduğunu görünce bilinçli olarak gülmece yazarlığına yöneldim ve ancak ondan sonra, başlangıçta kendiliğinden, sonra bilinçle yaptığım gülmece etkinliği ne olduğu ve nasıl olduğu üzerinde derinlemesine düşünmeye başladım.

- Gülmece anlayışınız üzerine açıklamada bulunur musunuz?

■ Benim gülmece, 1- Geleneksel Türk halk gülmececesinden kaynaklanır, 2- Toplumumuzun sorunlarından esinlenir, 3- Çağdaş dünya insanının sorunlarını anlatır.

Kısacası yaptığım, halk gülmececesidir. Halk gülmececi demek, bir işe yarayan, bir işlevi olan gülmececi. İşlevi nedir, ne işe yarar? İnsanları güldürme yoluyla düşündürmeye yarar. Demek, bana göre gülmece bir araç, düşünmek amaçtır.

Gülmecelemlerle okurlarıma şunu düşündürmek istiyorum: Yaşadığımız toplum ve bu toplumsal yapı adaletli değildir ve içinde bulunduğumuz koşullar da güzel değildir. Adaletsizliklerden, çirkinliklerden kurtulmak için, başta kendimiz olmak üzere, çevremizi, toplumumuzu, dünyamızı değiştirme özlem ve isteği yaratmak.

- Şimdiye dek 80 kitabınız çıktı. Her kitabınızın birçok yeni basımları yapıyor. İçlerinde on basımdan çok yapanlar da var. Bunlardan sağladığınız gelirle bir Vakıf kurmuşsunuz. Bu Vakıf'a değgin bilgi verir misiniz?

■ Ben kendimi toplumuma hep borçlu duyumsamaktayım. Bunlar, hiçbir zaman tam olarak ödenemeyen borçlardır. Nice veririm vereyim, yine de borçlarımı ödeyemeden öleceğimi biliyorum. Durmadan çalışarak, kitaplar çıkararak, anılarımı yazarak, toplumsal ve politik eylemlere katılarak, kimi eylemlerin girişimcisi olarak, örgütsel çalışmalarla, yurduma ve dünyama olan o ödenmez borçlarımı elimden geldiğince ödemeye çalışıyorum. 1972 yılında kurduğum Nesin Vakfı da, bu borç ödeme çabamın çok küçük bir parçasıdır. Nesin Vakfı, kimsesiz ve yoksul çocukları koruyup yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Şu sıra Nesin Vakfında onbeş çocuk var. Nesin Vakfı seksen çocuk için yapılmıştır. Bu Vakıf, benim kitaplarımın telif hakkıyla kurulmuştur ve bu telif

hakkıyla yaşamaktadır.

- Siz yetmiş yaşında bir insan görünümünde değilsiniz. Eylemlerinizi, düşüncelerinizi, çalışma tempomuzla ve hatta çevrenizle çok dinamiksiniz. Sizce böyle oluşunuzun bir nedeni var mı?

■ Evet, dediğiniz gibiyim. Ama neden böyleyim? Siz sorunca bunun nedenini ilk kez derinlemesine düşündüm.

Genç görünmeye özeniyorum da ondan mı? Dinamik insan gösterişi mi yapıyorum?

İnsan bu türlü özenti ve gösterişlerle ancak kısa bir süre gençlik ve dinçlik taslasa bile, bu yapay ve zorlama görünümünü sürdüremez.

Bugün yetmişbir yaşındayım. Çalışma tempomun düşmemesinin, dinamik oluşumun, dinç görünmemin bilemediğim belki bir çok nedenleri olabilir ama, sanıyorum ki en önemlisi şu: En başta kendi ülkem ve halkım olmak üzere, bütün dünya insanlarıyla bağım var, bütün insanların

sorunlarıyla, durumlarıyla bağımı hiç koparmadım. Hiçbir zaman kendime çekilmedim, kendi içime kapanmadım, kendikendimle yetinmedim. Bir benzetişle örneğin tesbihböceği olmadım, kirpi olmadım, kaplumbağa olmadım. Bir örümcek, ağını gerdiği alan içindeki en ince titreşimle bile nasıl ilgili ve her titreşime nasıl duyarlıysa, ben de tüm dünyaya ağını germiş, duyargalarını uzatmış ve tüm yeryüzüne yayılmış gibi, yeryüzünün tüm titreşimlerini kendimde duyuyorum. İnsanlarla sürekli alışveriş içindeyim. Sanki bütün yeryüzü insanlarına görünmez ama organik bağlarla bağlı gibiyim. Bütün insanların nabızlarının benim bileğimde attığını ve yüreklerinin de göğsümde çarptığını duyuyorum. Bunu laf olsun diye söylemiyorum, gerçekten böyleyim. Böyle olunca, hep tetikte, hep kulağım kırıste, hep ayakta, hep hazır, hep dinç kalmak ve yaşamak zorundayım. Sanki bu koca dünyaya benim cebimdeki not defterimmiş

gibi, bütün dünyaya sahip çıkmaya kalkıyorum; ama isteristemez en çok sahiplendiğim kendi ülkem insanları...

Bu sözlerimle dışa dönük bir insan olduğumu söylemek de istemiyorum. Tam tersine dışa dönük, dışa açık insan değilim. Çok kez yalnızım, kutsadığım yalnızlığa sığınıyorum ve yalnızlığın büyük değerini de biliyorum.

Öyle sanıyorum ki, çalışma tempomla dinç ve dinamik görünmemin nedeni bunlardır. Bundan başka yaşamımdan sevi hiç eksik olmadı. Seviyi çok derinlemesine yaşıyorum ve severken hep onsekiz yaşındayım. O sevi yaşım hiç büyümüyor, yaşlanmıyor. Sanırım, bu da beni dik-diri ve dinç tutuyor.

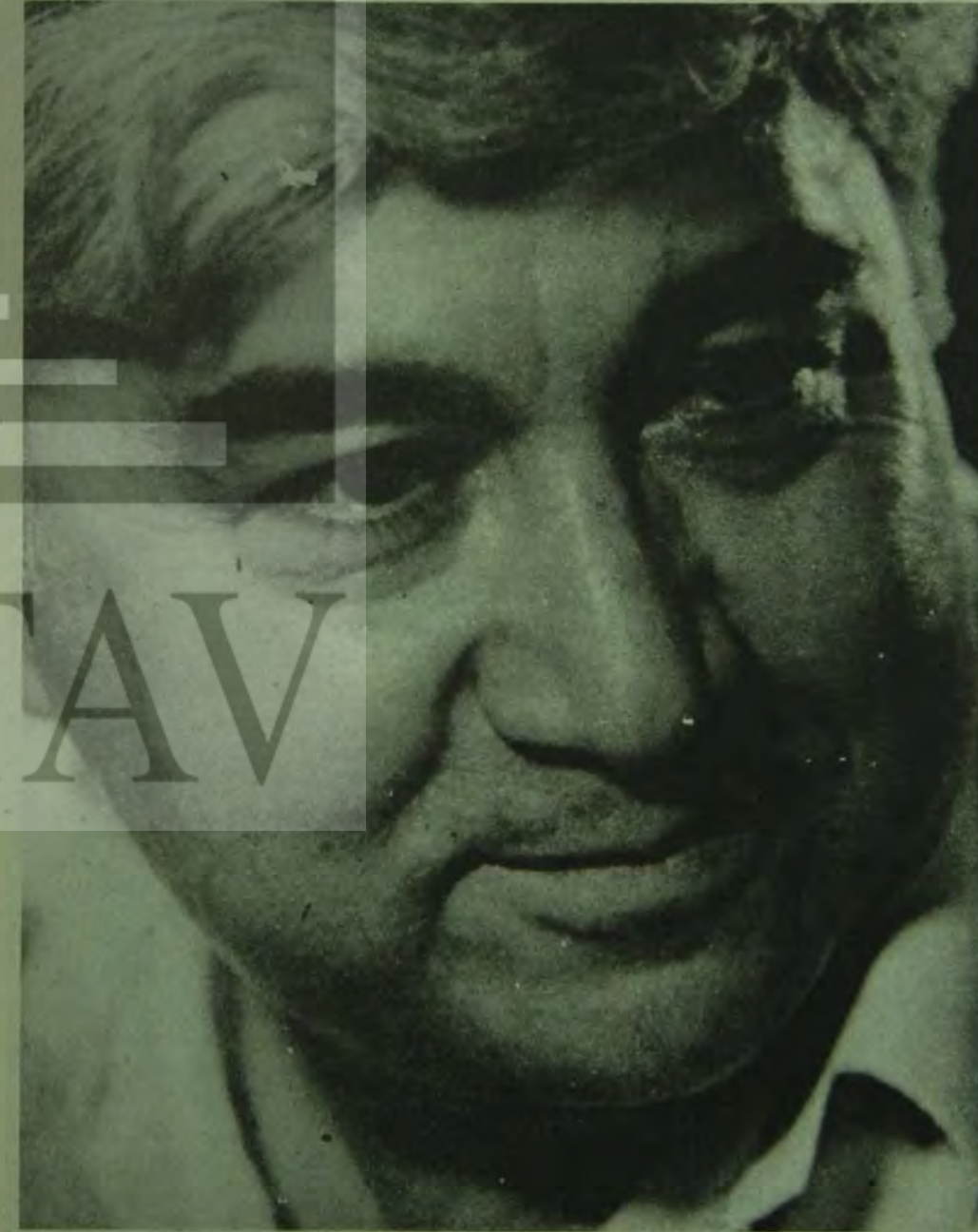
- Siz hiçbir politik örgüte bağlı olmadığınız halde Türkiye'de hemen bütün toplumsal ve politik eylemlere katılıyorsunuz. Bu, yazarlığınızın aleyhine olmuyor mu ve hangi nedenlerle toplumsal ve politik eylemlere katılmaktasınız?

■ Bu sorunuzun yanıtını dolaylı olarak önceki yanımda vermiş oldum. Ülkemin ve dünyanın bütün olayları ve konularıyla böylesine derinden ilgilenince, daha doğrusu ancak o olaylar, o sorunlar, o konularla birlikte yaşayınca, onlara katılmam, onların içinde yerimi ve rolümü almamam, işlevimi yapmamam olanaksız. Bu yüzden bütün toplumsal, siyasal eylemlere katılıyorum.

Bu davranış benim için yapay ya da zorlama değil. Sanki kendimde, kendimle birlikte dünyayı yaşıyorum. Bu yüzden, başka türlü davranmam olanaksız. Başka türlü yapamadığım için de eylemlerin içinde oluyorum. Üyesi olayım olmayayım, örgütlerin davranış ve tutumlarına göre kimileyin yanlarında, kimileyin içlerinde, kimileyin de karşılarında oluyorum.

Böyle oluşum yazarlığımın aleyhine olmuyor mu? Zaman zaman yazarlığımın aleyhine olduğu düşüncesine ben de kapılıyorum. Ama değil mi ki başka türlü olmak elimde değil, yazarlığımı da yaşamımdan ayıramam. Toplumda, toplumsal sorunların yazarlığın önüne geçtiği zamanlar çok oluyor. Böyle zamanlarda bir yazarın yazarlığını öne almasının bencillik olacağı kanısındayım. Bir de şu var: toplumu kendimde böylesine yaşamıyordum, yine böyle bir yazar olabilir miydiniz? Hiç sanmıyorum. ●

Nesin Vakfı 22 Ocak 1986

"Toplumuma borçluyum"

KADIN ON YILI ve GÖÇMEN KADINLAR

Fusun Tayanç

"Kadınlara karşı ayrımcılığa son vermeye ve topluma eşit ölçüde katılmalarını sağlamaya yönelik uluslararası düzeydeki çabalar... kadınların ilerlemesini sınırlayan öğelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal koşullara sıkı sıkıya bağlı olduğu bilincinden doğmuş, kadınların ekonomik sömürsü, aşağılanması ve baskı altında tutulmaları, ailede, ulusal ve uluslararası toplumda süregelen eşitsizlik ve sömürü koşullarından kaynaklanmıştır" (Nairobi, Dünya Kadın On Yılı Konferansı: Eşitlik, Gelişme ve Barış, 1986-2000 Yıllarına Yönelik Strateji, par.1).

ULUSLARARASI KADIN YILI, 1975

Uluslararası Kadın Yılı düşüncesi ilk kez 1972 yılında, Cenevre'de, *Birleşmiş Milletler Kadın Komisyonu* (Commission on the Status of Women) nun bir toplantısında ortaya atıldı. Düşünceyi, bir grup kadın kuruluşu ortaya atmıştı, ama hükümet dışı kuruluşların BM'e öneri getirmeye yetkileri olmadığından, resmi öneriyi Romanya delegesi yaptı ve 1975'in *Uluslararası Kadın Yılı* olması oybirliğiyle kabul edildi.

Yılın amacı ne olacaktı? Gerçi yıl, Uluslararası Kadın Yılı, olarak adlandırılmıştı ama, bu başlık yetersiz kalabilirdi. Finlandiya delegesi Mrs. Sipilä, "dünyayı kadınlarla erkekler arasında bölmek istemiyoruz" diyordu. Bu nedenle, kadınların kalkınma sürecine katılımında yalnız eşitlik sağlanması değil, fiili ayrımanın ortadan kaldırılması, haklarda, sorumluluklarda ve fırsatta eşitlik; ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve yaşamın tüm alanlarında gelişmeyi, ekonomik ve öteki maddi kaynaklarla insanın fiziksel, düşünsel ve kültürel gelişmesini içeren "Eşitlik" ve "Gelişme", Yılın genel konuları olarak benimsendi. Aynı yıl, BM Genel Kurulu, barış olmadan gelişme olmayacağından, "Eşitlik" ve "Gelişme"nin yanına "Barış"ı da ekleyerek 1975'i Uluslararası Kadın Yılı ilan etti. Amaç, kadın ile erkek arasında eşitliği geliştirmek, kadını kalkınma çabaları ile bütünleştirmek, dünya ba-

rışının güçlendirilmesine katılımını artırmaktı.

MEXICO CITY, MEKSİKA, 1975

Dünya Kadın Yılı konferanslarının birincisi Mexico City'de, 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 tarihleri arasında toplandı. Bu konferansta beş temel konu görüldü: Yılın amaçları, hedefleri ve varolan politikalar, uluslararası barışın güçlendirilmesine, yabancı egemenliğinin ve toprak işgalinin ortadan kaldırılmasına kadınların katılımı, kadınlarla erkeklerin eşit olarak gelişme süreci ile bütünleşmeleri ve Dünya Eylem Planı.

Konferans sonunda yayınlanan Bildiri, "dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sorunları, toplumun sorunudur" diye başlar ve "Uluslararası Kadın Yılı Dünya Konferansı, hükümetleri, tüm BM sistemini, bölgesel ve uluslararası kurumları, bir bütün olarak uluslararası topluluğu, kadınların, erkeklerin ve çocukların onurlu, barış, adalet ve varlık içinde yaşayacakları adil bir toplumun yaratılmasına çağırır", diye biter.

Mexico City'de kabul edilen belgelerden biri de, kadın sorunları için ne yapılması gerektiği üzerinde duran, hükümetlere öncelikler gösteren, kadınların rolü ve durumu ile ilgili öğeleri saptayan Dünya Eylem Planı'dır.

Eylem Planı'nın 156. paragrafı, gerek kırsal kesimden, gerek ülke dışından gelmiş olan tüm göçmen ka-

dınlarla işçi ailelerinin gereksinimlerinin karşılanması için özel bir çaba gösterileceğini, öğretim, iş danışmanlığı, çocuk bakımı olanakları, parasal yardım ve dil eğitimi sağlanacağını belirler.

KOPENHAG, DANİMARKA, 1980

1975'de Genel Kurul'da, 1976-1985 döneminin, Kadın On Yılı olmasını kabul eden BM, 1979'da bu on yıllık perpektifin ilk yarısını değerlendirmek amacıyla, Kopenhag'da bir Dünya Konferansı düzenlenmesine, "eşitlik, gelişme, barış" ana konusunun yanında, "istihdam, sağlık, eğitim" alt konularına da ağırlık verilmesine karar verdi. Alt konular seçilirken kadınların çalışma haklarının, eşit işe eşit ücret almalarının, eşit eğitim olanaklarından yararlanmalarının gerektiği göz önüne alındı. Ayrıca, kadınların gelişme sürecine tam olarak katılmaları için sağlık, beslenme ve öteki toplumsal hizmetlerden de eşit biçimde yararlanmaları gerektiği belirtildi. Kısaca, eşitlik ve barış, kadınların gelişme süreciyle bütünleşmeleri sonucu gerçekleştirileceğinden, karşılıklı ilişki içinde olan istihdam, sağlık ve eğitim de, kadınların ilerlemesi için belirleyici öğeler olduğundan, bu konuların birlikte ele alınmasına karar verdi.

Konferans, 14-30 Temmuz günleri arasında Kopenhag'da toplandı. Açış konuşmasında, BM Genel Sekreteri, kadınlara özgü sorunların gelişme ve barış sorunlarından ayrılamayacağını, Kadın On Yılı'nın amacının aynı zamanda BM'in de amacı olduğunu vurguluyordu.

Kopenhag Konferansı'nda kabul edilen 3 numaralı karar, devletleri, göçmen kadınlara karşı ayrımcılığa son vermeye çağırıyor, eğitim, öğre-

tim ve kültür, sağlık ve istihdam alanlarında alınması gerekli önlemlerin ilkerini saptıyordu. Eylem Planı ise, Konferans'ın alt konuları olan istihdam, sağlık ve eğitime ağırlık vererek, eşitliğin, gelişmenin ve barışın sağlanmasını amaçlıyor, kadınların durumunu düzeltmek, az gelişmişlik sorunlarını ve kadınları marjinalize eden toplumsal/ekonomik yapıları ortadan kaldırmak, kadınların gelişmeye tam ve eşit katılımlarını sağlamak amacıyla, ikinci beş yıl için kapsamlı bir strateji belirliyordu.

NAIROBI, KENYA, 1985

BM Kadın On Yılı'nın üçüncü ve son toplantısı, 16-26 Temmuz günleri arasında Nairobi'de yapıldı. Bu toplantı on yılı noktalıyor, belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda nereye varıldığını değerlendiriyordu. Nairobi'de üzerinde tartışılan ve kabul edilen temel metin, 1985'ten 2000'e uzanan onbeş yıllık perspektif içinde, hükümetlerin, hükümet dışı kuruluşların, ulusal ve uluslararası düzeydeki öteki ilgili kuruluşların, kadının durumunu ilerletmek için izleyecekleri uzun vadeli stratejileri belirleyen belgedir.

Geleceğe yönelik bu stratejinin 301. ve 302. paragrafları göçmen kadınlara ele alır. 301. paragraf, "geçen on yılda, kırdan kıra, kırdan kente, geçici, mevsimlik ya da sürekli her türlü uluslararası göç olayına kadının gittikçe daha çok katıldığını vurgular, göçmen kadınların yetersiz eğitime becerilerine ek olarak dil, din, uyruklu ve toplumsallaşma farklarından ötürü çok ağır uyum sorunlarının çözümü için uluslararası girişimlerin sonuçlandırılması gerektiğini" belirtir. 302. paragraf ise, ikinci kuşak göçmen kadınların sorunlarına ilk kez değinerek "hem kadın, hem de göçmen oldukları için ayrımcılıkla karşılaşan göçmen

kadınlara yönelik olarak ev sahibi ülke hükümetleri, istihdam, eşit işe eşit ücret, eşit çalışma koşulları, eğitim yetersizliği, yarım-gün iş, işten çıkarılma, ırkçılık ve her türlü ayrımcılık konularında özellikle dikkatli olmalı, ikinci kuşak göçmen kadınların eğitimleri ve becerilerine göre işlerde çalışabilmeleri için formel ve mesleki eğitimlerine önem vermeli, ancak bu süreç içinde kendi kültürel değerlerini yitirmelerine de çalışılmalıdır." der.

NAIROBI'YE GİDERKEN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLAR

1975' de Mexico City'de, resmi konferansın yapıldığı Tlatelolco'dan yarım saat uzakta, 70 ülkeden 6000 kadın ve erkek "Tribune" da toplanmıştı. Konferans ile Tribune'un başlıca farkı, Tribune'a hükümet dışı kadın kuruluşlarının temsilcilerinin katılmış olmalarıydı. Kadın sorunlarını tartışmak için, kadın ve erkeklerden oluşan çok geniş bir uluslararası kitle toplanmış ve en canlı, çarpıcı konuşmalar burada yapılmıştı. Kısacası, Kadın Yılı'nın kalbi Tribune'da atmıştı.

Kuşkusuz, Nairobi'de, bu kez "Forum" da buluşacak olan hükümet dışı kadın kuruluşları, bu devingenliği yeniden canlandıracaklardı. Bu canlılık, sahiplenmeden, sahiplenme de sorunlarına kendi örgütleri ile yaklaşmalarından kaynaklanıyordu.

Hollanda'ya göç eden Türküyelı kadınlar da bu bilinçle, 1975'de biraraya gelmişler, Hollanda-Türkiye Kadınlar Birliği (HTKB)'ni kurarak göçmen, işçi ve kadın olarak ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamda varlıklarını duyurmaya başlamışlardı. HTKB, on yaşını doldururken daha geniş ve kapsamlı bir girişimde bulundu. Avrupa'nın çe-

"Kadınların sorunları gelişme ve barış sorunlarından ayrılmaz"

şitli ülkelerinde yaşayan, çalışan Türkiyeli göçmen kadınların hepsinin sorunları ortak. Ne göçmen işçilere uygulanan yasaların özünde, ne de onlara karşı tutumlarda önemli bir farklılaşma vardı. HTKB, Avrupa'nın farklı ülke ve kentlerinde yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların örgütlenmeleri arasında bilgi ve deneyim alışverişi yapmak, eşgüdüm ile güçbirliğini kurmak-geliştirmek amacıyla bir konferans düzenledi. Konferans'ta varılan sonuçları Nairobi'ye götürerek, Forum'un evrenselliğine, Türkiyeli göçmen işçi kadınların katılımlarını sağladı.

Türkiyeli Göçmen Kadınlar Avrupa Konferansı, Hollanda Hükümeti, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve çeşitli hükümet-dışı kuruluşların maddi ve manevi destekleriyle, 6-8 Haziran 1985 günleri arasında Amsterdam'da yapıldı. Avustralya, Belçika, Batı Berlin, Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, Norveç ve Türkiye'den 97 delege, 15 uzman, 38 konuk ve gözlemci kadın konferansa katıldı. Türkiyeli göçmen kadın örgütlerini, çalışma gruplarını sendikaları, siyasal partileri, öteki çeşitli ulusal ve uluslararası hükümet-dışı kuruluşları temsil eden bu kadınlar, göçmen kadınların sorunlarını, bu sorunların çözümüne yönelik önerileri yedi çalışma grubunda ırkçılık, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı; istihdam; sağlık; eğitim; yasal durum ve hükümet politikaları; kültür ve örgütlenmeyi tartıştılar, deneyimlerini karşılaştırdılar. Bu çalışma gruplarına ek olarak, Konferans sırasında, göçmen genç kızların sorunlarını ele alan bir de toplantı düzenlendi.

Konferans, Batı Avrupa'da yaşayan ve çalışan Türkiyeli göçmen kadınların sayısının son on yılda önemli ölçüde arttığını, ikinci, hatta üçüncü kuşak genç kızların da eklenmesiyle sorunların da hem nicel, hem de nitel olarak büyüdüğünü ve farklılaştığını vurguladı. Ayrıca, göçmen kadınların, hem göçmen, hem emekçi, hem de kadın olarak üç kat sömürüye uğradıkları üzerinde durdu. Gittikçe ağırlaşan durumlarına karşın, sorunlarının ne ulusal, ne de uluslararası ölçekte yasa ve anlaşmalarda yer almadığını dile getirdiği Konferans, ülkelerin silahlanmaya harcadıkları kaynakların, sorunların çözümüne harcanmasının, kalıcı bir dünya barışı için önemini de vurguladı.

Konferansa katılanlar, bilgi ve deneyim alışverişinin yararı üzerinde birleştiler. Değişik ülkelerde yaşamak ve çalışmakla birlikte, karşı karşıya

kaldıkları sorunlar ve kendilerine yönelik hükümet politikaları önemli bir farklılaşma göstermediğinden, ortak savaşımın gereği ve zorunluluğu üzerinde durdular.

Çeşitli çalışma gruplarında tartışılan, Konferans Sonuç Raporu ve Öneriler'inde de yer alan önerilerden bazıları şöyle özetlenebilir:

a / Yasal haklar ve hükümet politikaları

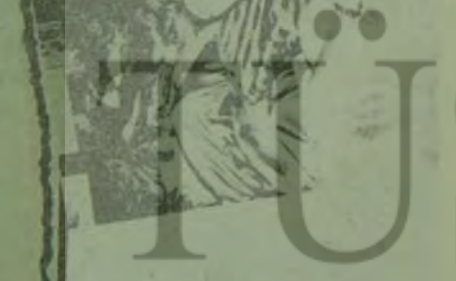
- Göçmenlere kadın erkek ayrımı yapılmaksızın, bulunduğu ülkelerin yurttaşlarıyla eşit yasal haklar verilmeli, bunların kullanılması için gerekli olanaklar yaratılmalıdır. Yasalarda göçmenlerle ilgili belirsizlikler kaldırılmalı, keyfi uygulamalara son verilmelidir.
- Göçmenlere, yaşadıkları ülkede, ulusal düzeyde seçme-seçilme hakkı tanınmalıdır. Göçmenler kendileri ile ilgili kararlarda söz sahibi olmalıdırlar.
- Göçmen politikalarını etkileyen ve belirleyen her türlü kurumda ve organda, göçmen kadınların yeterli sayıda örgütlü temsili sağlanmalıdır.
- Göçmenleri geri dönüşe zorlayan hükümet politikalarına derhal son verilmelidir. Gönüllü geri dönüş yapanların işçi ve işveren primleri ve hak edilmiş tüm sağlık ve sosyal güvenlik hakları doğrudan kendisine ödenmelidir. Bulundukları ülkeden Türkiye'ye geri dönüş yapanların geri gelme hakkı olmalıdır. Bu konu ile ilgili süre sınırlamaları kaldırılmalıdır.

b / ırkçılık, yabancı düşmanlığı

- Tutumlarıyla faşist ortam yaratan, yabancı düşmanı hükümet politikalarına son verilmelidir.
- Göçmen işçilerin yaşadığı Avrupa ülkelerinde ırkçılığı ve ayrımcılığı suç sayan yasalar çıkarılmalı, ırkçılık ve ayrımcılığın her türü yasaklanmalıdır.
- ırkçılığa, ayrımcılığa ve yabancı düşmanlığına karşı, göçmen kadınların da katkısıyla strateji geliştirmek için Avrupa çapında bir platform oluşturulmalıdır.
- Her düzeydeki eğitim; ırkçı, şoven ayrımcı, milliyetçi, savaş kışkırtıcı ve uluslar arasında düşmanlık yaratıcı içerikten arındırılmalıdır.

c / İstihdam

- Göçmen kadınların işe alınmasında ve terfide, yasalarda ve uygulamada ayrımcılığa son verilmelidir. Özellikle kötü koşullu işlerde istihdam edilmeleri engellenmeli, eşit işe eşit ücret almaları sağlanmalıdır.

Göçmen kadınların yaşamından kesitler

d / Sağlık

- Göçmen kadınlara, sağlık; çalışma yerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği kuralları ve yöntemleri; sağlık kurumlarında hastalıkları ve tedavileri konularında, anadillerinde ayrıntılı bilgi verilmelidir.
- Göçmen kadınlara, bilgileri ve onayları olmadan kısırlaştırma gibi müdahalelerin yapılması engellenmelidir.
- Sosyal konutların dağıtımında göçmenlere yönelik ayrımlar kaldırılmalı, kiralar ucuzlatılmalı, konutların sayısı artırılmalıdır.

e / Eğitim

- Göçmen kadınların eğitim düzeylerinin düşük olduğu dikkate alınarak, eğitimde fırsat eşitliğinden gerçekten yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla, göçmen kadınlar için özel eğitim olanakları geliştirilmelidir.
- Tüm çalışan göçmenlere ücretsiz dil ve meslek kursları düzenlenmeli, durum ve gereksinim-

Barış, emek, barış

lerine uygun yöntemlerle, araç-gereçlerle ve iki dilli özel olarak yetiştirilmiş öğretmenlerle yaygın ve etkili dil eğitimi yapılmalıdır.

- Göçmen kadınlara uygulanacak mesleki eğitim, modern teknolojiye uygun, çağdaş bir içerik taşımalıdır.

f / Kültür

- Kitle iletişim araçlarında, göçmenlerin kendi dillerinde yeterli düzeyde yayın yapılmalı, bu yayınların sayısı artırılmalıdır.
- Göçmen işçilerin yerleştikleri ülkelerde geliştirdikleri "yeni" kültür kalıpları ciddi bir şekilde incelenmelidir. Bu incelemede, dildeki değişimler, aile yapısı, akrabalık, komşuluk ilişkilerinde değişimler, tüketim normları ve beğeniler dikkate alınmalıdır.

g / Örgütlenme

- Göçmen kadınların bulundukları ülkelerde karar alma süreçlerine daha etkin katılımını sağlayacak mekanizmalar yaratılmalı, bunun için toplumsal örgütlerin bileşiminde kadın üyelerin sayısının ve etkinliğinin artırılması için çaba harcanmalıdır.
- İleride sendikalarda, gerek kadınların yer aldığı her örgütlenme biçimi içinde, göçmen kadın işçilerin daha fazla sayıda örgütlenmelerini ve etkinliklerini artırıcı bir çalışma yürütülmelidir.
- Göçmen kadınların örgütlenmelerinin önünde engel oluşturan onların ekonomik/toplum-

sal haklarını olumsuz yönde etkileyen hükümetlerarası anlaşmalara son verilmelidir.

h / Genç kızlar (*)

- İkinci kuşağın, ana-babaları gibi ucuz işgücü olarak görülmesinden vazgeçilmeli ve genç kızların yalnızca terzi, berberlik gibi, niteliği olmayan ve geleneksel sayılan kadın meslekleri dışındaki meslek gruplarından özgürce seçim yapabilmeleri sağlanmalıdır.
- İkinci kuşağın ana sorunu olan kişilik bulma konusunda genç kızlara yardımcı olunmalı, geldiği ülke ve bulunduğu ülke arasında uyum sağlayabilmesi ve kişiliğini geliştirebilmesi için gerekli koşullar yaratılmalıdır.

Kuşkusuz, ne Konferans Sonuç Raporu ve Öneriler'inde yer alan sorunlar bu kadar, ne de yaşamda karşılaşılan sorunlar... Göçmen kadınların karşılaştıkları sorunları ve çözüm yollarını tartışmaya ne bir Konferans yeter, ne de Bilim ve Sanat'ın sınırlı sayfaları...

Kadın On Yılı tamamlandı. Ancak kadınların "eşitlik, gelişme, barış" için savaşımını sürdürükçe, bu kapsamdaki çalışmaların da, daha on yıllarca sürmesi kaçınılmaz. Türkiyeli göçmen kadınlar da ortak sorunlarını tartışmak, öneriler geliştirmek üzere ilk güçbirliği konferansını yaptılar. İlk kez, uluslararası bir platformda kendileri konuştular, kendileri adına başkalarının konuşmalarını sessizce dinlemediler; "seslerini yükselttiler". Bu son değil, başlangıç.

* Sonuç Raporu ve Önerilerde yer almayan bu bölüm, "Genç Kızlar Çalışma Grubu Raporu" ndan derlenmiştir.

SANAT, BARIŞ ve İLERLEMENİN YANINDADIR

Mikis Theodorakis

Yunanlı besteci Mikis Theodorakis, ülkemizde adı çok duyulan değerli bir sanatçı olduğu kadar, aynı zamanda kararlı bir barış savaşçısıdır.

Theodorakis'in, "sanatın işlevi" konusundaki tartışmalara ışık tutucu nitelikte bulduğumuz makalesinin, Kuzey Kıbrıs'ta çıkmakta olan, günlük YENİ DÜZEN gazetesinde yayımlanan çevirisini okuyucularımıza sunuyoruz.

B.S.

"Olaylı ve çelişkili bir çağda yaşıyoruz, büyük sosyal sarsıntılar ve günlük yaşamımızda uygulamaya konulan önemli bilimsel ve teknik başarılar çağında. Sosyalizm bu yüzyılda ortaya çıktı, güçlendi ve toplumsal sistem olarak olgunlaştı. Tüm çağın içeriği, iki dünya arasındaki yarışma ile belirleniyor: İlerlemenin ve meyve veren yaratıcı çabanın dünyası, kararlı adımlarla yolalan, geleceğe biçim veren bir dünya ile, sendeleyici gerici dünya, geçmişe sarılan bir dünya.

Eski ile yeni arasındaki ideolojik çatışma, kültürel alanda da göze çarpıyor ve kapitalist ülkelerde özellikle keskin biçimler alıyor. Egemen burjuvazi sürekli olarak yığınların kültürel düzeyini düşük tutmaya, estetik ve artistik değerleri, sanatın kendisi ve sanatçıyı değersizleştirme çalışıyor. Buna karşılık, egemen ideolojiye hizmet eden yapıtlar ve estetik kavramları destekliyor ve yaygınlaştırıyor. Sömürücü sınıf, bilimsel ve teknik devrimin başarılarını, kendi dünya görüşünü yığınlara dayatmak ve onları koşullandırmakta kullanıyor. Bir yandan da "saf sanat" adı verilen kavramı ortaya atıp yayarak, sanatı ideolojisizleştiriyor ve onu manevi bir dopinge indiriyor.

Burjuvazi, yaratıcı arayışları kendisine gerekli olan belirli doğrultu-

lara yöneltmek, sanatçıyı gerçeklikten yalıtıp, onu el değmemiş "öncü arayışlar" a ve yalnızca biçim alanında "yenileştirme" yoluna saptırmak istiyor. Bu durum, sık sık gerçeliğin sanatçı tarafından yanlış algılanmasına yol açıyor. Onu, hızlı yükselme aramaya ve sanat pazarında yapıtlarını kapitalizmde onlar metadır-olanaklı en yüksek fiyata satabileceği bir yer kazanmaya itiyor. Bu yolla, yararlı ve güzel olan arasındaki bağ koparılıyor, dahası, bunlar birbirinin karşısına konuluyor. Güzelin yalnız sanatta varolduğu üzerine düzülen teoriler, kapitalist sistemin estetik olmayan doğasını gizlemek amacını taşıyor.

İLERİ SANAT ve ANTI-TEKELCI İŞLEVI

Emperyalizmin ve kapitalist ülkeler egemen sınıfının kültürel politikasının karşısına, halktan kaynaklanan ve ona bağlı canlı, ilerici sanat dikilir. Bu sanat, yığınların anti-emperyalist, anti-tekel doğrultuda kültürel gelişmesini sağlar ve toplumun sosyalist dönüşümü için savaşımın önemli bir etmenidir. Şaşmazlıkla barış ve ilerlemenin hizmetinde olan, işte bu militan sanattır.

Burjuvazinin çağdaş idealist sanat kavramları, maddeci estetik ilkelerini görmezlikten geliyor; Reel sosyalizm ülkelerindeki kültürel durumu yanlış yansıtarak, partinin yol göstericiliğinin yaratıcılığa köstek olduğu, sosyalizmde yaratıcı arayışa özgürlük tanımadığı vb. yalanlarına başvuruyor. Çeşitli revizyonistler, oportünistler ve reformistler de benzeri tutum içindedirler. Bunlar, çoğu kez tutumlarını sahte toplumcu terminoloji arkasına gizlerler, ne ki, onları felsefi ve estetik hareket noktaları son erimde, idealizmdir. "Solcu entelektüel denilenlerin, böylesi görüşleri maddeci estetikte son söz olarak ele alıp, ilerici olarak değerlendirmeleri ilginçtir. Anlaşılabileceği gibi, egemen sınıf, kamuoyunu bölmek ve çabasıyla, böylesi görüşleri sık sık toplumculardan gelen eleştiriler gibi göstermek için benimsiyor ve yayıyor.

İdealist estetik, soyut "bağımsız sanat" kavramını (kendini sanatsal olarak ifade etmenin yalnızca bir biçimi olarak sınırlı bir yorumla) yaratıcı eylem ile yaşam arasındaki gerçek karşılıklı bağın yerine koyuyor. Sanatı nesnel gerçeklikten koparıyor ve birinciye metafizik olarak, yaşamın kendisinden "daha gerçek" bir şey gibi ele alarak, ikincinin karşısına çıkarıyor. Böylesi çarpık görüşlerle

yola çıkan sanatçı kendi küçük dünyasının içine çekiliyor ve halkın dertlerinden ve özlemlerinden, ülkesinin sorunlarından kendini yalıtıyor.

İNSANIN KENDİNİ KAVRAMASI ve SANAT

Oysa sanatçı kendisini bu gelip geçici "fildişi kuleye" kapamakta, sanatının alanını kendi öznel deneyimleriyle sınırlandırmakta özgür müdür? Onun kendisine gereksinim duyulan yerde, sözcüklerinin, müziğinin daha iyi ve ilginç bir yaşam için halka yardım edeceği yerde olması gerekmez mi? Büyük Sovyet bestecisi Sergey Prokofiev, bu soruyu yanıtlarken, "insanın ve kendi halkının hizmetinde olmak, tam da şair, heykeltıraş ve ressam gibi yaratıcı emekçilerin işidir", diyor. Sanatçı, insan yaşamını güzelleştirmeli ve onu savunmalıdır. Sanatıyla bir yurttaş olmak, yaşamı yüceltmek ve insanı güneşli bir geleceğe yöneltmek onun baş görevidir. Bu, sanatın tartışma götürmez yasasıdır.

Evet, gerçek sorunlara bağlı olan

Bach'tan Bartok ve Şostakoviç'e, antik çağın rapsod'undan ve ortaçağın trobadur'undan günümüzün folk müzikçisine kadar tüm büyük sanatçılar, yaratıcılıklarıyla bizi çevreleyen gerçekliğin içeriğini dile getirdiler. Onların yapıtları estetik ve sanatsal değerlerin olduğu kadar, söz konusu çağın başarılarının da doruğu olduklar.

Nesnel gerçeğin dile getirilişi ne kadar doğruysa, güzelin yasaları ile o kadar uyum içindedir, estetik değeri o ölçüde büyüktür ve o dönemin egemenliği altında o kadar az kalacaktır. Çok eski dönemlerin şaheserlerinin bizi bugün bile heyecanlandırması raslantı değildir. Çünkü gerçek bir yapıtında biz, sanatçının kendisinin iç çelişkilerinin ifadesini, dinamizmi, çatışmaları, değerleri ve ülküleri ile tüm bir çağın yoğunlaşmış bir yansımasını görürüz. Büyük bir sanat yapıtı bize, sanatçının özümseği ve yaratıcılıkla yeniden ürettiği tüm gelmiş-geçmiş sanatsal birikimi sunar.

NESNEL GERÇEKLIK ve YANSIMA KURAMI

Burjuva ve revizyonist estetikçi-

Bir sanatçı, yaşama gerici olarak yaklaşırken ve tutucu bir ideolojiye bağhyken, yaptıklarında gerçeliğin içeriğini ve çeşitli yönlerini doğru olarak dile getirebilecek kadar yetenekli olabilir. Bu durumda, yapıtı sanatçıyı aşar ve sonunda insanlığın hafızasında kalan, sanatçının niyeti değil, yapıtıdır.

gerçek insan değerlerini ileten, sosyal gelişmenin nesnel yasalarını ve gereksinimlerini özgül bir anlayışla, sanatsal araçlarla dile getiren ve halkın "güneşli gelecek" in anlamını kavramasına yardım eden gerçek sanatın işlevi ve amacı işte budur.

Sanatın yüce değeri, zaten yaşamın güzelliğini göstermekten, insanın güzeli kavramasına, kendi varlığının ve çevresindeki dünyanın anlamını daha derinlemesine sezmeye yardım etmekten başka bir şey değildir. Her zaman, yalnız, gerçekten büyük sanat bu görevlerin üstesinden gelmiştir. Homeros'den Neruda'ya, Aeschylus'tan Brecht'e, Bizanslı müzisyenler ve

ler, maddeci yansıma kuramını çarpıtarak, onun yansımayı, gerçeliğin insanın bilincinde edilgen ayna gibi yansımasıyla eş anlamda ele aldığını ve bu nedenle sanat alanındaki yansımanın, yaşamın hareketsiz, tembel bir bilinçte mekanik bir tekrardan başka bir şey olmadığını savunuyorlar. "Felsefe Defterleri" nde yer alan özet yazılarında şu vurgulanıyor:

"Nesnel gerçeklik insan bilincinde 'cansız', 'soyut' olarak değil, hareketli, çelişkili değil, ama çelişkilerden ve onların çözümlemelerinden kaynaklanan sonu gelmez bir hareket süreci içinde yansır"

Sanat, gerçekliklerin, varlığı kendi dünya görüşü, ideolojisi açısından, kendi yetenekleri, becerisi ölçüsünde değerlendiren, yorumlayan sanatçının bilincinde imajlar biçiminde yansımasıdır. Öyleyse sanat nesnel dünyanın, öznel bir yansımasıdır. O maddi temelden görece bağımsız bir sosyal bilinç biçimidir. Sosyal bilincin tüm biçimleri, bu temelle aynı tür ilişkide değildir, bu biçimlerin tümü ondan eşit ölçüde bağımsız da değildir.

Bu açıdan, benim ülkem çok tipik bir olaydır. Yunanistan'da somut tarihsel (Türk egemenliği, diğer ülkelere bağımlılık vb.) ve sosyal koşullar (kapitalist gelişmede gerilik ve bu yüzyıla kadar güçlü feodal kalıntıların varlığı) nedeniyle, ilerici düşünce ve kavramlar, örneğin Aydınlanma Çağ'ında Fransa'da olduğu gibi bilim ve felsefe yoluyla değil de, şiir, halk müziği ve şarkıları yoluyla Dionysios Solomos'un (1) Andreas Kalvos'un (2) ve diğerlerinin şiirleri yoluyla dile getirilmiştir.

Yunanistan'ın bu kendine özgü karakteristiği, dün olduğu gibi bugün de belirleyici bir rol oynuyor. Yaşayan halk sanatı, başlıca da müzik, bizim ülkemizde çok gelişmiştir. İlerici ve emekçi halkın günlük çıkarlarıyla, özlemleriyle bağlı olduğu ve halk sanatının tükenmez hazinesine dayandığı için, şiir ve müzik, halkın anti-emperyalist duygularını kendi yollarıyla yansıtarak, Yunanistan'ın bağımsızlık ve toplumsal ilerleme savaşımının en dinamik ve gerçek ifadesi oluyor.

SANATÇI VE İDEOLOJİSİ

Sanatçı, toplumun içinde ve toplum üzerinde belirli bir ideolojik konuma sahiptir. Bu onun yapıtının anlamında, görüşlerinin gelişme tarzında ve onları dile getirmekte kullandığı araçlarda kendini ortaya koyar. Bir sanatçının kendi ideolojisi ile yapıtının ideolojik mesajının her zaman birbiriyle uyum içinde ve birbirinin mekanik bir tekrarı olmaması, karakteristik bir olgudur. Pek çok sanat yapıtı, sanatçının niyetlerini aşar. Bir sanatçı, yaşama gerici olarak yaklaşırken ve tutucu bir ideolojiye bağhyken, yapıtlarında gerçeliğin içeriğini ve çeşitli yönlerini doğru olarak dile getirebilecek kadar yetenekli olabilir. Bu durumda, yapıtı sanatçıyı aşar ve sonunda insanlığın hafızasında kalan sanatçının niyeti değil, yapıtıdır.

Bu nedenle "saf", "ideolojisiz" sanat kavramları gerçeliğin dışında-

dır. Ne ki onlar, bugün sanatsal yaratıcılık diye bilinen gücü aşındırmaya yarayan belirli bir politik amaca hizmet ediyorlar. Bu görüşün savunucuları şunu unutmamış görünuyorlar:

"Sanat sanat içindir" dogmasına bağlı en yetenekli sanatçılardan (Gustave Flaubert, Theophile Gautier ve diğerleri) hiçbiri, yapıtlarında kendi savundukları metafizik teorik ilkelere

yaratıcılıkla kullandığı ölçüde başa-rabilir.

Emperyalizmin ve kapitalist ülkelerde egemen sınıfın halkı yalıltmaya, gerçek sanatsal değerleri en aza indirmeğe, yığınların kültürel ilerlemesini önlemeye çalıştığını belirtmiştim. Onları bu amaçla başvurdu-ğu yollar çeşitlidir. Bunlardan sadece en önemli olan ikisine değineceğim.

Sanat, toplumun nesnel hareketini ve dinamik gelişimini yansıtmalıdır. Yaratıcı çabada, özgürlüğün gerçek anlamı budur. Sanatçının "mutlak özerkliği" denilen soyut, metafizik kavram, sanatçının sosyal gerçeklikten "bağımsızlığı" değildir.

bağlı kalmamıştır, kalamazlardı da, çünkü onlar en başta büyük sanatçıydılar.

İnsanlığın emperyalizmin gerici politikası ile karşı karşıya olduğu bugün, ilerici sanatçılar tüm yaratıcı enerjilerini, halkların barışa susamışlığını dile getirmeye ve sosyal gerçekliğe dönüştürmeye, sanatın meta olmaktan çıkmasını, sanatçının emeğinin meyvalarına artık yabancılaşmamasını sağlamaya, insanın gerçek kurtuluşu uğrunda verdiği savaşıma adanmışlardır. Sanat, toplumun nesnel hareketini ve dinamik gelişmesini yansıtmalıdır. Yaratıcı çabada, özgürlüğün gerçek anlamı budur. Sanatçının "mutlak özerkliği" denilen soyut, metafizik kavram, sanatçının sosyal gerçeklikten "bağımsızlığı" değildir.

Macaristanlı büyük besteci Bela Bartok, şu dikkate değer açıklamayı yapmıştı: "Bana yol gösteren ve kendimi kompozitör olarak keşfettiğimden beri tümüyle bilincinde olduğum ilke, halklararası kardeşlik, tüm savaşlara ve çatışmalara meydan okuyan kardeşlik. Bu ilkeye müzikle hizmet etmek için elimden geleni yapıyorum". Bartok'un tüm yapıtları, çağdaş sanatın derin anlamını ortaya koyan bu ilkeye bağlı kaldı. Bu sanatın görevi, halklararası kardeşliğe katkıda bulunmaktır. Bunu, halktan kaynaklanması, ulusal ifade yollarını kavraması ve zenginleştirilmesi koşuluyla, ilerici sınıfın konumlarını temsil ettiği, geleneklerle ilişkisini kurduğu, onları özümlediği ve

gerçekliktir" görüşüne göre, bu sanatta "devrim" in, toplumda devrimden yüksekte tutulması demektir. Halktan yalıtlandığında sanat, burjuvazi için zararsız bir alandır, gerçek sınıf çatışmalarına ve gerçek sosyal sorunlar yerine geçirilen bir "sürtüşmeler", "devrimler" ve "denemeler" alanıdır.

Seçkincilik, yığınlar karşı, aşağılayıcı bir tavır alışla (bunun felsefi kökleri ile en mükemmeline Nietzsche' de rastlanır), toplumu "seçkin" ve "yığın" diye ikiye bölmekle karakterize edilir. Kültüre ve sanata böyle yaklaşanlar halkı bir kenara itmeye, onlara "yüksek standartta" sanat yapıtlarına ulaşma hakkı tanımamaya, ikinci, üçüncü sınıf sanat ürünleri tüketmeye mahkum etmeye çalışırlar.

Emperyalizmin kültür politikasının bir başka verilisi biçimi, yığın kültürü adı verilen yaygınlaşmasıdır. Dış görünümüyle yığınların eğlenme gereksinimini karşılayan bu olgu, gerçekte onları yalıtlamayı, kültürel değerleri ve toplumun çoğunluğunun estetik gereksinimlerini en aza indirmeyi ve kaba, tırmayı amaçlıyor.

İNSANIN YOKEDİLİŞİ YA DA "YIGIN KÜLTÜRÜ"

Emperyalizmin "yığın kültürü" ucuz, kaba gösterileri, emekçi halkın gözlerini kapitalist ülkelerde karşı karşıya oldukları gerçek sorunlara

Sanatta gerçek anlamda bir devrim ancak sağlam bir temele dayanabilir. "Hiçbir şeyden kaynaklanmayan devrim" bir sanatsal başıbozukluktan başka birşey değildir.

kapamasını sağlamaya yönelik "uyuşturucu" ları kapsıyor. Bu kültürün amacı, Amerikan yaşam tarzını benimsetmektir, şiddet kültürü yaratmak, bireycilik aşılacak, kötümserlik

ve umutsuzluk tohumları ekmek, kapitalist toplumun gerçek doğasını gizlemek ve insanları kapitalizmin evrensel, ölümsüz ve kaçınılmaz olduğuna inandırmaktır.

Söylemeye gerek yok, emperyalist "yığın kültürü" yığınların gerçek kültürüyle, yani halkın geleneklerini, ulusal gelenekleri tümüyle kullanan halkın deneyimini, savaşımını ve öğlemlerini özümseyen, yığınların eğitim, eğlenme ve sanatsal değerlere gerçekten ulaşma gibi gerçek gereksinimlerini karşılamaya yönelmiş olan kültürle karıştırılmamalıdır. Bu kültür halktan kaynaklanır ve sanatçı tara-

Emperyalist kültür, halkın, ulusun dinamik geleneklerini kapsayan ve ilerleten anti-emperyalist, demokratik kültürle sürekli çatışma içindedir.

findan zenginleştirilip, yeniden biçimlendirildikten sonra ona geri döner.

SAHTE ÖZGÜRLÜKLER

Emperyalist kültür, halkın, ulusun dinamik geleneklerini kapsayan ve ilerleten anti-emperyalist, demokratik kültürle sürekli çatışma içindedir. Emperyalizm, bu gelenekleri çözmek, farklı bir karakter kazandırmak ve depolitize etmek ister. O, kendi krizini "evrensel" göstermek, yaşam tarzının ayrılmaz bir parçası kabul ettirmek ve sanat yoluyla gerçekliğe karşı akaldışı bir tutum teşvik etmek için, halkı aptallaştırıcı, açıkça kozmopolit bir kültür yerleştirmek istiyor.

Bu çaba Yunanistan'da çok göze çarpıcıdır. Yayınevlerinin ürünleri, basın ve plak şirketleri, filmler (3) ve ucuz cep kitapları, emperyalist kültür politikasını dile getiren ve uygulayan tüm bunlar, halk, özellikle de gençlik arasında sistemli olarak yaygınlaştırılıyor. Rock müziği, tipik bir örnektir. O, Batı emperyalist

çevrelerince Yunanistan'a ihraç edildi ve ideolojik bir platform düzeyine yükseltildi. Saf müziksel değerine (bu ne olursa olsun) ve belirli sosyal işlevine (doğduğu ülkede böyle bir işlevi var) ek olarak, bu müzik, beraberinde "idol"e (put) tapınmayı benimseyen ve uyuşturucu salgınına teşvik eden (kuşkusuz bunun yayılmasının nedeni olmadan) belirli bir yaşam tarzı getiriyor. Çeşitli çok uluslu plak şirketlerince Rock müziği, genç insanlarda sahte bir "mutlak özgürlük" duygusu, hiç kimseye karşı hesap verme zorunda olmadığı duygusu yaratıyor.

Rock müziğine, emperyalizmin Amerikan yaşam tarzını benimsetmekte kullandığı tipik bir olgu olarak değindim. Bu çaba Yunanistan'da, başka bir ülkede olduğu kadar kolay başarıya ulaşamaz. Çünkü daha önce

kavramalarına ve çözmelerine yardımcı olur. Demokratik Yunan sanatı, bizimki gibi koşullarda yaşayan ve bizim kadar ulusal bağımsızlık özlemi içinde olan halklara yönelmiştir. O, halkların ve emekçilerin özlemini, onların insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek için, tüm ülkelerin emperyalizmden bağımsızlığı için gezegenimizde barış için, savaşımını dile getirir. Sanatın merkezinde durması gereken, insan ve onun sorunlarıdır. Ama soyut insan değil, yeni bir toplum için, ya da bunun gerçekleştiği yerlerde onun mükemmelleşmesi ve gelişmesi için savaşan somut insan demek istiyorum.

İnsanlığın, ABD emperyalistlerinin saldırgan politikası nedeniyle kritik bir dönemden geçtiği günümüzde, ilerici sanat, dünya halklarıyla birlikte, dünyadaki tüm insanlar için en değerli şeyi, yani barışı, verimli sanatsal eylemin başlıca ön koşulunu savunmalıdır. Her akıllı başında sanatçı için, bu evrensel ülkü uğrunda savaşıma katılmak görevidir. İlerici sanat, savaşa karşı dünya çapında yükselen harekette, dünya halklarını

Sanatın merkezinde durması gereken, insan ve onun sorunlarıdır. Ama soyut insan değil, yeni bir toplum için, ya da bunun gerçekleştiği yerlerde onun mükemmelleşmesi ve gelişmesi için savaşan somut insan demek istiyorum.

belirttiğim gibi, bizim yaşayan halk müziği geleneklerimiz, özellikle güçlüdür. O, her zaman halkın savaşımına, acılarına, özlemlerine, duygularına ve umutlarına bağlıdır. Bu nedenle toplumun bağımlı gelişmesi boyunca, yüzyıllardır yaşadı.

ULUSALDAN EVRENSELE

Bence, ulusal ve halk geleneklerine dayanmak, her ilerici sanatçının görevidir. Sanat, yalnız gerçekten ulusal ilkelere bağlı olduğu zaman evrensel boyutlar kazanır. Ancak bu durumda, herhangi bir ülkenin halkına söz söylemek hakkına sahip olur ve onların, kendi sorunlarını

barış içinde güneşli bir gelecek için savaşıma çağırarak önemli bir rol oynuyor.

1 Dionysios Solomos (1798-1857) Yunan şairi. Onun "özgürlüğe Marşlar" adlı şiirinin ilk kıtaları 1896'dan beri Yunanistan'ın ulusal marşı olmuştur. (Not Red.)

2 Andreas Kalvos (1792-1896) Yunan şairi. Şiirlerini ulusal kurtuluş ve sosyal adalet savaşımına adanmıştır. (Not Red.)

3 Her yıl Yunanistan'ın satın aldığı 550 yabancı filmin yüzde 70'i ABD'dendir. Yunan film endüstrisi her yıl filmlerin yüzde 20 kadarını yapar. (Not Red.)

Fotoğraf: Bilal Meşe

Zülfü Livaneli: "STEP HÜZNÜ ve DENİZ COŞKUSU, ÜLKEMİN KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURUR"

Söyleşi: Gökhan Güvenç

Zülfü Livaneli, Ege Denizinin her iki kıyısında savaş rüzgarları estiren ve bundan çıkar uman çevrelere karşı, Türk ve Yunan halklarının birlikte şarkı söyleyerek zaten varolan kültür ortaklığını ve sıcak dostluğunu pekiştirmeye katkıda bulunan bir sanatçımız.

Bundan önceki sayılarımızda sanatın işlevi üzerine bir yazısını okuyacağınız ünlü Yunanlı besteci ve barışçı Theodorakis'in Türk-Yunan halkları arasındaki ilişkilerde "bir bahar kırlangıcı uçurmak" amacıyla Livaneli ile yaptıkları ortak plağı önümüzdeki günlerde piyasaya çıkacak.

Arkadaşımız Gökhan Güvenç'in Livaneli ile sanatı, evrensellik ve barış üzerine bir söyleşi yaptı. Söyleşi okuyucularımıza sunuyoruz. B.S.

- Uzun yıllar yurtdışında kaldınız, müzik çalışmalarınızı yurtdışı ağırlıklı olarak sürdürdünüz. Yurt dışında geçen yıllarınızın müziğinize, genelde de size ne gibi katkısı oldu?

■ Yalnız müzik olarak değil kişi olarak da epeyce katkıları oldu. Benim eğitimim ikili yürümüştür. Bunlardan Ankara Koleji ve yedi yıl İsveç üç yıl da Paris'te yaşamamla gelişen kültürel yapıyı bir kanal olarak alırsak, babamın adalet müfettişi olarak teftiş yaptığı yerlerde, halk müziği ile karşı kaşıya gelmem ve halk müziğinden derlemeler yapmam, benim eğitimimde ikinci kanaldır. Gelişimimde İsveç'in etkisini ele alırsak, burada yalnızca Batılı ya da İsveçli müzisyenlerle değil, Şili'de Pinochet'in darbesinden kaçan sanatçılarla, bütün Latin Amerika ülkeleri, Yunan, İspanyol, Japon, Yugoslav müzisyenlerle tanıştım, onlarla birlikte çaldım, neler çalındığını öğrendim. Birlikte çalmak, tartışmak, eğer deyim yerindeyse benim ufkumu genişletti. Bir çok sanatçıyla verdiğim ortak konserler, Victor Jara'nın ölümünün onuncu yıldönümü nedeniyle İnti İlimani, Maria Faranduri ile Avrupa'nın bir çok ülkesinde verdiğim konserler beni zenginleştirdi.

Bir de Türkiye'ye dışarıdan bakmak açısından bir katkısı oldu. İsveç'te doldurduğum "Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz" gibi plaklar benim Anadolu'nun kök kültürüyle ilişki kurma çabamın bir parçasıdır. Bu da Türkiye'nin güncelliği içinde değil ta-

rihselliği içinde yakalanabilecek bir şeydir. Güncel olayları yaşamadığınız zaman Türkiye'nin tarihselliğine dışarıdan daha iyi bakılabiliyor. Ve işin içine bir de özlem katınca bu bizi Anadolu kök kültürüne yöneltiyor.

- Türk müziğinin dışı açılmasından sözedersek, sizce bu nasıl gerçekleşir? Yakın işbirliği yaptığınız Yunanlı sanatçılar dışı açılma konusunda oldukça başarılı oldular. Bu başarının sırrı nedir sizce?

■ Dışa açılma deyince biz ne yazık ki Batı'ya açılmayı kastediyoruz, Hindistan'a, Pakistan'a açılmayı değil. Batı'ya açılmak deyince de, Batı'nın ülkeyle olan global ilişkisi, o ülkenin müzisyen ve sanatçılarıyla da ilişkisini belirliyor. Batı dünyasının Yunanistan ile ilişkisi bizden çok farklı. Yunanistan'ın yüzlerce yıldır batıda yaşama geleneği var. O nedenle, ilişki kurma konusunda Türkiye ile Batı arasında baştan böyle bir engelleme var, ama bu kırılmaz bir şey değil.

Şöyle bir genelleme yapmak istiyorum: Bütün dünyada eğlence dünyasının dışında kalan ve milyonlara seslenen sanatçılar var. ABD'nde Joan Baez, Bob Dylan, Pete Seeger, Yunanistan'da Mikis Theodorakis, Hacıdakiş, Faranduri, Şili'de Victor Jara, İnti İlimani gibi sanatçılar ayrı köklerden gelmelerine karşın, bun-

lar arasında ortak bir payda yakalamak gerekiyorsa, bunların hiçbiri kendi kök kültürlerine sırtlarını dönmemişler. Theodorakis'in temelinde 'rembetika', Bob Dylan'ın temelinde 'rhyth and blues', Victor Jara'nın temelinde ise And dağları ve bunun flütü var. Ama hiçbiri folklorik düzeyde değil. Enstrüman, söyleyiş ve söz olarak lokal tadlara yönelmiş insanlar değil. Yaptıklarını kültürel boyutla birleştiren insanlar. Sinema, edebiyat ve politika ile ilişkileri var ve yaptıklarını bir dünya görüşü içine yerleştiriyorlar. Yani bu insanların yarattıkları hem özgün hem de çağdaş. Bu insanlar kendi köklerine bakarak evrenselliği yakalıyorlar. Bastia Film Festivali'nde ünlü İtalyan yönetmen Taviani bana "Kendi halkının köklerine doğru bakmayı becerebilirsen evrensel olursun. Ben hep Toscana'ya bakıyorum." demişti.

Bu nokta aslında bizde hep gözden kaçınıyor. Türkiye'de özgünlük ve çağdaşlık nedene birbirine zıt şeyler olarak gösteriliyor. Oysa Carlos Saura'nın "Kanlı Düşün" filmini gördüğüm zaman düşünmüştüm, şimdi de düşünüyorum. Lorca'nın şarkıları, Saura'nın İspanyol resim geleneğini arkasına alan sinema tavrı, Antonio Gades'in kareografisi, Lorca'nın oyun yazış biçimi, hepsi İspanyol kokusu ve rengini ağırlıklı bir bi-

çimde taşıyorlar ama hepsi de çağdaş yaratıcılar, bütün dünya ile birlikte düşünen yaratıcılar. Adamlar müthiş evrensel bir noktayı yakalayabiliyorlar, İspanyol kalarak yakalıyorlar. O iki delikanlının düellosu, ananın acısı, dul kalan gelinin acısı, Sivas'ta da televizyondan seyrederleri etkilemiştir. Ama Türkiye gibi uzak bir ülkeyle ilişki kurarken bile kendi köklerine inerek bunu yapıyorlar ve böylece evrenselleşiyorlar. O filmi seyrettiğim zaman düşünmüştüm. Bizde olsa acaba nasıl olur? diye. Bütün bunları, böyle bir kültür sentezine dökerek durumda değiliz gibi geliyor bana, tek tek kişiler olarak böyle bir senteze varsak bile. Benim müziğim çevresinde dışarıda birşeyler olabiliyorsa tümüyle bu anlayış çerçevesinde oldu.

Türkiye'de bizim çok değişik bir müzikal mirasımız var. Bunun içindeki bazı renkler her yerde olduğu gibi yerel kalacak, yerel kalmak zorunda. Dünya halk müziklerinin çoğu pentatonik kökenli müziklerdir. İrlanda halk müziği, Amerikan folk müziği, İspanyol halk şarkıları gibi. Aşık geleneği dediğimiz gelenek, aslında bu pentatonik gelenekten kaynaklanmaktadır. Buradan geliştirilecek bir müzik türü hem bizim halkımıza seslenecek hem de dünya ile ilişki kurmamızı sağlayacaktır. Benim bu şekilde yaptığım parçalarımda Türkiye'de, Yunanistan'da, Finlandiya'da, Fransa'da, Federal Almanya'da ve İsveç'te beğeniliyor oluşu bir ortak beğenin varlığını göstermektedir.

- Türk müziği konusunda tartışmaların ardı arkası kesilmiyor. Arabesk müzik konusunda çok yorumlar yapıldı ve siz de bu tartışmaların içinde yer aldınız. Arabesk müzik konusundaki ve bu tür müziğin kültürümüz üzerindeki etkileri hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

■ 1979 yılında, yani Arabesk üzerindeki tartışmaların bu denli yoğunlaşmadığı bir dönemde Cumhuriyet gazetesinde "Yunus Emre'den Ferdi Tayfur'a" adıyla bir yazı dizisi kaleme almıştım. Aradan geçen bunca seneden sonra geriye baktığımda o yıl söylediklerimin halen geçerliliğini koruduğunu görüyorum. Bu görüşleri özetlersek, Türkiye bir imparatorluk mirasıdır. Osmanlı döneminde büyük bir kültür dualizmi olduğunu görüyoruz, saray çevresinde ve halk çevresinde birbirine değmeden gelişen, ikisi de kendi içinde uyumlu iki yarı kültürün varlığını görüyoruz. Bu iki kültür de ayrı ayrı büyük birer sentez yaratmışlar, iki ayrı ülkenin kültürleri gibi. Ancak, cumhuriyetten

sonra bu yapılar hızla erimeye başladı. İki ayrı, birbirinden kopuk kültür olarak değerlendiremeyeceğimiz, iç içe geçmeye başlayan bir kültür oluşmaya başladı. Bu sosyal ve tarihsel oluşumun kültürel ifadesini yakalamak gerekiyordu ki, bizim büyük şair ve romancılarımızın yaptıkları da budur. Ama müzik alanında müdahale çok olduğu için böyle bir sentez müzikte engellendi. Bu müdahalelerin en büyüğü de TRT'den geldi. Türk müziğini, halk müziği, sanat müziği, hafif batı müziği gibi ayrımlara uğrattılar, aralarına Çin seddi gibi sınırlar çektiler ve aralarındaki geçişleri yasakladılar. Yani bir enstrümanın yanına başka bir enstrüman konulması özgürlüğünü tanımadılar. Bu nedenle, halk kendi yaşadığı kargaşanın, bu kültürel altüst oluşun ifadesini kendi el yordamıyla bulmaya kalktı ve Arabesk denen olay çıktı ortaya. Bu müziği yaratan insanlar saz çalan insanlardı ve sazın yanına başka enstrüman koyma teknik noktasından hareket ettiler. Bunlar güneydoğu, Türkiye ve Araplarla ilişkisi olan insanlar değildiler. Ben de başka bir iş yaptım. Arabesk değildi benim yaptığım, ama ben de değişik enstrümanların birlikteliği gibi yeni sentezler, yeni ifade biçimleri aradım. İki ayrı dalda ve kanalda gelişmesine karşın bizim çıkmamızı zorlayıcı nedenler, resmi kültür politikasındaki sentezi engelleyici tutum oldu.

Arabesk kendi doğal evrimi içinde değişiyor. Arabeski statik bir olgu olarak görmemek gerekir. İsveç'e giderken gözlemlediğim olgu, Arabesk müziğin o dönemde dolmuş ya da minibüs müziği olarak adlandırılması ve lumpen proleterya içinde yaygın kabul görüyordu. Ancak, 1978 yılında İsveç'ten döndüğümde bu olayın yavaş yavaş biçim değiştirdiğini gördüm. Daha önce bu tür müziği reddeden burjuvalar artık bunu dinlemeye başlamışlardı. Hatta, "Aldırma Gönlü" parçasının ortaya çıkmasıyla, bu işe bir ölçüde ülkenin solcu ve aydınlarının da katılmaya başladığını gösteriyordu. Fakat bu yıl tam tersi bir dönüşüm yaşanıyor. Son yıllarda ünlü olan parçalara baktığımızda Arabesk parçaya pek rastlamıyoruz, düzenlemelerde Arabesk izler olmasına karşın. Yani Arabesk kendi içinde bir değişimle halk müziğine yaklaşmaya başladı. Bu da olumlu bir şey bence. Çünkü Arabesk'in simgelediği tavrı ve sonuçta ortaya çıkan şey başka. Bir de teknik olarak bunu yapanlar başka. Arabesk müzik içinde yer alan kişilerin çoğu yetenekli insanlar, dallarının en iyileri. O ne-

denle, bu kişilerin önümüzdeki yıllarda önemli müzik boyutlarına varacaklarını sanıyorum. Sonuç olarak, Arabesk geçirdiği evrim sonucu yeni bir biçimle halk kültürünü yakalayacaktır.

- Bugün Türk müziğinin, genelde Türk sanatçısının karşılaştığı sorunlar nelerdir?

■ Haluk Şahin'in "Türk Olmak Kolay Değil" adlı kitabı gerçekten her alanda doğru. Yurtdışında uzun yıllar geçiren bir sanatçı olarak Türk sanatçısının önünde büyük sorunlar olduğunu görüyorum. Türkiye büyük ve değişik kültürde kitlelere sahip ve iletişimin çok eksik olduğu bir ülke. Bazen dışarıya ulaşmak Türkiye'ye ulaşmaktan daha zor oluyor. Elli milyonu aşkın nüfusu olan ülkemize tirajları 2,5 milyonu geçmeyen gazeteler sesleniyor ki bunlar da kendi içlerinde okuyucu gruplarına göre bölünmüşler. Fransa'da, Almanya'da haber değeri olan bir sanat olayını, sağcısından solcusuna kadar bütün gazeteler irili ufaklı veriyorlar, ancak Türkiye'de müthiş bir bölünmüşlük var. Bir de TRT yolu var, bu da bize kapanmış durumda.

Ayrıca ülkemizde o kadar değişik kültürel yapılar var ki, herkesi memnun etmek imkansız hale geliyor - kaldı ki ben kimseyi memnun etmek için çalışmıyorum - ve müzik konusunda taban tabana zıt fikirler ileri sürülüyor. Örneğin bir görüş bana "tek sazla müzik yap" diyor, peki. Bir diğeri "artık tek seslilik ömrünü doldurdu, çok sesli yap" diyor, peki. Söz seçiminde de bir bölüm "halkın anlayacağı sözler seç" diyor, bir başkası ise "bu popülizm olmuş, niçin taviz veriyorsun" diyor.

Bir de Türkiye'deki en büyük zorluklardan biri sanatçılar ve aydınlar arasındaki ortamın çok hoyrat oluşudur. Sanat yaratımı, üretimi çok daha duygulara yönelik, daha ince ve duyarlı yaşamayı gerektirir ama Türkiye'deki sanat ortamındaki kapışmalar, belediye halindeki kapışmalardan daha az değil, daha fazla. Bir sevgisizlik ortamı var. Herhangi bir arkadaşımızın yurtiçi ya da yurtdışı başarısı bize ölümcül bir yara açıyor. Bunu şahsi bir hakaret olarak ele alıp, bunu nasıl giderebiliriz gibi bir hale dönüşüyor. Bu, sonuçta yaşama biçimi halini alıyor. Yıllar içinde herkes daha fazla sertleşmeye başlıyor, kendi kalesini koruyan savacı tavrına bürünüyor. Bu çok yanlış bir şey ve Türkiye'de yaratının karşısındaki en büyük engel budur. Mesut Cemil'in bestelediği ve Yıldırım Gürses'in Türk-İslam sentezi diye okuduğu plakta da yeralan "Ka-

natları Gümüş' şarkısını TRT 'sözle-
rinin Nazım Hikmet'e ait olduğunu
anlayınca 30 sene sonra yasakladı.

- *Livaneli, ilk tanınmaya başladığı
dönemde, bugün icra ettiği müziği
icra etseydi bugün geldiği noktaya
gelebilir miydi? Diğer bir deyişle
o dönemin potansiyeli Zülfü Livaneli'
yi bugünkü haliyle kabul eder miydi?*

■ Sanıyorum etmezdi. Ben de me-
kanik bir müzik yaratısı içinde de-
ğilim. Bu yıl şunu yapayım demiyo-
rum, ama dikkat edilirse benim şö-
le bir özelliğim var. Ben kendi kuşa-
ğımın macerasını yaşıyorum, ki be-
nim kuşağında bu sıralarda Türkiye'
nin macerasını yaşıyor. '47'liler ola-
rak adlandırılan bu kuşak 1960'lar-
dan sonra batı çeviri kitaplarını oku-
yan, 1971 askeri darbesini yaşayan,
dünyaya bir bakışı, bir duygulanışı
olan bir kuşak. Ben ister istemez
bunun içinde davranıyorum. Sanıyo-
rum ki, bu kuşağın müzik alanındaki
ifadesini yapmaya çalışmıyorum. An-
cak, ister istemez bir süre sonra öyle
oluyor. 1973 yılında yaptığım plak o
dönemin duyarlılığına denk düşüyor-
du, şimdi yaptığım plaklar ise o
kuşağın bugünkü duyarlılığına denk
düşüyor, böyle bir evrimden geçiyor.
1973 yılındaki olaylar içinde çoğu
hapisten çıkmış, olayları yaşamış bir
kuşağa 'Ada' plağını yapsaydım emi-
nimki ters gelecekti. Ama ben bunu
bilinçli olarak yapmıyorum, sonra-
dan farkına varıyorum.

- *Peki parçalarınızı ortaya çıkarır-
ken evrensel olma kaygısı da yok
mu?*

■ Plak yaparken, evrensel olma,
kuşakla birlikte davranma ya da hal-
ka ulaşmak gibi kaygılar taşımıyo-
rum. Tamamen sıfır noktasından pla-
ğa başlıyorum ve ortaya çıkan eser,
benim o anda yapmak istediğim ya
da o dönemde benim üzerindeki et-
kilerin bir sonucu olarak ortaya çı-
kıyor. Karar vererek beste yapamaz-
sınız.

- *O zaman tek sesliliğe, ya da tek
sazla çalmaya karşı bir kapalılığınız
yok.*

■ Kesinlikle kapalılığım yok, tek
sazla da plak doldurabilirim. Hatta
bu dönemde kendimi ilk dönemime
yakın hissediyorum. Theodorakis'le
doldurduğum son plakta 'Eşkiya
Dünya'ya Hükümdar Olmaz' daki sesi
yakaladığımı sanıyorum, başka bir
biçimde de olsa.

- *Son yıllarda Yunanlı sanatçılarla
en yoğun işbirliği içinde olan kişi
sizsiniz. 1983 yılında Faranduri ile
yaptığınız plaktan sonra şimdi de
Theodorakis ile bir ortak çalışmanız
var. Yunan sanatçılarla işbirliğini
seçiminizde hangi etmenler rol oy-*

nuyor?

■ Bu soruyu Yunanistan'ın en bü-
yük gazetelerinden *Ta Nea* da, geçti-
ğimiz haftalarda son plağımızın tanıtıl-
ması için yapılan basın toplantısın-
da bana yöneltmişti. Ve seçtikleri
başlık "Step hüznü ve deniz coşkusu
ülkemin kültürünü oluşturur."

Bu söyleşide söylediklerimi yineler-
sem, ülkemizde çok çeşitli kültürel
eğilimler var, ancak bunları kara ve
deniz toplumunun kültürleri olarak
iki ana grup halinde toplayabiliriz.
Toprak daha çok ölüm duygularının
ağır bastığı bir ilişki. 'Benim sadık
yarım kara topraktır' dizesinde ifade-
sini bulduğu gibi. Bu çok büyük ve
zengin bir kültürdü ve ben buna karşı
çıkıyorum. Çünkü bizim kültürümü-
zün bir parçası. Ancak denizle iliş-
ki acıyı ve hüznü de başka türlü yapı-
yor. Acıyı daha bir tuzlu, daha bir
yakamozla yıkanmış hale getiriyor.
Bütün Akdeniz'de müthiş bir hüznün
var ancak bu hüznün yaşam ile içiçe
örülmüş mistik olmayan bir hüznün.
Bu bana çok önemli geliyor. Bizim
kültürel çıkışımızda, Akdenizli olmak
bizi kültürel kimlik sorunumuzdan
kurtaracak bir boyut olarak geliyor.
Biz hangi kültürel kimlikle çağdaş
ulusal kültürümüzü oluşturacağız so-
runu var. Bu soruna Akdenizli olmak
şeklinde bir yanıt ve karar verebili-
riz. Benim tutumum da budur yıl-
lardan beri. Tabii Akdenizli olmak
deyince, bu Akdeniz kültürünü oluş-
turan çevre ile de ilişkiye girmek ge-
rekiyor. Bir Akdeniz ortak noktası-
nın yakalanabileceğini gördüm. Bu
ortak nokta tabii bizim için Yunanistan'dan
başlıyor. Halklarımız arasında
müthiş bir benzerlik var. Müzikte
makamlarımız ve ritimlerimiz, genelde
yaşam tarzlarımız benzerlik gösteri-
yor. O nedenle bu ilişkinin Yunanlı-
larla başlaması bana doğal geliyor.
Yunan sanatçılarla ilişkilerimin yo-
ğun olmasının politik amacına gelince...

Ben Yunanistan'da yalnız büyük şe-
hirler değil, *Girit, Messolongi* gibi
yerler de dahil olmak üzere elliden
fazla konser verdim. Yunan halkı-
nın neler duyduğu, neler düşündüğü
konusunda deneyimliyim. Coşkunluk
iki halkın da özelliği. İki halk arasın-
da doğal bir ilişki var, bu nedenle
yapay sorunların ortadan kalkması
daha olumlu olacak. Birlikte şarkı
söylemek de bu yapay sorunların
ortadan kaldırılması yollarından biri-
dir.

- *Barış yılı için neler yapmayı
planlıyorsunuz?*

■ Mart ayında piyasaya çıkacak p-
lağım ve diğer gerçekleştireceğim *Joan Baez*
Mikis Teodorakis ve *Maria Faranduri*

ile vereceğimiz konserlerle Barış
Yılı'na katılmış olacağız. Bu konser-
ler büyük bir olasılıkla yaz aylarında
gerçekleştirilecek. Ben sadece ilişki
kurma temelinde organizasyona katı-
lıyorum.

- *Theodorakis ile hazırladığınız
son plak hakkında bilgi verir misiniz?*

■ Plakta beşi benim, beşi de
Theodorakis'in olmak üzere on beste
var. Yunanca ve Türkçe olmak üzere
iki versiyonu olan plağın sözlerini,
Türkiye'de *Ülkü Tamer*, Yunanistan'
da ise *Manoş Elefteriu* yazdı. 'Başka
Bir Ülkede Yaşamak' adını taşıyan
Yunanca versiyonunun şarkılarını
Maria Dimitriadi, "Güneş Topla Be-
nim İçin" adlı Türkçe versiyonunda
ise ben söylüyorum. *Theodorakis* bir
iyiniyet gösterisi olarak Türkçe plak-
ta bir şarkı söylüyor. Yunanistan'da
ki basın toplantısında Yunanca versi-
yonu çok ağır, Türkçe versiyonu ise
çok tempolu olarak değerlendirildi.
Bu yabancı basını da çok şaşırttı,
çünkü tersi bekleniyordu. *Theodora-
kis*'in de kabul ettiği gibi bizdekinin
müzik kalitesi daha iyi oldu. İsveçli
bir gazeteci 'Yunanca versiyonu faz-
lasıyla Yunan ama sizinki evrensel
olmuş' dedi. Plakta çeviriye yer ver-
medik. İki ülkenin söz yazarları da
müzikten ne algıladılarsa, onu söz-
cüklere döktüler. *Theodorakis* basın
toplantısında bir gazetecinin "bu p-
lakta hiç olumsuz bir şey yok mu"
sorusuna, "Olmaz olur mu, Türkçe
versiyondaki benim seslendirdiğim
şarkı" diye esprili bir yanıt verdi.
Mart ayında çıkacak olan plağa
Theodorakis bir de önsöz yazdı:
*Sevgili ve değerli meslektaşım Liva-
neli ile yaptığımız bu ortak çalışma,
bunca hayran olduğum ve sevdiğim
Türk halkıyla ilişki kurmamı sağladı-
ğı için çok kıvançlıyım. Dilerim, bu küçük ama sembolik
Türk-Yunan işbirliği halklarımız ara-
sındaki ilişkilerde bir bahar kırlan-
gıcı uçursun.*

Mikis Theodorakis
24 - 1 - 1986
Atina

- *Plakta yeralan şarkılardan biri-
nin sözlerini öğrenebilir miyiz?*

■ Benim için en anlamlı parça
olan *Kırlangıç* şiirini aktarayım. Bu
şarkı, *Theodorakis*'in plak için yaz-
dığı önsözde gördüğüm 'Bir bahar
kırlangıcı uçursun' sözlerinden esin-
lenerek ve kayıt gününe 24 saat kala
yazılmış bir şarkıdır.

Gökyüzünde bir kırlangıç
Sevincimin ortağı
Kanat çalar mavilere
Sıyrıp gider dağı

“BİLİLEN GERÇEKLER” NEDİR?

Sinan Sönmez

Kapitalist dünyada yaşanan bu-
nalıma ilişkin, bugüne değin
çok sayıda araştırma yapıldı,
yayınlandı. Batıdaki ekonomik ya-
zın gözden geçirildiği zaman, araştı-
rmanın bir bölümünün kapitalizmin
yapısal sorunlarını irdeleyerek, buna-
lının nedenlerini ortaya çıkardığı
görülmektedir. Araştırma yapanla-
rın büyük bir bölümü ise, başta ABD
yönetimi olmak üzere Batı Avrupa'
daki siyasal yönetimlerin görüşlerini
destekler yönde bir sonuca vardılar:
Bunalımın sorumlusu petrol fiyatla-
rındaki artışlar ve bu bağlamda da
doğal kaynaklara sahip az gelişmiş
ülkeler, özellikle de Araplar'dı! De-
mek ki, büyük petrol üreticisi olan ül-
kelerin yöneticilerinin bazıları birden
"akıllanmış" ve göbekten bağlı ol-
dukları Batılı dostlarına bir ders
vermek istemişlerdi! İran Şahı, Suudi
Arabistan Kralı, Körfez Emirleri Batı'
ya karşı bayrak açıyorlardı! Bu se-
naryo gerçekten iyi yazıldı ve iyi
tuttu! Başta yönetimde bulunan siya-
set adamları ve onların destekleyicisi
olan uzmanlar, araştırmacılar çeşitli
yöntemlerle inandırıcı oldular, "so-
kaktaki in'an" in özellikle "Araplar"
a dışılemesine bile neden oldular.
Bu senaryo daha sonra terkedilmeye
başlandı! Özellikle petrol fiyatlarının
donması ve başaşağıya girmesi karşı-
sında "eski defterler" biraz isteksizce
kanştırılmaya başlandı! Üstelik pet-
rol fiyatlarının önemli ölçüde düş-
mesine karşın bunalım boyut de-
ğiştirerek sürmekteydi. İşsizlik giderek
büyümekte, kapitalist ülkelerde iç
borçlanma dev boyutlara ulaşmak-
taydı. Ne var ki, "senaryo"lar bit-
memektedir; yeni senaryolar yazıl-
makta veya eskilerine yeni eklemeler
yapılmakta ve sunulmaktadır.

Ülkemizde de, satır arasında olsa
bile, "yeni liberal" akımın, "24 Oc-
cak" in muhalifi gözüken bazı ikti-
satçıların yukarıdaki senaryoda ileri

sürülen görüşleri desteklemeleri ilginç
olduğu kadar düşündürücüdür. Bir
örnek olarak Osman Ulugay'ın yazdığ-
ı şu satırları okuyalım: "1973 sonra-
sında yaşanan 'petrol şokları' sonu-
cunda, gelişmiş-sanayileşmiş ülkeler-
den çoğu, OPEC ülkesi olan petrol
üreticisi ülkelere yapılan gelir trans-
ferinin 3 trilyon dolar dolayında
olduğu hesaplanıyor. Dev boyutlar-
daki bu gelir transferinin sanayileş-
miş ülkelerde büyüme hızlarını düşür-
düğü, enflasyonu ve işsizliği körük-
lediği ve 'yeniden yapılanmayı' zo-
runlu hale getirdiği hep bilinen
gerçekler. (Cumhuriyet, 7 Şubat
1986).

"Yeniden yapılanma" gereksi-
ninin olduğu, petrol üreticisi ülke-
lere gelir transfer edildiği, büyüme
hızlarının düştüğü, enflasyonun hızla-
nıp işsizliğin boyutlarının genişlediği
"bilinen gerçekler". Ne var ki, petrol
fiyatlarındaki artışın ana neden ola-
rak görülmesi ise gerçekçe değil.
Kapitalizmin temel sorunsalının bir-
kenara bırakılıp yalnızca konjonk-
türel ilgilenilmesi bunalımın ögele-
rinden yalnızca birinin ele alınması
anlamına geliyor. Ekonomik açıdan
yanlış çözümlemenin ise, yanlış po-
litik değerlendirmelere neden olduğu
da son derece açık.

Bunalım petrol fiyatlarındaki ar-
tıştan mı kaynaklandı? Hayır, buna-
lım daha önce kendini hissettirmeye
başladı. İkinci Dünya Savaşı erte-
sinde uygulamaya konulan sermaye
birikimi modeli, gerek ekonomik
gerek parasal ve mali boyutlarıyla
aksamaya başlamış ve yeni bir dü-
zenleme gereksinimi ortaya çıkmış-
tır. Savaş sonrasındaki yapılanma
ABD önderliğinde gerçekleştirilmiş
ve ABD özel tarihsel ve konjonktürel
koşulların bir araya gelmesiyle sağla-
nan hızlı büyümeden büyük bir pay
almıştır. Ne var ki, altmışlı yılların

sonunda dolanın geçirdiği sarsıntı
ve Uluslararası Para Sistemi'nin yerle
bir olması yeni strateji ve birikim
modelini zorunlu kılmıştır. Özellikle
Japon ve F.Alman büyük sermaye-
sinin rekabeti, eskiyen ABD sanayi-
nin yeniden yapılanma gereksinimini
ortaya çıkarmıştır. Nitekim günü-
müzde de Reagan politikası çerçeve-
sinde yeniden yapılanma doğrultu-
sunda strateji değişiklikleri izlene-
bilmektedir. Yetmişli yılların başla-
rında ABD yönetimi, petrol silahını
kullanmıştır. Nitekim ABD 1972'de
petrol gereksiniminin yalnızca yüzde
14'ünü dışarıdan karşılarken, Batı
Avrupa ve Japonya için bu oran sıra-
sıyla yüzde 65 ve 95'dir. Yani petrol
fiyatlarındaki artışta Batıdaki büyük
sermaye grupları arasındaki şiddetle-
nen rekabet ve ABD hegemonyası
önemli bir etken olarak belirmekte-
dir. Gene Çok Uluslu Petrol Şirket-
leri aynı dönemlerde büyük kârlar
elde etmişlerdir. Az gelişmiş petrol
üreticileri ise aldıkları fonları, tama-
men gelişmiş ülkelere iade etmiş-
lerdir. Bir yandan bu fonlar geli-
miş ülkelerin dayanıklı, dayanıksız tü-
ketim malları ve lüks mallar üreten
sektörlerinin yanı sıra ara ve yatırım
malları talebine de dönüşmüştür. Ö-
zellikle Orta Doğu'da görülen hızlı
silahlanma nedeniyle Batı ülkelerine
çok büyük fonlar akmıştır. Ayrıca
petrodolarların büyük bir bölümü
(yüzde 40'ı) Çok Uluslu Batı Banka-
ları'na akmıştır. Giderek biriken pet-
rodolarların belirli bir bölümü petrol
üreticisi olmayan az gelişmişlere borç
olarak verilmiş, böylelikle bir yandan
Batı ülkelerine olan talep desteklenir-
ken, diğer yandan da bankalar liki-
dite fazlasını pompalamış ve büyük
faiz gelirleri elde etmeye başlamış-
lardır.

Fakat bu senaryo da yapısal
nedenlerle tıkanmış ve bunalım yeni
boyutlara ulaşmıştır.

Temel sorun kapitalizmin işleyiş
yasalarını bilmektir. Özü aynı kalma-
sına karşın, kapitalist sermaye biri-
kimi modelinde, dönemsel olarak de-
ğişiklik gereksinimi ortaya çıkmakta
ve yeni yapılanmalar gündeme gel-
mektedir. Yeni yapılanma süreci doğ-
rultusunda da "denetlenen" politik
değişiklikler öngörülmektedir. Fakat
bu senaryonun aksadığı durumlarda
ise yeni politik yönelimlerin netleş-
tiği görülmektedir. İşte asıl "bili-
nen gerçekler" bunlardır.

24 OCAK ve DEMOKRASİ

M.İlhan Erdost

Önceki ay, parlamentoda grubu bulunan siyasal parti başkanlarıyla televizyonda yapılan "basın toplantıları"nı izledim.

Söylemezoğlu (MDP), son beş yılda, işçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin fiyatının büyük ölçüde düştüğünü, buna karşılık, rant, faiz ve kâr oranlarının gene büyük ölçüde yükseldiğini (oranları belirterek) vurguladı. Ama, "demokrasi"yi daraltan ve demokratik özgürlükleri baskı altına alan, anayasa, yasa ve uygulamalardan söz etmedi ya da gerektiği ölçüde söz etmedi.

Gürkan (SHP) ise, tarım girdilerinin subvansiyonu dışında, ekonomik uygulamalara bir eleştiri getirmedi. Buna karşılık, alternatiflerinin genişletilmiş bir "demokrasi" olduğunu belirtti.

Özal'ın (ANAP), "alternatifi" ve alternatifsizliği, temelde, ekonomi ile sınırlandırdığı biliniyor. Kapitalist ekonomik sistemin alternatifinin, sosyalist ekonomik sistem olduğu, kuşku yok ki, Özal tarafından da biliniyor. Belli ki, Özal, varolan burjuva ekonomik sistem içerisinde boyveren bunalımdan, (ve gerçekte, "tekelci burjuvazi'nin bunalımından), gene sistemi koruyarak, çıkışın başka bir alternatifi bulunmadığını ileri sürmekte.

Özal, seçimlerden önce ve seçim yeni partilerin kurulmasına engellen günlerde, 24 Ocak Kararlarının, artık, parlamento ile de uygulanabileceğini belirtiyordu. Bu, dolaylı da olsa, 24 Ocak Kararlarının, bir dönemde, "parlamento" ile, ya da parlamentoter demokrasi koşullarında uygulanabilmesinin olanaksız olduğu anlamını da içerir.

SUSTURMANIN YASALLAŞMASI

Emekçi sınıf ve katmanların, özellikle de örgütlü işçi sınıfının, 1961'den 1980'e öngelen döneme kadar (gel-gitleri, zikzakları eksik olmakla birlikte) ulaştığı ekonomik kazanımlarını, ekonomik kararla geriye çekmeyi amaçlayan 24 Ocak Kararlarının, siyasal yönden emekçilerin demokratik haklarını, belirleyici ölçüde askıya almadan ya da belirleyici ölçüde kısıtlamadan uygulanabilmesi olanaksızdı.

Emekçilerin meslek kuruluşlarını, demokratik örgütlerini ve onların haklarına sahip çıkan aydın kesimi, yasa-dışı zor yöntemleriyle susturmayı amaçlayan sağ örgütlerin doruğa tırmadığı bunalımlı ortam, 12 Eylül müdahalesinin gerekçesini oluştururken, 12 Eylül, zor yöntemlerini tırmadığı bu sağ örgütleri de kapatmakla birlikte, gene bu örgütlerin hedef seçtiği kuruluşları kapatmayı ve kişileri susturmayı yasalastırdı (1), ve böylece, 24 Ocak Kararlarının uygulanabilmesinin önündeki siyasal engeller kaldırılmış oldu.

24 Ocak Kararlarıyla işçi ücretleri her gün biraz daha aşağı çekildi, tarımsal ürünlerin fiyatları, her yıl daha da düşürüldü. Buna karşılık, kâr oranı arttı, faiz oranı arttı, rantlar yükseldi.(2) Bu, nasıl sağlanabildi? İşçiler, kendi meslek kuruluşları olan sendikalarda özgürce ekonomik savaşımını sürdürebilselerdi, grev ve toplu sözleşme hakları ellerinden alınmamış olsaydı, işçi ücretlerini bu denli düşürebilmek olanaklı olur muydu? Ya da köylülük, tarımsal girdilerin fiyatlarındaki artışa karşın, ürünlerinin fiyatlarını hiç değilse maliyet fiyatları (maliyet-fiyatı, ücreti içerir, değerın kâr ve ranta tekabül eden bölümünü içermez) düzeyinde

tutmayı yeğleyen siyasal partilere oy verme hakkını ellerinde tutabilselerdi, bu sonuç sağlanabilir miydi? Bir başka deyişle, şu ya da bu nite-likte de olsa, varolan çok partili parlamentoter sisteme ara verilmeseydi, bu sonuçlar sağlanabilir miydi?

KÖYLÜLÜK ve GENEL OY

Şu kesindir: İşçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin (hammadde) fiyatlarının düşmesi, sermayenin kâr oranını artırır (3). Sermaye, gelişmesinin belirli bir aşamasında, işçi ücretlerinin ve hammadde fiyatlarının artış oranının gerisinde tutmak için, demokrasiyi daraltmak ister; bu yeterli olmadığında, demokratik yöntemler yerine, zor yöntemlerini yeğlemeye başlar. Buna karşılık, işçiler ücretlerini yükseltebilmenin iktisadi savaşım aracı olarak sendikal birliklerini korumak, grev ve toplu sözleşme haklarını uygulama olanağını ellerinde tutabilmek için demokratik yöntemleri geliştirmeyi, genişletilmiş bir demokrasiyi isterler.

İşçi sınıfının, iktisadi çıkarlarının savaşım aracı, sendika, grev ve toplu sözleşmedir. Köylülüğün, iktisadi çıkarlarını sınıfsal olarak savunmasının aracı, kuşku yok ki, kooperatifleşmedir. Ama günümüzde, kooperatifleşmeden ayrı olarak, köylülüğün etkin iktisadi aracı, "genel oy" olmuştur. Köylülüğün ağır bastığı bir toplumda, siyasal partileri ve siyasal iktidarı, kendi iktisadi çıkarları doğrultusunda etkileyebilmek, ancak çok partili parlamentoter sistem içerisinde olanaklıdır. Bu anlamda, köylülük, bilinçlendiği ölçüde, demokratikleşmeden yana olmuştur.

Demokratik bir ortamda ve çok partili parlamentoter sistem içerisinde 24 Ocak Kararlarını uygulamak, yani (tüm emekçilerin gelirini "ücret" başlığı altında birleştirerek söylersek) ücretleri aşağı, buna karşılık kâr, faiz ve rantları yukarı çekmek olanaklı değildir. Bunu, daha önce, tarımla ilgili olarak yazdığım bir yazıda şöyle belirtmiştim:

"Tarım ürünlerinin fiyatındaki yükselme, hammadde olarak daha önce de açıkladığımız gibi, sinai sermayenin ortalama kâr oranını düşürür ve gerekli geçim nesnesi olarak, ücretleri artırarak artı-değer oranını küçültür ve kapitalistlerin kâr oranını

azaltır. İşçilerin, ücretlerindeki gerçekte bir düşüşü tam olmasa bile, görece olarak engelleyebilmelerinin örgütleri ve araçları sendika, grev, toplu sözleşme haklarıdır. Dolayısıyla, artı-değer oranındaki azalma ve ortalama kâr oranındaki düşüş, ortalama kâr ile yetinmeyen, ve tekelleştikçe azami kâr güdüsüyle hareket eden yerli sermayeden sistemle bütünleştiği yabancı sermayeye doğru, tüm sermayeyi, karşı hareket geçirecektir. Yerli ve onunla sistem içerisinde bütünleşen yabancı sermayenin isteği bellidir: Ortalama kâr oranını yüksek tutmak ve azami kâr Bunun engelleri, işçi sınıfının iktisadi savaşım araçları: Sendika grev, toplu sözleşme; ve köylülüğün iktisadi savaşım aracına dönüşen genel oydur. Her ikisinin de savaşım araçları ellerinden alınmadan, kâr oranındaki düşüş durdurulamaz ve kâr oranı yükseltilemez. Çok partili siyasal sisteme dayalı parlamentoter rejim bunun engeli olarak görünür. Ancak, çok partili parlamentoter rejim askıya alındığı zaman, devlet tekel fiyatlarının belirlenmesinde köylülüğün "genel oy" baskısı da etkisini yitirir. (4)

Girişteki konuma dönebilirim: Demokrasi ve ekonomi birbirine bağlı ve bağımlıdır. Genişletilmiş bir demokrasiyi savunmadan, işçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşüşünü, buna karşılık kâr, faiz ve rantların yükselişini eleştirmek, bütünlüğü açısından tutarlı değildir. Çünkü, demokrasiyi emekçiler açısından sınırlandırmanın, özgürlüklerin baskı altına alınmasının ekonomik amacı, ücretleri ve tarımsal ürünlerin fiyatlarını düşürmek, buna karşılık kâr ve faizleri yükseltmektir.

Bunun gibi, salt bir siyasal tercih olarak görmek de, baskı ve zor yöntemlerinin, özünde egemen çevrelerin ekonomik çıkarlarından kaynaklandığını gözardı etmek anlamına gelebilir. Çünkü, demokrasiyi daraltılması, tekelci burjuvazi açısından, salt bir "siyasal" tercih sorunu değil, (gene kendi sınıfsal çıkarı açısından) "ekonomik" gerekliliğinin sonucudur.

DEMOKRASİ ve TEKELCİ BURJUVAZİ

Burjuvazi, ortalama kâr ile yetindiği tekel-öncesi dönemde, de-

mokrasiden yana olmuştur. İşçi sınıfının sendikal örgütlenmesine, grev ve toplu sözleşme haklarına belirli bir aşamada bir anlamda karşı olmamış, uzlaşıcı olmayı yeğlemiştir. Burjuvazi, normal kâr oranıyla yetinmediği ve azami kâr için savaşılmaya başladığı tekelci dönemde, demokrasiyi uzaklaştırmaya, emekçilerin demokratik haklarını daraltmaya, onları baskı altına almaya başlar. Demokrasiyi daraltıldığı bir anayasaya bunun için gerek duyar. Özgürlükleri sınırlamaya, yasal sınırlamalar yeterli değilse, yasal olmayan baskı yöntemlerine başvurur. Bunun için gerek duyar.

Özal'ın alternatif-sizlik dediği, özünde, dışı açılma olanakları oldukça sınırlı tekelci burjuvazinin bunalımı erteleme, işçi ücretlerini ve hammadde fiyatlarını düşürmekten başka bir alternatifi olmadığı biçiminde yorumlandığı zaman, sağlıklı bir sonuca varılabilir. Tekelleşme evresine girmiş, ama emek-gücünün ve hammaddenin daha ucuz olduğu dış pazarlara açılmamış burjuvazi için, azami kârı sağlamanın bir başka alternatifi -sistem içerisinde- gerçekten yoktur. Ama bu iktisadi alternatifi gerçekleştirilebilmesi, siyasal alanda emekçiler için, demokratik yöntemler yerine zor yöntemlerini geçirmeyi de alternatifsiz bir alternatif olarak gündeme getirir. Emekçilerin çıkarlarını savunanlar, ya sokakta öldürüldü, ya da karakol ve cezaevi baskısı altında. Dün sokakta vurularak öldürülmek istemiyorsanız, bugün karakol, mahkeme cezaevi üçgenine parangalanmak istemiyorsanız, düşük ücrete boyun eğecek, tarımsal ürünlerin düşük fiyatına boyun eğecek-siniz.

Demokratik bir anayasa, demokratik örgütlenme ve demokratik bir seçim, doğal ki, ücretler ile kâr, faiz ve rantlar arasında yıllarca oluşan uçurumdan burjuvazi daha çok güçlenmiş olarak çıktıktan ve kendi yerini polis yetkileri ve diğer yasalarla iyice tahkim ettikten, özgürlüklerin yerine zor yöntemlerini daha kolay (yani darbeye gerek duymadan) geçirmenin mekanizmaları hazırlandıktan sonra, gündeme gelmiş olacaktır. Demokratik ortam, ücretler ile kâr, faiz ve rant arasındaki uçurumu yeniden kapamaya başladığı zaman, özgürlüklerin zor yöntemleriyle baskı altına alınması da yeniden gündeme gelecek. Sorun, burjuva toplumlarda,

burjuvazinin bu birbirine karşıt bir demokrasi, öteki zor ve baskı yöntemi gibi iki siyasal yöntemden birini yeğlemesinin temeldeki nedeninin iktisadi olduğunu ve bu iktisadi nedenlerin onun bu iki siyasal eğilimden birini yeğlemesine temel oluşturacağını kavramak, ve demokrasiyi bu ve benzeri tehlikelere karşı örgütlenme ve tahkim etme sorunudur. Sorun tek yanlı ele alındığı, bir bütün olarak kavranmadığı zaman, üretici sınıf ve katmanların ücretleri azami kârın sınırlarını zorlamaya başladığı zaman, demokratik yöntemlerin yeniden askıya alınması, ertelenmesi yeniden gündeme gelmiş olacaktır.

EK. - Bu yazıyı bitirmiştim ki, "24 Ocak Kararlarının oluşturulması ve uygulanmasında en önemli isimlerden biri olan Dr. Yıldırım Aktürk" ile yapılmış bir konuşma Milliyet'te yayımlandı. Başlık: "İpe bile gidebiliriz". Şöyle pasajlar var konuşmada: "Demirel'e söyledik. 'Bu parlamentoya, değil bu ekonomik program, allâmeler gelse bir yere götürmezler' dedik. '(Tümce bozuk, ama anlam açık.) 'Bir müdahalenin olmasını gönülden arzu ederdik. Ama, geçiş dönemi olmadan da bu iş düzülge çıkmazdı.' 'Başta açıkça grev yasası oldu. Bu, sendikaların sindirilmesi'dir." (Milliyet, 28 Ocak 1986, s. 4.)

(1) Tam da, "felsefesi iktidar, kendisi içerde" sözlerinin doğruladığı gibi.

(2) Geçen gün, Cumhuriyet'te, Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin rakamlar yayınlandı. 1979 yılında, yüzde olarak, Türkiye gelirinde tarımın payı 24,33, maaş ve ücretlerin payı 32,79, faiz, kira ve kâr payı 42,88. 1985'te, tarımın payı 24,33'ten 20,11'e, maaş ve ücretlerin payı 32,79'dan 21,48'e düşmüş, buna karşılık faiz, kira ve kâr payı 42,88'den 58,40'a yükselmiştir. (Cumhuriyet, 30 Ocak 1986) Tarımdaki gelir payının, faiz, rant ve kâr payı aleyhine küçülmesinin belirleyici nedeni, şu rakamlarla da özetlenebilir: 1979'da 1 litre motorin 1,79 kg buğday ile alınabiliyordu, 1985'te aynı miktarda motorin 2,92 kg buğday ile alınabilmıştır. Gene 1979'da 1 litre motorin 6,32 kg pancar ile alınabiliyordu, 1985'te 14,21 kg pancar ile alınabilmıştır. 1 kg gübre 1979'da 0,45 kg buğday ile, 1985'te 1,70 kg buğdayla; 1 kg tarım ilacı 1979'da 3,37 buğdayla, 1985'te 17,63 kg buğday ile alınabilmıştır. (Ziraat Dünyası, Kasım 1985.)

(3) Bu konuda, benim, Kapitalizm ve Tarım, s.62-63'teki dipnota bakılabilir.

(4) Kapitalizm ve Tarım, s.101-102.

Anayasanın ikinci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti'dir. Maddenin gerekçesine göre de "Demokrasi, egemenliğin millete ait olduğu bir siyasi rejimdir."

Çağdaş demokrasiler, çoğulcu'luğu ve Katılımcı'lığı temel ilke olarak kabul etmişlerdir. Çoğulcu demokrasi denilen yönetimlerin önde gelen özelliği, değişik düşünce ve görüşlere açık olması ve saygı göstermesidir. Bu yönetimlerde bireyler, toplumu ve ülkeyi ilgilendiren tüm konularda düşüncelerini açıklayarak, toplumsal gelişmeye katkıda bulunmaktadırlar. Toplumsal konularda değişik düşünce ve görüşlerin açıklanması, sorun'ları aydınlatmakta ve toplumsal gelişmenin çağdaş bir doğrultuya yönelmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle "katılımcı" demokrasi adını almaktadır.

"Batı demokrasisinin başta gelen özelliği, toplumda değişik düşüncelerin varlığını ve yaşama hakkını tanımasıdır... Düşünceler önce içerik bakımından özgürdür. Hiç bir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünceleri yararlı ya da zararlı; ılımlı ya da aşırı; meşru ya da meşru olmayan düşünce diye ayırmak yanlış olduğu gibi, bu ayırmaları sağlıklı olarak belirleyecek bir ölçü de yoktur... Düşünce düşüncedir. Ve içeriği

tanı uzak tutmayı, kendi sınıfsal çıkarlarına uygun bulmaktadırlar.

Gerçekten yasalara baktığımız zaman gördüğümüz düzenleme ilgi çekicidir. Bu yasalara göre;

Memur siyaset yapamaz.

Asker siyaset yapamaz.

Hakim siyaset yapamaz.

Barolar siyaset yapamaz.

Türkiye Barolar Birliği siyaset yapamaz.

Sendikalar siyaset yapamaz.

Dernekler siyaset yapamaz.

Odalar siyaset yapamaz.

Birlikler siyaset yapamaz.

Öğrenciler siyaset yapamaz.

Kooperatifler siyaset yapamaz. vb.

İşçiler sendikalarda, köylüler kooperatiflerde, aydınlar ve öğrenciler derneklerde, avukatlar, barolarda ve Türkiye Barolar Birliğinde, mühendisler, mimarlar ve doktorlar odalarda, örgütlendiğine göre, bütün bu kişi ve kuruluşlar yerine yani tüm halk adına, siyaset'i kimin yapacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Bu yasal düzenlemelerin, tüm halkı ve ulusu siyasal alandan uzaklaştırma amacını güttüğü açıktır. Böylece, işçi, köylü, doktor, mühendis, hakim, asker, avukat, mimar vb. yani halk, ülke sorunları üzerinde düşüncelerini açıklama hakkından yoksun bırakılmak istenmektedir.

Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünceleri yararlı ya da zararlı; meşru ya da meşru olmayan düşünce diye ayırmak yanlış olduğu gibi, bu ayırmaları sağlıklı olarak belirleyecek ölçü de yoktur. Düşünce, düşüncedir. Ve içeriği ne olursa olsun, 'insan haklarının en soylusu' olarak saygıya değer...

ne olursa olsun, 'insan haklarının en soylusu' olarak saygıya değer... Bundan şu önemli sonuç çıkar: Düşünce suçu diye bir şey kabul edilemez demokraside... Nihayet düşünceler özgürce örgütlenmelidir. Bu örgütlenme geçici nitelikteki 'Gösteri ve yürüyüşler'den 'dernekleşme'ye ve 'partileşme'ye dek uzanır." (1)

Ne var ki ülkemizde siyasal iktidarlar; yasalara getirdikleri 'siyaset yasağı' yoluyla vatandaşları yurt sorunları üzerinde düşünce açıklamak-

SIYASET – "POLİTİKA" NEDİR?

Latince "Politicus" kelimesinden gelen politika kavramı, Devleti yönetme sanatı, anlamına gelmektedir. Açık bir anlatımla politika, devleti yönetmek, bu yönetimin olanaklarını ele geçirmek ve bunun için çaba göstermek demektir.

Doktrinde, bilirkişi raporlarında ve kimi mahkeme kararlarında "siyaset" yani politika, kısaca "siyasal

iktidar mücadelesi", iktidar etrafında mücadele olarak tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Örneğin, Prof.Dr. Akın Düren, Dç.Dr.Eralp Özgen ve Doç.Dr. Nevzat Toroslu tarafından Ankara Sıkıyönetim 2 No.lu askeri mahkemesine, Halkevleri başkan ve yöneticileri haklarında açılan kamu davası ile ilgili olarak verilen bir raporda bu konuda şöyle denilmektedir:

".. Hemen belirtelim ki, inceleme konusu genelge ve raporu Dernekler kanununun 35. maddesi ve Halkevleri Tüzüğü'nün 2. maddesi anlamında siyasi faaliyet saymaya imkan yoktur. Zira Dernekler kanununda ve Tüzükte yasaklanan siyasi faaliyetten maksat, ülkenin çeşitli sorunları hakkında siyasi partileri şu veya bu yolda hedef almaksızın genel nitelikte düşünce açıklamalarında bulunmak, öneriler ileri sürmek anlamındaki siyasi faaliyettir. Zira birinci tür faaliyet esasen Halkevleri tüzüğü'nün amaç maddesinde sayılan faaliyetlerdendir... İnceleme konusu "rapor" ve "genelge" de "günlük iktidar mücadelesi" anlamında bir faaliyet söz konusu değildir. Bu metinlerde sömürüye, emperyalizme, faşizme karşı çıkılmakta, düşünce özgürlüğü'nün kısıtlandığı kabul edilen bazı yasal hükümlerin değiştirilmesi ve düşünce özgürlüğünü sağlayacak bazı önlemlerin alınması gibi hususlar savunulmaktadır." (2)

Yine Ankara dördüncü asliye ceza mahkemesinin; "siyasal faaliyet ve amaç dışı faaliyet" iddiası ile açılan bir dava sonunda verdiği kararda: Siyasal faaliyetin bir siyasal partinin iktidara gelmesi ya da iktidardan uzaklaşması için çaba göstermek olduğu, toprak reformu, vergi reformu gibi genel konular üzerinde düşünce açıklamasının siyasal faaliyet sayılamayacağı kabul edilmiş ve sanıkla-

SIYASET YASAĞI VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Halit Çelenk

rın beraatlerine karar verilmiştir.(3)

Siyasal faaliyet ve politika konusunda da Prof.Dr. Hakkı Uma tarafından verilen bir bilirkişi raporunda da şu görüşlere yer verilmiştir:

"..Her şeyden önce 'siyasi faaliyet' kavramının anlam ve kapsamını tesbit etmek gerekmektedir. Bu bakımdan kesin bir sonuca varabilmek için 'siyaset-politika ve siyasi faaliyet' deyimleri arasındaki ayrılıklara işaret edeceğiz. Şöyle ki:

"Geniş anlamda politika: 'Bir memleketin iç ve dış sorunları toplumu ilgilendiren her konuyu içine alabilecek kadar geniştir. Ez cümle, dış sorun olarak Kıbrıs anlaşmazlığı, iç sorun olarak toprak reformu, vergi reformu, sendikacılık gibi konular birer politika sorunu olarak ele alınabilir.

"Bütün bu gibi konularda, siyasi partiler dışında kalan teşekküllerin ve vatandaşların söz söylemekten ve düşüncelerini belirtmekten yasaklanabileceklerini tasavvur etmek mümkün değildir. Nitekim Kıbrıs konusunda siyasi teşekküller dışındaki topluluklar, ez cümle politika yapımları yasaklanmış olan talebe cemiyetleri nasıl görüşlerini belirtmek imkânına malik bulunuyordu ve bunu yapmışlarsa, Vergi Reformu gibi konularda da siyasetle iştigalleri ayrı bir kanun ile yasaklanmış olan yetkili memurların yaygın yoluyla görüşlerini ifade etmeleri mümkündür.

"Anayasanın 20. maddesinde, 'Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; Düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resimle veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilirler.' şeklinde ifadesini bulan düşünce hürriyeti vatandaşların yurt sorunları ile ilgili hususlarda düşünce ve kanaatlerini ifade de serbest oldukları ilkesini tesbit etmiştir.

" Bu duruma göre, bazı teşekküllere yasaklanmış olan politika ile iştigal keyfiyetini, düşünce özgürlüğünü kısıtlayan bir sınır içinde ve yukarıda açıklanan geniş anlamdaki politika kavramı çerçevesinde mütalaa etmeye imkan yoktur. Bu sebeple, aynı konuda siyasi faaliyet kavramının anlamını tesbit etmek zaruridir. Bu bakımdan 648 sayılı Siyasi Partiler kanununun 1. maddesi üzerinde durmakta fayda vardır. Zira, Siyasi partiler politika ile meşgul olan teşekküller olduğuna göre bu teşekküllerin faaliyetlerini tarif ve izaheden 1. Madde, politik faaliyetlerin kapsamını çizmiş bulunmaktadır. 648 sayılı kanunun 1. maddesine göre siyasi faaliyet: 'belirli makamlarla ve seçimler yoluyla Devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini belli görüşler yönünden yürütmek, denetlemek ve etkilemek için yapılan çalışmalar' şeklinde anlaşılmaktadır.

"Böyle olunca, ancak, bir memleketteki siyasi iktidarın, belirli usullerle ele geçirilmesi, iktidarın yönetimine müessir olma ve belirli davranışlarla, iktidarın mücadelesi içinde yer almak şeklindeki hareketleri siyasi faaliyet olarak nitelemek gerekmektedir. Bunun dışında, toplum sorunlarının eleştirilmesi, değerlendirilmesi gibi hareketler siyasi faaliyet olarak kabul edilemez." (4)

YASA NE DİYOR ?

Dernekler yasasının, siyasal faaliyeti yasaklayan 5. maddesinin II. fıkrasında şöyle denilmektedir:

"Belli bir siyasi partiyi desteklemek veya aleyhinde çalışmak, siyasi partiler arasında işbirliği sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, mahalli idareler veya mahalle muhtarlığı veya ihtiyar heyeti seçimlerinde bir siyasi partiyi veya adaylarından birini veya bir kaçını veya bağımsız bir adayı veya adayları desteklemek veya kazanmalarını önlemek veya bunlar arasında işbirliği sağlamak dahil olmak üzere, her türlü siyasi faaliyette bulunmak ve sendikalarla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya vakıflarla bu amaçla ortak hareket etmek."

İşte bu madde kuruluşlar için yasaklanan siyasal faaliyeti böyle açıklamış ve tanımlamıştır.

Bu açıklama da, siyasal faaliyet'in bir iktidar mücadelesi, başka bir deyişle iktidar etrafında bir mücadele olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Yukarıda açıklanan mahkeme kararları, bilirkişi raporları ve yasal düzenlemeler birlikte incelendiği zaman görülür ki bir çok kuruluşun yasalarında yeralan "siyaset yasağı" "iktidar mücadelesi" ni yani iktidar etrafında mücadele'yi hedef almakta ve bu tür bir mücadeleyi engellemektedir.

Böyle bir yasağın, Anayasanın güvence altına aldığı düşünce açıklama özgürlüğünü ortadan kaldırmayacağı açıktır. Yine Anayasa ve yasalar, düşünce özgürlüğü açısından gerçek kişilerle tüzel kişiler arasında bir ayırım yapmamıştır.

...işkence, ölüm cezaları, af sorunu, Kıbrıs konusu, toprak reformu, silahsızlanma vb. gibi halkımızı ve yurdumuzu ilgilendiren genel ve ortak sorunlar üzerinde düşünce açıklamak, gerçek ve tüzel kişilerin vazgeçilmez haklarıdır.

Bu hukuksal durum karşısında işkence, ölüm cezaları, af sorunu, Kıbrıs konusu, toprak reformu, silahsızlanma vb. gibi halkımızı ve yurdumuzu ilgilendiren genel ve ortak sorunlar üzerinde düşünce açıklamak gerçek ve tüzel kişilerin vazgeçilmez haklarıdır.

Bunun tersinin düşünülmesi; insanın en doğal hakkı olan ve yasalarla, yasa niteliğinde olan uluslararası antlaşmaların güvencesi altında bulunan "düşünce açıklama özgürlüğü" nün yadsınmasından başka bir anlam taşıyamaz.

- 1) Devlet ve Demokrasi. Server Tanilli. sa: 38-41
- 2) Ankara Sık.Yön.2 No.lu As.Mah. 982/88 es.
- 3) Ankara 4.As.Ceza Mahk. 966/574 es. 967/495 K.2/11/967 T.J.K.
- 4) Aynı dosyaya verilen bilirkişi raporu

DEPOLİTİZASYON CÜRETİ

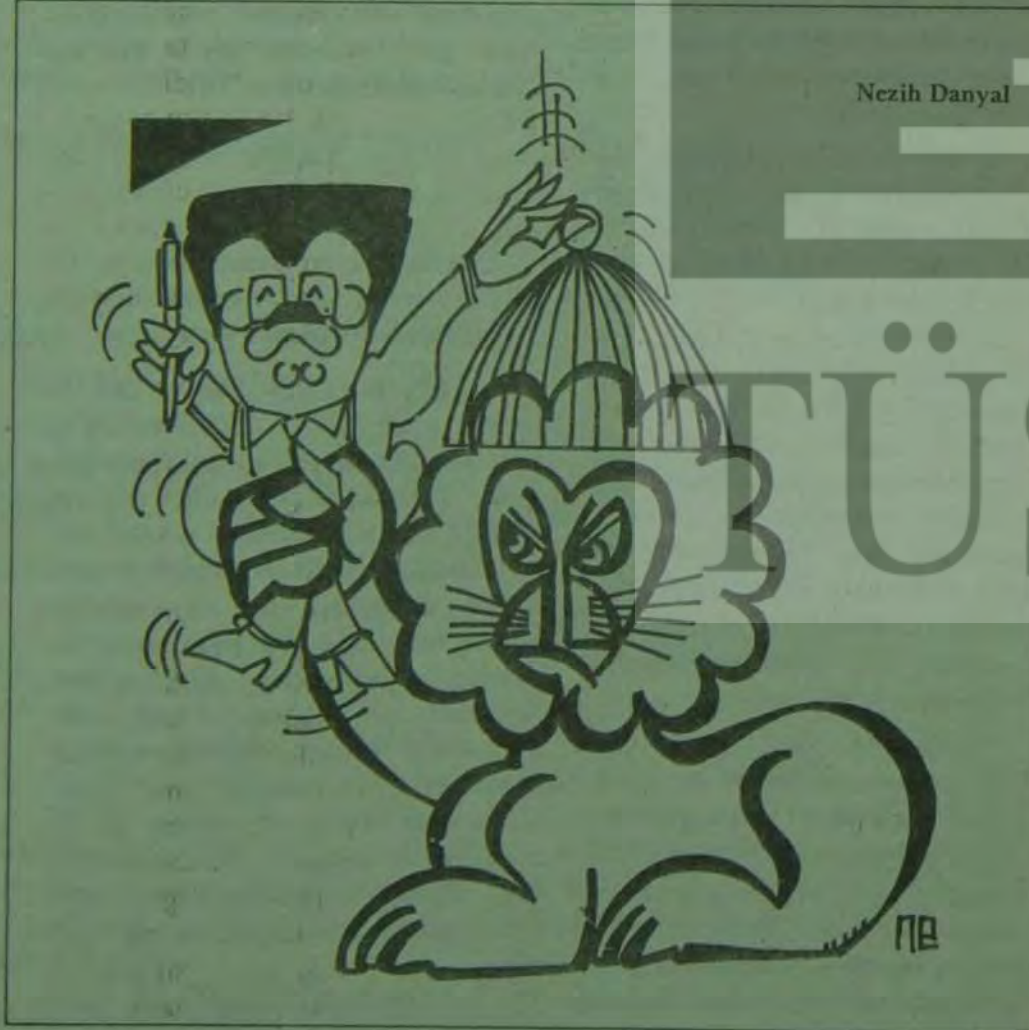
Haluk Gerger

A rkasında Reagan'ın füzeleri, nükleer bombaları, yerel güçlerin tankları, tüfekleri, doları, markı, bankacısı, tefecisi, bezirgan ideologları, basını, vb. ile kapitalizm yeni bir "cüret çağı" nı yaşıyor. Sistemin bu cüreti daha önce de yaşanmıştı. Amerikan yaşam biçiminin kafaları ve ruhları tutsak aldığı, Hollywood kültürünün yükseldiği, soğuk savaş kışkırtmacılığıyla radikal akımların sindirilip, insandan, iyiden yana olanların zorbalıkla susturulduğu, kaçış edebiyatının yaygınlaştığı bir dönemde, 1950'lerden başlayarak 1960'ların ilk yıllarına dek süren bir evrede, yapay "altın çağı" nı yaşayan kapitalizm, ideologları vasıtasıyla, "ideolojilerin sonu" nu, yani sistemin düşün planında nihai zaferini ilan edivermişti. Bu cüretkarlık yanında yine de, sistemin ideolojik mengenesi içinde de kalsa, "artan beklentiler çağı", "ulusal bağımsızlık mücadeleleri", "kara kıtanın uyanışı", "gelişme iktisadı" gibi başlıklar altında, kitlelerin sesinin duyulduğu, politikanın sürdüğü gerçeği yadsınamamış, ilan edilen çerçeve içine yerleştirilmişti. Bir başka deyişle, artık ideolojiler yoktu ama kitlelerin de içinde yer aldığı süreçler, yani politika vardı. Zaten kısa bir süre sonra da, bizzat metropollerde başlayarak, ideolojilerin ölmediği, insanoğlunun sisteme tutsak olmaya- cağı, sistemin suratına çarpıldı, "ideolojilerin sonu" safsatası unutuldu gitti.

YAŞAMI DONDURMA İSTEĞİ

Şimdilerde kapitalizm o dönemi bile aratacak ölçüde yeniden kaba bir cüret içinde. Sistemin ağababaları, artık dünyayı bırakıp uzayı fethetmeye çalışırken, ideolojik sal-

dırı çıraqlara bırakılıyor. Hayatında Red Kit ve Zagor'dan başka kitap okumamış bir Başbakan ile kültürüyle, bilgisiyle, deneyimleri ile kullandığı sözcüklerin anlamını bilmesiyle bile kuşkuyla bir Hükümet Sözcüsü, bir zamanlar sistemin dünyaca ünlü bilim adamlarının ortaya attığı "ideolojilerin sonu" savını dahi fersah fersah geride bırakan bir büyük iddia ile toplumun karşısına çıkabiliyor, bir evrensel deneyimi daha Türkiye'de başlatamayı planlıyorlar. Sistem, hem de artık bilim adamları, ideologları eliyle değil, kışkırdığı Anadolu'da Turgut Özal, Mesut Yılmaz ve benzerleri vasıtasıyla, "politikanın sonu" nu, "depolitizasyonu" gündeme getiriyor.

Ne anlama geliyor "depolitizasyon" ve bugünün Türkiye'sinde araçları nelerdir?

Depolitizasyon, temelde, iki amaca hizmet ediyor ve anlamını burada buluyor: Birincisi, insanı ve yaşamı belirleyen toplumsal gerçeği yadsınmak, yoketmek. İnsanı, insan yapan temel özelliği, hiç kuşkusuz, hemcinsleriyle birlikte yaşaması ve bu birlikteliğin, toplumsal olma özelliğinin (düşünme yetisiyle de birleşince) "politik hayvan" ı ortaya çıkarmasıdır. "Politik olma" özelliğinin ortadan kaldırılması isteği, dolayısıyla, insan topluluklarını sürü haline getirmekten başka bir amaca hizmet edemez. Tabii bunun insan doğasına aykırı olduğunu, zaten kendisi insan doğasına aykırı olan sistemin anlaması beklenemez. Böyle olunca da, sistemin yeni yetme "devlet adamları" akıntıya karşı kürek çekmeyi deneyebilirler.

Depolitizasyon kavramının anlattığı ikinci olgu ise, yaşamı dondurma isteği, daha doğrusu, sistemin, kendi varlığının devamı için buna olan gereksinimidir. Yaşamı donduru- labilir mi? Kuşkusuz, şiddet, para ve yalanın egemenliği altında, bazen, insanların temel hak ve özgürlükleri üzerine şal örtülebilir, ama yaşamın

tümüyle dondurulabildiğini daha tarih yazmamıştır. İnsani tarihe henüz geçilmemiş olmakla bile, insanı yaşamın varolduğu sürece de politikanın ortadan kaldırılması sözkonusu olmaz. Özal, televizyonda yaptığı bir basın sohbetinde "ben politizasyonu polarizasyon olarak anlıyorum, önlemek istediğimiz budur" dedi. Yani toplumda kutuplar olmayacak. Toplumun sosyo-politik yapısı ve yaşamın bütün tezahürü, emekçiler ile sermayedarların oluşturduğu bir "iki kutuplu" yapı içinde oluşacak ama tek kutup, patronlar dünyası var olacak. Polarizasyonun ortadan kalkması için kutuplardan birinin zaten var olan egemenliği yetmiyor; ötekini de yok olması gerekiyor. Bunun tabii bir yolu var: Sermayedar ya da kapitalizm "emekçi olmadan" var olabilese, sistem "iki kutupluluk" (polarizasyon)'u ortadan kaldırabilir. Aksi halde, böylesi bir boş umudu ancak Red Kit öykülerindeki Dalton bira- derlerden Averel'de bulabilirsiniz.

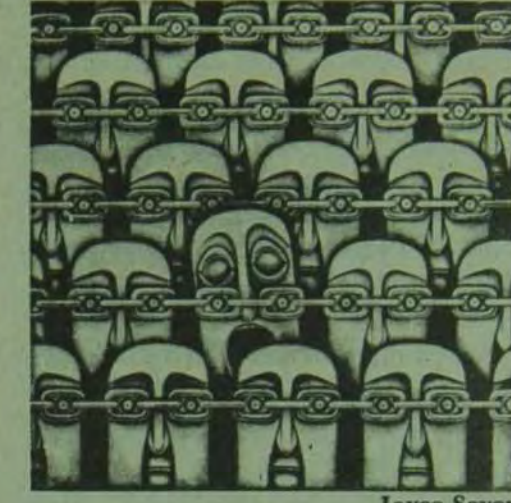
ŞİDDETİN İKİZ KARDEŞİ

Depolitizasyon düşünün araçlarına gelince; bunları uzun uzadıya anlatmaya gerek yok, yıllardır bu araçların mengenesi içinde yaşıyoruz. Kısaca bir süre için de olsa, insan doğasına aykırı depolitizasyon veya toplum yapısına aykırı "depolarizasyon" nasıl gerçekleştirilebilir? Tabii kullanılması zorunlu araçların başında şiddet geliyor. Örneğin, tartışma konusu. Oysa, daha geçenlerde, ilk sorgulama sırasında sanığın yanında avukatının da bulunması önerisi karşısında Özal "hayır, ben buna karşıyım, sorgulamanın özel metodları vardır" demedi mi? Geçtiğimiz yıllarda henüz yargılamaları sürmekte olan insanlar "vatan haini" diye televizyonda mahkum edilmedi mi? "Bu gibileri asmayıp da besleyecek miyim?" diye sorulmadı mı? Tarlasındaki her santimetre kareden fıskırmış bugday başaklarının düzenli görüntüsüne bakıp da sistematik biçimde değil, öylesine geliş güzel tarlaya saçmıştım" diyen çiftçiye, tarladaki kargalar da gülmez mi?

Şiddetin ikiz kardeşi olarak ise, yasal, ideolojik, toplumsal baskılar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda sadece anayasaya, ceza yasasının kimi

maddelerine, dernek, sendika, basın, siyasal partiler, vb. yasalarına şöyle bir göz atmak yeterli.

Bu bağlamda üçüncü olarak kordudan sözetmek gerekli. Aslında kapitalizm temel bir gücü var; o da en zayıf noktasından biri olurken, sistem işsizliği bir korku salma aracı haline getirmekte, bir silaha dönüş-

Jovco Savov

türebilmektedir. 1402 sayılı yasanın sıkıyönetim komutanlarına insanların işlerine sorgusuz sualsiz, hak aramayı yasaklayarak, son verme yetkisi tanınması buna bir örnek. Tabii korku yulgınlık yaratmakta, bu da politikadan uzaklaşmayı, kaçışı sağlamakta. 1982 Anayasası tartışılırken bunun yaygın olarak iddia edildiği gibi tepki değil, bir korku anayasası olduğunu yazmıştım, hala aynı kanıdaydım. Özgür bireyden, ulusal iradede ve örgütlü politik katılımdan korkanlar, bugün korktuklarını korku silahıyla politikadan uzaklaştırmaya, "depolitize" etmeye çalışıyorlar.

DEPOLİTİZASYONUN ÖTE YÜZÜ

Son olarak iki olgudan daha sözetmek gerekiyor. İthal peyniriyle, viskisiyle, elektrikli mutfak gereçleriyle, kürkle, parfümle, binbir türlü malla vitrinleri doldurup toplumu bir tüketim girdabına sürüklemeye, herşeyi taksite bağlayıp bireylerin, ailelerin enerjisini, zamanını, planlarını bunların ödenmesi uğraşına bağlı tutmak, depolitizasyon siyasetinin bir başka bilinçle seçilmiş aracı. Bilinçli ekonimik ve sosyal politikalarla inanılmaz bir ahlaki çöküntüyü getirmek, kişisel yozlaşmayı, tüketim yarış-

la, lotaryayla, "köşeyi dönme" tutkularıyla hızlandırmak, "lüks hayatı" en üst insani ideal haline getirmek, kaçınılmaz olarak, nihai hedefe, kitleleri "depolitize" etmeye yarıyor. İnsan, insan olmaktan ne kadar uzaklaşırsa o kadar "depolitize" oluyor ve sistem bunun tam bilincinde.

Yadsınamaz gerçek şu: Depolitizasyon uğraşı, kitleleri pasifize etmek, uyuşturmak, kişileri insani olmayan herşeyin peşinde koşturmak, bunların tümü, insanın insanı sömürmesine dayanan sistemin demokrasi ile, politik katılım ile, özgürlük ile bağdaşmadığının kesin göstergeleri ve hiç kuşkusuz, aslında sistemin ideolojik iflası.

Bu durumda sorulması gereken ise, sistemin ne ölçüde başarılı olabileceği. Sistem, belli bir süre için de olsa, insanı gerçekten gayriinsanileştirebiliyor. Yüzeysel bir bakışla kalıcı görünen, ama yine de belli ölçülerde, geçici de olsa bir başarının var olduğu gözlemlenebiliyor. Ama gerçekte, uzun vadede, son çözümlemede...? Politika, ideoloji, teori yaşamdan sili- niyor mu, silinebiliyor mu? Yaşam donuyor mu, gelecek karanlık mı, kurtuluş olanaksız mı?

Bu noktada, gerçekleri ve çözümleri bambaşka olmakla birlikte, nesnel bir olgu olarak, Küba örneğinden hareket etmek mümkün. Küba'yla ilgili olarak Che Guevara şöyle diyor: "devrimci teori, sosyal realitenin ifadesi olarak, açıkça belirtilmesini aşar... Marksizmin yasaları, önderlerin iddiaları veya onların teorik açıdan bu yasalarla ilgili bilgilerinden bağımsız olarak, Küba Devriminin olaylarında mevcuttur. "Bu işin Kübayla ilgili yanı. Yani, belli koşullar yerine getirildiğinde, yaşamın gerçeğinde ayrılmaz bir parça olarak var olan yasalarla siyasal hareketler bağlantı kurabiliyor ve başarıya ulaşabiliyor. Türkiye realitesinde, Türkiye'ye özgü yaşamın yine kendine özgü de yasaları ortadan kaldırılamayacağına göre, bunlarla bağlantılı bir demokratik hareketin oluşmasının insan haklarına dayalı bir demokrasi devriminin gerçekleş- tirilmesinin önlenmesi mümkün değil. Bu durumda, depolitizasyon uğraşları, bu kendini bilmez cüret, bu yaşam yasalarını tanımazlık ne ola ki...

Yabancı yapım TV. filmlerinde ilginç görüntüler izliyoruz. Kolluk kuvvetleri, suçüstü koşullarında yakaladığı sanığa, hemen yasal haklarını bildiriyor. Söyleyeceği her sözün, kendisine karşı kanıt olarak değerlendirileceği, konuşmak zorunda olmadığı, dilerse avukatını çağırabileceği, yasal bir yükümlülük olarak duyuruluyor. Akçalı olanakları yetersiz kalanların yardımına gideri devletçe karşılanan avukatlar gönderiliyor.

Karakoldaki sanık, öncelikle avukatı ile konuşup, kendisine yöneltilen suçlamayı ve bunun kanıtlarını öğrenmek olanağını buluyor. Sanık istemedikçe, sorguya çekilemiyor, anlatıma zorlanamıyor. Böylece devlet, kamu adına suçladığı kişiye karşı, savunma güvencesini üstlendiğini, daha işin başında duyuruyor.

Sık sık yinelenen ve ilgiyle izlediğimiz yargısal konulu TV. dizileri nedeniyle, hukukçu olmayanlarımız bile, bu filmlerin çekildiği ülkelerdeki hazırlık soruşturması, yargılama yöntemleri, savunma hakkının boyutları konularında, ayrıntılı bilgiler edinmek olanağını buluyor. Görüntüdeki avukat, dilediği zaman sanıkla, tanıklarla görüşüyor, olay yerinde inceleme yapıyor, yeni kanıtlar buluyor, henüz dava açılmadan tüm dosyayı inceleyebiliyor. Kısacası, savunma hemen suçlama ile birlikte başlıyor, biri diğerine koşut olarak gelişiyor. Avukata, görevi gereği çaldığı her kapı açılıyor, saklısı - gizlisi olmayan bir hazırlık soruşturması yürütülüyor. Bir - iki günde sonuçlanan yargılama aşamasında, sav ve savunma büyük görevler üstleniyor. Çapraz sorgulama yönteminin olanaklarından yararlanarak, olaydaki giz yu-maklarını çözerken, uygarca ama ödünsüz bir tartışmayı sürdürüyorlar.

Bu oyunların sergilenmesi, bir yönü ile yararlı oluyor. Henüz hiç karakola düşmemiş olanlar, özellikle gençlerimiz ve çocuklarımız, görüntüdeki yargının, tüm yan kurumları ile birlikte özenli işleyişini beğeniyle izliyorlar. Günün birinde, gerçekte yüzyüze geldikleri zaman da, şaşırıp kalıyorlar.

Görüntü bitince, kişi ister istemez kendi gerçeğine dönüyor. Oyunu izleyen, sanık, tanık, kolluk görevlisi, savcı, yargıç, hukuk bilgini konumundaki bireyler neler düşünürler, bütünü bilemiyoruz. Ancak bu tür oyunlar, savunmayı üstlenen kişiler olarak ne denli zor koşullarda çalıştığımızı bir kez daha vurguluyor. Üstelik işimizi daha bir güçleştiriyor. Sorunları olan kişiler, bizden gö-

İŞKENCE, SAVUNMA HAKKININ GÜÇLENMESİYLE ÖNLENİR

Güney Dinç

rüntüdeki avukatın etkinliğini bekliyorlar. Oysa ülkemiz avukatı, karakoldaki, savcılıktaki, sorgu yargıçlığındaki sorgulamaları sırasında, sanığın ve tanıkların yanında bulunamaz. Gözetim altına alındıktan sonra, tutuklanıp cezaevine gönderilinceye kadar, sanıkla konuşamaz, ona yardım sunamaz. Dava açılınca dek sanığın anlatımları ve bilirkişi raporları dışındaki kanıtları inceleyemez. Örneğin tanıkların kimler olduklarını, neler söylediklerini öğrenemez. Avukat bu bilgileri, istemediği için, ya da beceriksizliğinden değil, yasalar elvermediği için edinemez. Kuşkusuz, koşullar ne olursa olsun, insanlarımız hukuksal konularında yardımcı olmak temel görevimiz, kamusal yükümlülüğümüz. Ne var ki, bizler devreye girinceye kadar, köprülerin altından çok sular geçmekte, bu aşamadan sonra, dondurulmuş kanıtlara yeni yorumlar katmak, oldukça güçleşmektedir.

TV. dizilerinin de ortaya koyduğu gibi, bizdeki soruşturma ve yargılama yöntemleri, çağın iyice gerisinde kalmıştır. Onarılamayacak kadar eskimiştir. Savunmanın etkinliği ve olanakları, en alt düzeyde tutulmuştur. Daha önemlisi, yıllar yılı süregelen uygulamanın ortaya koyduğu bunca yetersizliklere karşın, sanki başka seçenekler bulunamamış gibi, yeni arayışlar içerisinde olunmamıştır. (*)

Yukarıdaki gözlemlerim, üç yıl önce İzmir Barosu Başkanı olduğum sırada, Avukatlar Günü için yayınlanan yazıdan aldığım kesitlerdir. Yazılığa özenen kişinin eski defterlerini karıştırması, iyilik belirtisi sayılmıyor. Üzerinde çok söz edilen savunma hakkı, insan onuruyla eşdeğer bir kavramdır. Eğer beklentilerimiz gerçekleşmiş, sorunlarımız çözülmüş olsaydı, bir kez daha aynı konulara dönmemize gerek kalmazdı. Oysa, eleştirdiğimiz ne varsa hepsi, daha da ağırlaştırarak güncel önemini sürdürüyor.

Aradan geçen üç yıl içinde, bazı

değişimler oldu. Kendi toplumumuzdan soyutlanıp, bir başka gezegende dolaşır gibi izlediğimiz yargısal konulu filmler, TV'de, eskisi kadar sık gösterilmiyor. Belki de, tedirginliğimizi gidermek için, büyüyen çelişkileri gözardı etmenin yolunu böyle buldular. Arada bir yayınlananlarda, bile bile çeviri yanlışları yapıyor. Eskiden, uzun süre kolladığı kuşku lu even gelen polis, "yargıcın verdiği karara dayanarak" arama yapacağını söylerdi. Son bir kaç oyunda, "polis kararı ile" arama yapılacağı bildirildi. Artık çeviri ile yetinilmiyor, uyarlama yapıyor.

Şimdi, daha güncel oyunlar sergileniyor. Casus, gizli ajan dizileri, yığı ve gerilim filmleriyle atbaşı gidiyor. İnsanlar, köpekbalığının dişleri arasında ya da yıkılan duvarların altında ezilir gibi, işkence odalarında sorgulanıp, sokak ortasında kurşunlanıyor. TV. aracılığıyla, büyüyen toplumlarda, bireyin önemsizliğini vurgulayan yeni bir yapıyı oluşturuluyor. Bu koşullarda, kim anımsar savunma hakkını...

İşkenceyi niteleyen sözcükler bulmakta güçlük çekiyorum. Toplamların genel yararı için, suç işlediklerinden kuşku duyulan kişiler, gözaltına alınabilmektedir. Onlar, devletin koruma ve güvencesi altındadır. Kimin ne zaman ve hangi koşullarda sanık konumuna düşeceği önceden bilinemez. Özel yaşamından koparılıp, özgürlüğünden yoksun bırakılanlara, insan onuru ile bağdaşmayan işlemler uygulanması, tüm yergilerin tanımlamakta yetersiz kaldığı davranışlardır.

Herkes gibi, kamu görevlileri de suç işleyebilir. Bunlar, genel kuralları içinde değerlendirilen bireysel olaylardır. Asıl ürküntü veren gelişme, işkencenin olağan sorgulama ve cezalandırma yöntemleri arasına girmesidir. Hukukun yetersiz kaldığı; yığı ortamlarında, insan varlığının saygılığından söz edilemez. İşkence, yalnız can yaktığı, can aldığı için değil, toplumsal güveni yok ettiği için, in-

sanlık suçudur.

İşkenceyi kanıtlamak kolay değildir. Dünyanın her yerinde, deneyimli işkenceciler, iz bırakmamanın yolunu iyi bilirler. 'Teknolojiden yararlanarak geliştirdikleri araç ve gereçleri, Kafka'nın ünlü öyküsünü anımsatan işlerliğe ulaşmıştır. Uzun gözaltı süresince, doğa, görünen yaraları kapatırken, yargıç önüne çıkarılan sanığın, yüzünü görmediği, adını bilmediği kişilere yönelttiği yakınmalar sonuç vermeyecektir. Bu koşullarda işkence önlenemez. En doğal hakları çiğnenen kişi, saldırganın kimliğini saptayamaz, tanık bulamaz. Rapor alması ise, çoğu kez olanaksızdır.

İşkence savları nedeniyle yargılanan kolluk görevlilerinin sayısı bir hayli yükselmiştir. Bu işleyiş içinde dava açılmasını gerektirecek düzeyde kanıt bulunabilmesi bile, sorunun boyutlarını sergilemeye yeterlidir. Üstelik bu umarsız gidişin düzeldiği yolda inandırıcı belirtiler görünemezken, bir - kaç yüz kişinin yargılanması neye yarar?

İşkenceyi azaltmanın yolu, kolluk aşamasındaki soruşturma yöntemlerinin değiştirilmesinden geçer. Gözaltına alınan kişi, günümüzde, noteri çağırıp, bir avukata vekâletname vermek olanağından bile yoksundur. Kimse ile görüştürülmektedir. Yakınları nerede olduğunu öğrenemezler. Üstelik bu uygulamanın, yasal dayanağı da yoktur. Ceza Yargılama Yöntemleri Yasası'ndaki, hazırlık soruşturmasının gizli yürütüleceğine ilişkin kural, karakoldaki kişinin, yaşadığı dünya ile tüm bağlarının koparılacağı anlamına gelmemektedir. Gözaltına alınanlara, haklarında tutuklama kararı verilmediği ve dava açılmadığı için, "sanık" bile denilemez. Onların, en azından, daha ciddi kuşkular altındaki tutuklu sanığın haklarından yararlandırılmaları yasal

bir zorunluluktur.

Türkiye'deki hazırlık soruşturmasının, yeryüzünde bir başka örneği kalmamıştır. Kökleşen uygulamanın yasaya aykırı olmasına karşın, açık ve kesin kuralları içeren yeni bir yasa değişikliği yapılmadan, bu alışkanlıklar düzeltilemez. Kamu adına, kolluk görevlisinin eli, yurttaşın omuzuna değdiği andan başlayarak, tüm savunma yöntemleri işletilmelidir. Kişi, sorgusundan önce yakınları ve avukatı ile görüşebilmelidir. Avukat edinme olanağından yoksun bulunuyorsa, bu gereksinimi karşılamak, onu, özgürlüğünden yoksun kılan kamunun görevi olmalıdır. Avukat, bütün sorgulama aşamalarında sanığın yanında bulunabilmelidir. Bu koşullarda alınmayan anlatımlar ve hukuka aykırı yollardan edinilen kanıtlar, mahkemelerce geçersiz sayılmalıdır. Bu önlemler alınırsa, suç kabul ettirmek için, gözaltındaki sanığa yönelen baskılar, özendirici olmaktan çıkacaktır.

Kişi hak ve özgürlüklerinin önem kazandığı, özel yaşamın ulusal ve uluslararası belgelerle, birincil düzeyde korunduğu günümüz koşullarında, aynalı odalarda videolu sorgulamadan söz edilmesi şaşırtıcıdır. Amaç, işkenceyi kaldırmak mı, yoksa işkence savlarına karşı kanıt oluşturmak mı? Yapılabilecek olanlar yapılmazken, insanlara mutluluk getirmesi beklenen teknolojik gelişmelerin, baskı aracı biçimine dönüştürülmesi kaygı vericidir. Bu tasarımlar, Amerikan Polisi'nin çalışma yöntemlerinden esinlenmektedir. Aynı ilgi, kollukta saptanan anlatımların hukuksal sonuçlarına da gösterilmelidir. A.B.D. Yüksek Mahkemesi, 1964 yılında Escobedo V. Illionis davasında şu ilkeyi benimsemiştir: "Ceza yargısının en güvenceli dönemi olan son soruşturmada savunmaya yer verilirken, hazırlık aşamasındaki sorgulamaya alınmayarak, duruşmada avukata

söylenecek bir şey bırakmamak, hukuka ve mantığa aykırı düşmektedir."

Aynı mahkeme, 1966 yılında sonuçlandığı Miranda V. Arizona davasında, "sanığın susma hakkını korumak için, kolluğun sorgulaması sırasında bir savunman bulundurmamak hakkını benimsemek zorunda kaldık" demiştir. Amerikan yapımı filmlerde izlediğimiz savunma ve sorgulama güvenceleri, bu kararın ürünüdür.

Yüksek Mahkeme, işkence ile alınan anlatımları, gerçeğe uygun olsa bile, kanıt düzeyinde görmemektedir. Daha 1936 yılında, Brown V. Mississippi davasında, "... çivili bir kemerle devamlı dövülen sanığın" bu koşullarda saptanan anlatımları olaylarla doğrulandığı halde, salt işkenceyi özendirilmemek için geçersiz sayılmıştır. (**) Amerikan polisi bu kuralları içinde çalışmak zorundadır.

Türkiye, ceza yargısında kişisel güvenceleri pekiştirmekte gecikmiş bir ülkedir. Yaygınlaşan işkence savları, çözüm getirilmediği için kanıksanmaya başlamıştır. Çok sık yinelenen yakınmalar, duyarsızlıkla karşılanmaktadır. Sanık, dışlanmanın eşisindeki kişidir. Kuramsal olarak herkes için geçerli olan savunma hakkı, özellikle bu gereksinimi duyanlar yönünden, yaşamsal önem taşımaktadır. Bütün her şey kendi çevresinde dönerken, suçlanan kişiyi "öznedeki yabancı" durumuna düşürmenin anlamı yoktur. Adalet dağıtımının inandırıcı ve güvenilir olabilmesi için, suçlamanın başlamasıyla birlikte, sanık, tüm savunma olanaklarından eksiksiz yararlandırılmalıdır. Verilecek karar, sonuçta onun yaşamını etkileyecektir. Toplum, yargılanıp yaptırım uyguladığı kişiye, adaletli ve güvenilir olduğunu öncelikle kanıtlamak zorundadır.

Avuç dolusu para akıtarak, ışıklı oyunculardan kumar makinelerine kadar, bir yığın gereksiz ayrıntıya kapılarımızı açmaktayız. Yaklaşık i-kiyüz yıldır, uygarlığı böyle bellemişiz. Oysa dış dünyadan, döviz ödemedi, komisyon dağıtmadan alacaklarımız da var. Uygarlığın temeli insana saygıdır. Toplamların hukuk yoluyla korunmasını amaçlayan çağdaş gelişmelerin dışında kalarak biryerlere varamayız.

(*) Güney Dinç, Suçlamayla Birlikte, Cumhuriyet Gazetesi, 5 Nisan 1983

(**) Dr. Öztekin Tosun, Ceza ve Medeni Muhakeme Hukuku Açısından Hukuka Aykırı Yollarla Elde Edilmiş Delillerin İspat Kuvveti, İstanbul 1976.

GELİN SİYASET YAPALIM, ANCAK...

Tunç Tayanç

1986'ya "depolitizasyon" u tartışarak girdik. Kuşkusuz, olumlu bir gelişme.

Anayasa ve diğer yasalarda "siyasal katılım"ı sınırlayan çerçeveyi çizenler, öyle herkesin, her zaman siyasete ilgi duymasını istememişlerdi. Sınırlamalar bireyle ilgili değildi (bireylere yönelik sınırlamalar da var, ama bu yazının konusu dışında), örgütler ile ilgiliydi. "Depolitizasyon" un çerçevesini çizenler, bireyin, birey olarak kaldığı sürece, siyasal katılımının seçimden seçime oy kullanmaktan öteye geçemeyeceğini, örgütsel siyasal katılımın ise, Türkiye'nin sorunlarını gündeme getirmek, tartışmak, çözümler üretmek açısından etkili olacağını göz önünde tutmuşlardı.

Dernek kurmak, sendika kurmak, vakıf kurmak serbestti: üye olmak da... Ancak, söz konusu kuruluşlar siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, diğer kuruluşlarla dernekler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vakıflar- bu amaçla ortak hareket edemezlerdi.

Anayasa'da "depolitizasyon"un çerçevesi çizilirken "siyaset" in tanımının yapılması ihmal edilmişti. Gerçi Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, "...sözgelimi, bir Ziraat Odası'nın NATO konusunda fikir belirtmesi kesinlikle 'oda faaliyeti' ile bağdaştırılamayacak siyasi bir faaliyettir" diyordu (Tercüman, 28 Aralık 1985), ama konuya açıklık getirmede -kanımızca- pek doyurucu olamıyor, hatta işi daha da karıştırıyordu. Nedenini örneklerle açıklamaya çalışalım.

Çiftçiyim. İlçemdeki Ziraat Odası'na üyeyim. Son birkaç yıldır, tohumla, gübre gibi girdilerin fiyatları durmadan artıyor. Devlet destek-

lemeyi kaldırdı, kaynakları sınırlı diye. Oysa, Türkiye'nin NATO üyesi olmaktan kaynaklanan yükümlülükleri var. Bu yükümlülükler askeri harcamaları artırıyor. Böylece tarıma ya da bir başka üretken alana ayrılacak kaynaklar sınırlı kalıyor. Birey olarak sesimi duyurmam mümkün değil. Üyesi olduğum Oda'nın bunları dile getirmesi gerek. Üstelik Anayasa'da yer alan, Oda'nın "...belli bir mesleğe mensup olanların... mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak..." amacına da uygun. Ama Oda kalkıp da "bu NATO bizim gelişmemize destek değil, köstek oluyor" dese, "siyasetle uğraşmış" mı olacağız, bilemiyorum doğrusu?

Öğrenciyim. 20 yaşındayım. Önümüzdeki seçimlerde ilk kez oy kullanacağım. Tıp okumak istiyordum, hukuk okuyordum. Fakülteyi bitirdiğimde iş bulmam zor olacak, biliyorum. Birey olarak fazla bir etkim olamayacağımı da biliyorum. Bunun için "öğrenci derneği" kurmaya çalışıyoruz. Ama biliyorsunuz, Dernekler Kanunu'na göre, "...ancak, eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının ge-

liştirilmesi..." amacıyla dernek kurabiliriz. Buna da şükür, ama anlayamadığım bir şey var, belki siz açıklayabilirsiniz?

Fakülteyi bitirdikten sonra iş bulamayacağım ya da çok zor bulabileceğim gerçeği, doğal olarak "moral" ve "ruh sağlığı" açısından olumsuz yönde etkiliyor beni. Ama dernek olarak, bizlere yönelik iş olanaklarının geliştirilmesi için çalışan herhangi bir siyasal partiye ilişkiye girebilmemiz söz konusu bile değil. Anayasa'nın 33. maddesi dikkatli hemen karşımıza. Oysa geleceğimizi güvenceye almak, en azından bu doğrultuda çalışmak bizim de hakkımız. Siyasal partiye girmemiz de yasak. Hakkımızı nasıl savunacağız?

Memurum. Sağ olsun hükümet, elime ne kadar para geçeceğini, ne zaman emekli olacağımı filan belirliyor. Bana bir şey soran yok. Zaten sorsalar da birey olarak etkili olamam. Ama derneğimiz var. Dernekler Kanunu'na göre, "...ancak üyelerinin ortak sosyal, ekonomik, dinlenme, kültürel ve mesleki ihtiyaçlarını karşılamak..." için faaliyette bulunabiliriz. Buna da şükür, ama anlamadığım bir şey var. Elime geçen parayla ne ben geçinebiliyorum, ne de arkadaşlarım...Dernek olarak, katsayının artırılmasını istemek, doğrudan doğruya üyelerin ortak "ekonomik" ihtiyacını karşılamaya yönelik, değil mi? Öte yandan, hükümetin katsayıyı yeterince artırmamasını ya da lehimize olmayan başka bir girişimi dernek olarak eleştirmeye kalksak, bir siyasal parti de bize destek olsa, Anayasa'ya göre yandık gittik. Oysa ekonomik durumumuzu düzeltmek için uğraşmayacağız da, ne için uğraşacağız. Siyasal partiye girmemiz de ya-

sak...

Öğretmenim. Yani ben de "kamu hizmeti görevlisi"yim. Ama dernek kuramam. Ancak Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın belirlediği bir derneğe üye olabilirim. Burada bir çelişki var gibi geliyor bana. Bakanlık hükümetten, hükümet de çoğunluk partisinden bağımsız değil. Böyle olunca da, ister istemez, Anayasa'ya göre, söz konusu dernek bir siyasal parti tarafından desteklenmiş olmuyor mu -örneğin, Aydınlar Ocası- ? Neyse, karışık bir iş. Sözün kısası, dernek kuramam, istediğim derneğe üye olamam. Siyasal partiye üye olmak mı ? Alay mı ediyorsunuz...

Özel bir kuruluştaki ustabaşiyim. İşçiyim. Dilediğim siyasal partiye de girebilirim. Sendikamız var; ben de üyeyim. Arkadaşlar gibi ben de geçim zorluğu çekiyorum. Ama ne zaman patrondan zam istesek, "haklısınız, ama uygulanan ekonomik politika yüzünden ayakta bile zor duruyorum, istediğiniz zammı vermeye kalksam, fabrikayı kapatmam gerekir, siz de işsiz kalırsınız. Ne yapalım?" diye o da bize dert yarıyor. Geçen gün sendikada toplantı yaptık, "ekonomik durumumuzun düzelmesi, uygulanan ekonomik politikanın değişmesine bağlı, biz de ona karşı çıkalım" dedik. Sendikalar Kanunu'na göre, bir sendikanın "...üyelerinin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapacakları mesleki faaliyetler..." siyasi faaliyet sayılmıyor. Bu da "münhasıran ekonomik menfaatlerimizin korunması". Ama bir de baktık ki, kazara bir siyasal destek alsak, yandı gülüm keten helva, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası var.

Baktık, uygulanan ekonomik politikanın değişmesi için uğraşmak boyumuzu aşıyor, "bari patronun uyguladığı ekonomik politikayı etkileyelim, greve gidelim" dedik. Dedik, demesine de, biz grevdeyken, greve katılmayanlar olur ve fabrikada çalışmayı sürdürürlerse, kazançlı mı çıkarız, zararlı mı, karar veremedik bir türlü. Kalakaldık.

Fabrikam, üç dört şirketim var. İşveren sayılıyım. Dernek de kurarım, işveren sendikası da, vakıf da... İstedğim siyasal partiye de üye olurum. Ama üye olmak -laf aramızda kalsın- pek işime gelmez. N'olur, n'olmaz; bir bakmışsınız yarın bir başka par-

ti gelivermiş iktidara. O zaman ne olur halim. 6 Kasım seçiminden önce yanlış partiyi destekleyenlerin sonra ne duruma düştüklerini iyi biliyorum. Onun için, birine üye olmaktansa, hepsini, zamana, zemine göre desteklemek daha işime gelir. Ne mi yaparım? İstedğim partiye, kendim, karım, çocuklarım, yardımcıları, şirketlerim adına para yardımı yaparım, sonra da keyfime bakarım.

Elbette, derneklerimiz, işveren sendikamız, vakıflarımız aynı yasalara tabi. Ama eleştireceğimize, yakına- cağımıza çok şey yok. Neden yakınlım ki? Uygulanan bizim ekonomik politikamız, bindiğimiz dalı keser miyiz?

İşte, "depolitizasyon"un çizdiği çerçeve, yararlanırlar, yararlanırlar. Böyle bir ortamda, Devlet Bakanı Mesut Yılmaz "hükümet tenkid edilecektir ama bunun yapılabileceği forum, dernekler, sendikalar değil siyasi partiler olmalıdır" buyuyor. (Tercüman, 28 Aralık 1985). Ve ekliyor: "...anayasamız, derneklerin, sendikaların ve meslek kuruluşlarının siyasi faaliyetleri konusunda

kesin yasaklama getirmiştir...Anavatan Partisi de bu düzenlemeyi ülkemizin siyasi istikrarı açısından yararlı bulmakta ve desteklemektedir" (Cumhuriyet, 7 Ocak 1986).

Örgütlerin "depolitizasyon"u yasal çerçeve ile halledilirken, içinde yaşanan ekonomik koşullar da bireylerin "depolitizasyon"unu sağlamış durumda. İnsanlar öylesine bir geçim endişesine, geçim kavgasına itilmişler ki, siyaset üzerine kafa yormaya ne zamanları, ne de takatları kalmış. Galiba durumu en iyi açıklayan, bir şöfürün söyledikleri.

Akaryakıt zammı -1985'in sonuncusu- daha yeni olmuştu. Şöfürö dedim ki, "önce sizin tarifelere zam yapıldı, arkasından da akaryakıt zammı geldi. Yeni tarifelerinizin hükmü kalmadı. Ne yapacaksınız?" Yanıt, bireysel "depolitizasyon"un hangi noktalara geldiğinin en güzel göstergesiydi: "Ne yapalım, kafayı takıp, kafadan mı olayım!"

Kafadan olmamak için gelin, siyaset yapalım, ama önce "ancak" sözcüğünü ortadan kaldıralım...

Varlık

mart sayısında

KADIN VE MÜSTEHCEN

•Müstehcen/Aydın Aybay

•Çağdaş İnsanlar Müzesi/Çengiz Gündoğdu

•Yasalar, Uygulama ve Genel Kadın/Göksel Göksu

•Sansürcüleri Seviyorum ya da Sanatın

Gelişmesinde Sansürcünün İşlevi/Mustafa Sercan

•Feminizm ve Laiklik/Sibel Özbudun

•Mexico'dan Nairobi'ye -Yoksullar Feminizm'i tartışıyor/Banû Avar

•Türkiye Sineması'nda Kadına Yaklaşım/Ahmetcan Toros

•Penceredeki Kadınlar/Veysel Atayman

Kitap armağanlı abone kampanyamız, taşradaki okurlardan gelen istek üzerine bir ay daha uzatılmıştır. Abone olmak isteyenlerin mart sonuna kadar posta çeki 119822'ye 2500 TL yatırıp bir mektupla bize bildirmeleri yeterlidir.

Dergimiz Yaşar Nabi Nayır Şiir Ödülü düzenlemiştir.

Ön elemenden geçen şiirlerin yayınına başlandı.

Varlık Yayınları A.Ş. Çağaloğlu Yokuşu 40/2

Tel. 522 69 24

Ferruh Doğan

DEPOLİTİZASYON İSTEKLERİ VE DİNİN POLİTİZASYONU

İlhan Tekeli

İktidar çevresinin dile getirdiği bir depolitizasyon isteği var. İşi siyaset yapmak olan bir siyasal partinin depolitizasyon istemesi tek başına çok tuhaf bir olgu. Tuhaflık bu isteğin dile getirildiği zaman, ve bunu dile getiren çevreler gözönüne alındığında özellikle artıyor.

Türkiye de yaşanan uzun bir sıkıyönetim döneminden sonra kitleler siyasetten kopmuş bir durumda. Toplum sıkıyönetim içinde depolitize olmuş bulunuyor. Demokratik süreçlerin anlam kazanabilmesi için halkın bu çekingenliğinin giderilmesi gereken bir dönemde bulunuyoruz. Böyle bir dönemde iktidar olma şansını elde eden bir siyasal partiden beklenen, halkın politizasyonunu artırarak demokratik sürecin işlerliğini artırmaktır. Oysa, gözlenen tam tersi oluyor.

Depolitizasyon isteği gerçekte siyasal partilerin ve siyasetçilerin değil, kendisini siyaset üstü yada dışı gören toplumsal grupların ideolojisinin bir parçasıdır. Ve bu çevrelerce dile getirildiğinde, siyasetçileri ve siyasal partileri küçümseyen değer yargılarını da taşır. Oysa bir siyasal parti böyle bir görüş açısına sahip olamaz, tersine siyaseti yücelterek geniş kitleleri kendi safında siyasete sokmaya çalışır.

Bu nedenle bir siyasal partiden depolitizasyon önerisinin gelmesi alışılmamış bir durumdur ve dikkatle yorumlanması gerekir. Bir siyasal partinin depolitizasyon önerisi getirmesi iki türlü yorumlanabilir. Bunlardan birincisi o siyasal partinin henüz partileşme sürecini tamamlamadığının bir göstergesi olabilir. Parti yöne-

ticileri siyasal süreçlere yabancıdır, hala kendilerini bir siyasetçi olmaktan çok teknisyen olarak görmektedirler. Parti içindeki varlıkları kendilerini bir siyasetçi olarak kabul ettirmekten çok, teknisyen olarak kabul ettirmelerine dayanmaktadır. Depolitizasyonun savunusu, kendilerinin savunusu olmaktadır. İkinci yorum biçimi ise, depolitizasyon önerisi yapan bir partinin uyguladığı politikaların geniş kitlelerin karşısında olduğunun bilincinde olmasıdır. Böyle bilinçteki bir parti, iktidarını ancak kitlelerin depolitize olduğu bir ortamda, iyi propaganda teknikleri kullanarak sürdürebilecektir.

Nezir Danyal

DEPOLİTİZASYONDA İZLENEN YOLLAR

Toplumda depolitizasyonu birbirini güçlendiren iki süreç sağlıyor. Birincisi, devletin siyasal katılımı doğrudan doğruya engelleyen kararları oluyor. İkincisi ise, yaratılan baskı havasının kişilerin katılım isteklerini söndürmesi, siyasetten uzaklaştırması gibi dolaylı etkilerle oluyor.

Günümüz Türkiye'sinde her iki etki de yoğun olarak çalışıyor. Parti dışındaki tüm örgütlerin siyaset yapması yasaklanmış durumda. Bu yasak seçmeci bir biçimde uygulanıyor. TUSİAD Türkiye'de siyasal yaşamı çok etkileyen faaliyetler sürdürürken, tıp doktorlarının meslek örgütü idam cezaları konusunda görüşünü söyledi diye mahkemeye verilmektedir. Burada karşımıza ilginç bir durum çıkmaktadır. Depolitizasyon konusunda yapılan bu uygulamaların meslek kuruluşlarında da oldukça etkili olduğu görülmektedir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ndeki meslek odaları 1980 öncesinde siyasal yaşamı etkileyen önemli sivil toplum kuruluşlarıydı. Ve bu odalar mühendis ve mimarların toplumdaki konumlarının geçirdiği dönüşüme paralel olarak ilerici akımlar yanında yer alıyordu. Bu odaların 1985 yı-

linda yapılan seçimlerinde ilk kez yeni bir eğilim ortaya çıkıyor. Depolitizasyon öneren gruplar seçimi kazanıyor. Böylece toplumda depolitizasyon konusunda beş yıldır yürütülen kampanya etkisini salt yasaklamaların ötesinde, kitlelerin benliğinde gösteriyor.

12 Eylül 1980 sonrasında daha önceki askeri müdahalelerden önemli bir farkı var. O da, değişik düşüncelerin toplumda örgütlenme yollarının ortadan kaldırılması. Siyasal düşüncenin örgütlenme olanağı salt partilerle sınırlı tutulup, partilere üye olma olanağı toplumun büyük kesimine kapalı tutulunca, siyaset çok dar grupların elinde kalmış oluyor. Örgütlenme özgürlüğünün sınırlanması beraberinde depolitizasyonu da getiriyor.

DEPOLİTİZASYONDA DİNİN İŞLEVİ

Son aylarda Türkiye'de yayın organlarının ilgisini çeken bazı kişiler var. Bunlar yakın geçmişte sol hareketler içinde yer almışken, şimdi yön değiştirerek, dini akımlar ya da tarikatlar içinde yer almış kişiler. Bu kişilerin hidayete ermiş olmalarına çok şaşmamak gerekiyor. Her toplumda bir siyasal ideoloji eylemde başarısızlığa uğradığında, hem o akım içinde hem de bu akıma katılmış kişiler üzerinde çok önemli etkiler ya-

Tarikatlar, geçmişteki bir din inanışını ya da töreni yinelemiyorlar. Yeni koşullarda, yeni örgütlenme biçimleri geliştiriyor.

ratıyor. Başarı gösteremeyen ideoloji kendisine yeniden bir çeki düzen veriyor, kendisini yeniden yorumluyor. Bu akım içinde yer alanların bir kesimi yeni ideolojik çerçeveyi benimserken, bir kesimi bunalmışlara düşüyor, kendisine yeni dünya görüşleri arıyor. Bu arada din, seçeneklerden biri oluyor. Tarikatların mistik dünyası içinde kendilerine yeni bir melce buluyor. Gerçekte bu beklenebile-

cek bir durum. Çatışmalı bir siyasal ortamdan sakın bir mistik ortama geçişin kimi kişiler için çekici olduğu düşünülebilir.

Türkiye'de din çevrelerinin örgütlenmesi ve bu çevrelerin siyasal ilişkileri ve iktidar grubu içindeki güçleri hakkında bilgilere sahip olmasaydık yukarıda yapılan yorumla yetinebilir, dinin depolitizasyon sürecini kolaylaştıran bir ideolojik çerçeve oluşturduğunu söylemekle yetinebilirdik. Oysa İslam dinindeki şeriat anlayışı, bu dinin laik yorumlarının kolayca dışlanabilmesine olanak tanımaktadır. Bu dinin genel çerçevesi içinde yeralan çok sayıda tarikatın önemli bir bölümünde gizli ya da açık bir iktidar arayışı bulunmaktadır. Kuşkusuz çok sayıda tarikatın bir bölümünün iktidar arayışı yoktur. Bunlar için yukarıda yapılan yorum geçerlidir. Ama bu tarikatlardan iktidar arayışı olanlar için yeni bir yoruma gitmek gerekir.

DEPOLİTİZE BİR ORTAMDA DİN YOLUYLA POLİTİZASYON

Toplumumuzda siyasal talepleri olan ve siyasal partilerin bir kesiminde çok önemli etkileri olan, birbiriyle yarışan tarikatlar olduğunu biliyoruz. Bu İslam dininin gelişimi ve İran olayları düşünüldüğünde, beklenen bir durumdur. İmam Hatip Okullarından, Kuran kurslarına kadar değişik kurumlar bu tarikatların yarışma alanı. Nokta Dergisi bu konuda ilginç yayınlar yaptı. Bu tarikatların örgütlenmesi ve propaganda teknikleri de geçmiştekinden çok farklı. Geçmişteki bir din inanışını ya da töreni yinelemiyorlar. Yeni koşullarda yeni örgütlenme biçimleri geliştiriyor. Örneğin kızların İmam Hatip Okulları, buradan mezun olanların toplumda tarikatların yayılmasında gördükleri işlevler geçmiştekenden çok farklı.

İşte, toplumda laik siyasal akımlar için önemli bir depolitizasyon etkisi yaratılırken, din diğer siyasal akımlar için kolay bir yayılma ortamı yaratmaktadır. İşte kanımca önemli olan da budur. İstenilen gerçekte bir depolitizasyon da değildir. Depolitizasyon adı altında tek yönlü dengesiz bir politizasyondur. İktidar partisinin yapısı da bu isteğin bir başka kanıtı olmaktadır.

YARIN

MART (55.) SAYISI ÇIKTI

YARIN DERGİSİ

DEMOKRASİ ve TERÖR

"Terör ve demokrasi arasında kurulan bağ, hep 1980 sonrasında yaşananları meşrulaştırmanın ideolojik argümanı oldu. Terör ile demokrasi arasında bir bağlantı olduğu doğrudur. Ama bu ilişki demokrasinin terörü yaratması biçiminde değil; terörün demokrasiyi, demokratik hak ve özgürlükleri yok etmek için kullanılması biçimindedir. Tekeller, büyük toprak sahipleri ve emperyalizmin, demokrasinin yok edilmesi sürecinde ikili iktidar odağını nasıl oluşturduğu ve terörün nasıl kullanıldığı son günlerde yayınlanan anı ve belgeler ile açıkça ortaya çıkmıştır. Terörün turmandırılmasından yarar umanlarla, terörü politik mücadelenin her hal ve koşulda değişmez aracı olarak görenler var olmaya devam edecektir. Deneyler bunu gösteriyor. Halk yığınları ve demokrasiden yana olanlar, sorunun çözümünü parlamentonun ve diğer demokratik kurumların ve özgürlüklerin güçlendirilmesinde yığınların etkin katılımında ve örgütlenmesinde görüyorlar."

İkili İktidar Odakları ve Demokrasinin Yok edilmesi Süreci • Görevimiz Tehlike ya da "Terör Nasıl Kullanılır?" • Sivil Toplumcular Örgütlenme Anlayışları ve Demokrasi • Cüneyt Arcayürek - Ahmet Abakay İşkence ve Terör Üzerine • Varlık Özmenek "Tarihsel taraflar" • "Demokrasi" ile "anti-demokrasi"dir. • Cüneyt Canver "Demokrasi ve terör asla yanyana gelmemesi gereken iki kelime." • Şili'nin Umudu: Cun taya Karşı Demokrasi İçin Birlik • Sa lırlıklılık, Terör ve Uluslararası Hukuk • Devlet Terörü'nün Ekonomik-Politik • Erbil Tuşalp "Halklara aykırı davranışları ben iktidar muhalefet ilişkisine bağlayo rum." • Emin Değer "Terörün mimarının devlet olduğuna, tarih tanıklık eder diyebiliriz." • Devlet... Terör ve İşkence • Savaş Anti-Kültürdür. • Nazım Hikmet: Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler • Orta Amerika'da Devrim ve Sinema • Atılımlar Sürecek • Rene Depretre "Sürgünde Bir Ozan" • 8 Mart Dünya Kadınlar Günü İçin

GENÇLERİN

DERGİSİ

Yazışma adresi: P. K.723 Kızılay-ANKARA
Posta çeki n o: 164 /863
Abone koşulları: Y ıllık 3000,
altı aylık 1500 lira (KDV dahil)
Yurtdışı yıllık 30 D L M.

LATİN AMERİKA'DA BASIN, İDEOLOJİK PROPAGANDA ve DİN

Nezih Danyal

Din, gerek ideolojik bir araç olarak, gerekse kurumsal örgütlenme biçimleri ile, tarihin değişik evrelerinde tanık olunan toplumsal mücadelelerin sonuçlarını belirlemede, küçümsenmemesi gereken bir etken konumunda olmuştur. Günümüzde de Ortadoğu'daki Latin Amerika'ya dünyanın çeşitli bölgelerindeki toplumsal mücadeleler, din faktörünün önemini koruduğunu değişik boyutları ile sergilemektedir. Bu bağlamda, dinin, her zaman için kurulu toplumsal, siyasal düzenin korunmasından yarıya bir işlev gördüğünü ileri sürmek de kolay değildir. "Hristiyan Paktı'na karşı, Müslüman Doğu toplumlarının başkaldırı ile anti-emperyalist mücadelenin yeni boyutlar kazanması" gibi abartmalı ve yanıltıcı olabilecek yorumlara gitmeden de İran'dan Lübnan'a toplumsal devrimlerin hız kazanmasında, dinin ideolojik ve siyasal düzeylerdeki etkin kullanımını sırtlamak mümkündür.

Öte yandan, dinin toplumsal eşitsizliklerin zorlaması ile, Latin Amerika ülkelerindeki Katolik Kiliseleri çerçevesinde ortaya çıkan ve

giderek etkisi artan "kurtuluşçu teoloji" de, söz konusu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yolundaki mücadeleye katkıda bulunduğu ölçüde, kurulu düzenden yana kesimleri rahatsız eden bir güç haline gelmektedir. Özellikle, toplumların "de-politizasyon" unu hedef alan askeri dikta yönetimlerinin hüküm sürdüğü ülkelerde, söz konusu teolojiyi benimsemiş din adamlarının giderek artan biçimde siyasal baskılara ve ekonomik eşitsizliklere karşı tavır almalarının, "de-politizasyon" çabalarını engelleyici bir işlev gördüğü de söylenebilir. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler din olgusunun, toplumsal bütünlük içindeki konumunun ele alınış biçimini yeniden düşünmeyi gerekli kılan önemli gelişmelerdir.

MOON İMPARATORLUĞU

Ne var ki, dinin siyasal ve ideolojik bir araç olarak kullanımı, günümüzde, salt sözünü ettiğimiz örneklerin gösterdiği doğrultuda değildir. Tam tersine bir kullanım çabasının çarpıcı bir örneğini, Moon mezhebinin son 10-15 yılda giderek yoğunlaşan faaliyetleri oluşturmaktadır. Adını kurucusu ve önderi Güney Koreli bir papazdan alan bu mezhep, salt bir dini kurumsal örgütlenme olmakla kalmayıp, aynı zamanda boyutları giderek genişleyen bir büyük sermaye grubu niteliğine sahiptir. Moon mezhebinin asıl dikkate değer özelliği ise, Uzakdoğu'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya, hatta Afrika'ya kadar çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren Moon'a bağlı şirketlerin kârlarının, siyasal amaçlara yönelik olarak kullanılmasıdır.

Özellikle gençler üzerinde etkili olduğu belirtilen mezhebin, çeşitli ülkelerde yaygınlık kazanması ile

ekonomik faaliyetlerinin artması arasında ilginç bir koşutluk olduğu gözlenebilmektedir. Dünyanın en zengin adamlarından biri olarak nitelenen Moon'un başında olduğu finans imparatorluğunun gücü ve boyutları hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte, çeşitli ülkelerde aleyhine açılan davalarda edinilen bilgiler ve yapılan açıklamalar, bu konudaki sis perdesinin dağılmasına bir ölçüde de olsa yardımcı olmuştur.

Güney Kore'de çeşitli hafif ve ağır sanayi kuruluşlarında önemli iştirakleri bulunan, özellikle de silah sanayiine yatırımlar yapan Moon imparatorluğunun kökeninde, ginseng adı verilen bir tarım ürününün işlenmesi ve pazarlanmasında yarı-tekel konumuna sahip olması yatmaktadır. Fiziki gücü artırıcı bir etkisi olduğu iddia edilen bu bitkinin, Güney Kore'deki fabrikalarda işlendikten sonra dünya pazarlarına dağıtılmasından önemli karlar elde edildiği belirtilmiştir. Moon imparatorluğunun yatırımlarının büyük çoğunluğu Güney Kore, Japonya ve ABD'de yoğunlaşmış olmakla birlikte, Uruguay'daki gazetesinin genel yayın yönetmeninin övünerek belirttiğine göre, Batı dünyasında, Moon'un çıkarları-yatırımları ve ilişkileri bulunmayan tek bir ülke yoktur.

Moon mezhebinin, Batı dünyasında adını giderek duyurması ise, 1972 den itibaren, çeşitli şirketlerinin ABD'de faaliyete geçmesini izleyerek olmuştur. Hem Atlantik, hem Pasifik kıyılarında faaliyet gösteren halkçılık şirketleri, tersaneler, "kutsal" eşya üretim ve pazarlamasını yapan kuruluşlar ve ele geçirdiği bir kaç banka, Moon'un kısa sürede önemli bir sermaye birikimi sağlama-sına yol açmıştır. 1980-1984 döneminde gözlenen hızlı gelişme sonucu, Uzakdoğu ve ABD'deki çeşitli holdinglerin yıllık kârları toplamı, tahminlere göre, 1984 sonunda 700 milyon doları aşmış bulunmaktaydı. Ulaşılan sermaye birikiminin boyutları hakkında bir fikir verebilmek için, Moon imparatorluğunun toplam kârının 1984 yılı itibarıyla ITT, Unilever, Chrysler gibi çok uluslu şirketlerinden fazla, Toyota ile aynı düzeyde olduğu belirtilebilir. Washington Post un(Kasım 1984) bir haberine göre de, 1975-1984 döneminde sadece Japonya'dan, ABD'ye yeni yatırımlar ve siyasal amaçlı faaliyetleri finanse

etmek için yollanan paranın miktarı ise 800 milyon dolardı.

ANTI-KOMÜNİZM, BASIN ve ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME

Moon'un ABD'deki faaliyetlerinin en dikkat çekici yönünü ise, yeterli sermaye birikimini sağladıktan sonra giriştiği bir basın imparatorluğu kurma çabaları oluşturmaktadır. 1977 başında News World gazetesinin çıkartılmaya başlanması ile ilk adımı atılan bu çabaların, Moon'un amaçladığı siyasal ve ideolojik mücadele açısından çok kritik bir önemi vardı.

Moon'a göre, Üçüncü Dünya savaşı başlamıştı ve bu savaş silah gücü ile değil, fikirlerle kazanılacaktı. Diğer bir deyişle, ideolojik mücadelenin bu "savaş"ın kazanılması açısından önemi büyüktü. "Komünizm tehlikesi"nin belirdiği her yerde, özellikle de bu tehlikenin somutlaşma olasılığının yüksek olduğu varsayılan Latin Amerika gibi yörelerde yok edilmesi için, iki aracın varlığı gerekli sayılmaktaydı. Birincisi, modern teknolojilerle donatılmış, işini bilen gazetecilerin çalışacağı, çeşitli ülkelerde yüksek tirajlı organları yayınlayacak, uluslararası bir basın imparatorluğu, ikincisi ise, kitlelerin ideolojik yönlendirilmesinde görev alacak, çeşitli mesleklerden kişilerin siyasal ve ideolojik eğitimini gerçekleştirecek uluslararası düzeyde bir örgütlenme, diğer bir deyişle "anti-komünist bir enternasyonal".

1977 de News World ile temeli atılan bu basın imparatorluğu, bir kaç yıl içinde dallanıp budaklanacaktı. Önce, ABD'deki çeşitli Latin kökenli gruplara yönelik olarak, İspanyolca yayımlanacak, yüksek tirajlı bir gazete olması planlanan Noticias del Mundo, 1980 de yayın hayatına başlıyordu. 1982 de ise Washington Times gazetesinin kurulması ve News World'un adının New York Tribune olarak değiştirilmesi ile, ABD basın dünyasında önemli bir güç haline gelmesi amaçlanmaktaydı. Söz konusu gazetelerin, ABD'de yükseliş dönemini yaşayan "yeni-muhafazakar" ideolojinin sözcülüğünü yaparak, Washington Post ve New York Times gibi "liberal" eğilimli gazetelere rakip olması tasarlanıyordu. 1980 ABD Başkanlık seçimleri öncesinde, Reagan'ı tüm gücüyle destek-

leyen Moon grubu gazeteleri, Reagan iktidarı döneminde, Reagan, Nixon, Savunma Bakanı Caspar Weinberger, CIA başkanı William Casey, ABD'nin BM'deki eski baştemsilcisi Mrs. Jeanna Kirkpatrick gibi muhafazakar politikacıların desteğine sahip olduğunu, bu kişilerle yapılan özel ve kapsamlı görüşmeleri yayımlayarak göstermek çabasındaydı. ABD çapında yayın etkinliği olan bir gazete olmak iddiasındaki Washington Times, harcanan büyük meblağlara karşın tirajını 100.000 in üzerine çıkaramamakla birlikte, California, Chicago, Dallas gibi yörelerde yeni yatırımlara girişmekten geri durmuyordu.

Moon'un basın imparatorluğu tarafından finanse edilerek kurulan bir başka kuruluş ise The World Conference on Communications Media (Dünya Kitle İletişim Araçları Konferansı) dır. Düzenlediği çeşitli toplantılarla Güney Vietnam'ın devrik başbakanı General KaoKy'den "Dünya Anti-komünist Birliği" Başkanı General John Singlaub ve Fransa'da yayımlanan L'Express dergisi eski genel yayın yönetmeni Jean-François Revel'e kadar bir çok tutucu-sağcı kişiye propaganda platformu sağlayan bu kuruluş, uluslararası düzeyde yürütülen ideolojik kampanyanın önemli bir ögesini oluşturmaktadır.

Moon mezhebinin giderek daha örgütlü biçimde yürüttüğü siyasal stratejisi çerçevesinde, Latin Amerika ülkelerinin öncelikli bir önemi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Güney Amerika kıtasındaki, askeri dikta yönetimlerinin kaskacısındaki ülkelerde,

1980' lerde Moon mezhebinin faaliyetlerinin yoğunlaştığı gözlenmiştir.

İdeolojik ve siyasal eğitim faaliyetlerini örgütleyecek bir kuruluşa duyulan gereksinim sonucunda, 1980 yılında faaliyete geçen ve merkezi New York'da bulunan Causa ("Dava") aracılığıyla düzenlenmeye başlanan çeşitli uluslararası nitelikteki toplantılar için Uruguay, Paraguay, Bolivya, Şili gibi ülkeler uygun bir ortam sağlamaktaydı. Moon'un sağ kolu ve ABD'deki şirketlerinin yönetim kurulu başkanı Güney Koreli emekli albay Bo Hi Pak, Uruguay'da Nisan 1981 de düzenlenen ilk Causa toplantısında, amaçlarını şöyle tanımlıyordu: "Tüm insanlar ve uluslar, komünizme karşı mücadelede birleşmelidir. Bu mücadele ancak uluslararası düzeyde örgütlenecek bir hareket aracılığı ile yürütülebilir. Biz Uruguay'ın bu mücadelede dünyaya örnek bir model oluşturmalarını arzu ediyoruz... Hareketimizin, inançlı ve davaya inanmış, dinamik önderlerin yetiştirilmesini sağladığı ölçüde, dünyanın komünizm belasından kurtarılmasına katkıda bulunacağına inanıyoruz".

Çeşitli ülkelerden gazetecilerin, işadamlarının, üniversite öğretim üyelerinin, öğrenci liderlerinin ve politikacıların katıldığı Causa toplantılarının yapıldığı ülkelerin askeri cunta yönetimlerinin desteğinde ve yarıresmi nitelikte toplantılar olması, bir bakıma hiç de şaşırtıcı değildi. Çünkü, söz konusu askeri yönetimlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından Causa türü kuruluşların ideolojik, hatta maddi desteğine gereksinimleri olduğu kuşkusuzdu. Causa'nın da, bu ülkelerin iç siyasal gelişmelerine ilişkin kanıtlar da yok değildi. Örneğin, Bolivya'da 17 Temmuz 1980 de gerçekleştirilen askeri darbede Causa'nın doğrudan parmağı olduğu ve bu amaçla milyonlarca dolar harcamaya hazır olduğu, sivil yönetime döndükten sonra, 1984 yılında, Bolivya hükümetince resmen açıklanıyordu. Bo Hi Pak'ın da, çıktığı Güney Amerika turlarında, Pinochet, Stroessner gibi diktatörlerle yaptığı ikili görüşmelerde, karşılıklı destek vaadlerinde bulundukları da bilinmekteydi.

Siyasal ve ideolojik faaliyetlerin yürütülmesinde, Latin Amerika Katolik Kiliselerinin tutucu kesimleri ile

Nezih Danyal

de yakın ilişkiler kuruluyor, "kurtuluşçu teolojiye" karşı ortak mücadele yürütüleceği belirtiliyordu. Hatta, Brezilya gibi bazı ülkelerde yürütülen faaliyetlerde, dini öğelerin daha çok vurgulanması ile Moon mezhebinin yaygınlaştırılmasına gayret gösterilmekteydi.

Moon mezhebinin siyasal ve ideolojik faaliyetlerinin diğer önemli aracı olan basın-yayın organlarının kullanımı da, tabii ki ihmal edilmüyordu. Causa'nın, aynı adı taşıyan periyodik yayın organının yanı sıra, Latin Amerika ülkelerindeki belli başlı tutucu-sağcı gazetelerin işbirliği de sağlanarak, yüksek tirajlı günlük gazete çıkarma girişimleri yapıyordu. Bu girişimlerin sonucunda çıkarılmasına başlanacak gazete için seçilen ülke, Bo Hi Pak'ın da model ülke olarak tanımladığı Uruguay'dı. 18 Eylül '81'de başkent Montevideo'da yayımlanmaya başlayan Ultimas Noticias, üç yıl içinde, Uruguay'ın üçüncü büyük gazetesi olmayı başarmıştı. Son derece düşük fiyatı, renkli fotoğrafları ve dolgun spor, magazin sayfaları ile geniş bir okuyucu kitle-sini hedef alan gazete, siyasal haberleri yansıttığında da görünüşte tarafsızdı. Gazetenin köşe yazıları ise,

sistematiik bir biçimde Moon ideolojisini yaygınlaştırma çabasıydı. Zaten bu tür yazıların önemli bir kısmı, ABD'deki Moon grubu gazetelerden sağlanan ve Causa toplantılarında da vurgulanan konuları işleyen yazılardı. Gazetenin yöneticilerine göre, anti-komünist olmaları koşulu ile, sol görüşlere bile gazetede yer vermek olasıydı.

Ultimas Noticias, sadece ticari açıdan başarılı bir gazete olmakla kalmamış, aynı zamanda basın-yayın, turizm, bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösteren dev bir sermaye grubunun da çekirdeğini oluşturmuştu. Gazetenin yöneticileri de kısa zamanda Uruguay'ın zengin işadamları arasına katılmıştı. Montevideo'nun en lüks otelinin satın alınması da dahil, Moon grubunun 1980-1984 döneminde Uruguay'da yaptığı toplam yatırımların tutarının 100 milyon doları bulduğu tahmin ediliyordu. Yıllık ihracat geliri 1 milyar dolar civarında olan bir ülkeye, bu düzeyde yatırım yapan bir grubun ağırlığını hissettirmesi doğaldı.

Satın alınan otelin, Causa toplantılarının sürekli düzenlendiği bir merkez haline getirilmesinden sonra, Şubat 1984'de yapılan Causa toplantı-

sına, Amerika, Asya ve Avrupa'dan 400' ü aşkın delege katılmıştı. Bu toplantıya katılanların listesinin ve yapılan konuşmaların da gösterdiği gibi, Causa artık ilgi alanını Güney Amerika'dan, Orta Amerika'ya çevirmekteydi. El Salvador ve Honduras'lı generallerden, Sandinista yönetimine karşı, ABD desteğinde silahlı mücadeleye girişen Contra liderlerine kadar kimi isterseniz vardı artık Causa toplantılarında. Reagan yönetimini destekleyen ve Orta Amerika'ya ilişkin politikalarının giderek daha da radikalleşmesini isteyen ABD'li çeşitli kuruluşların temsilcileri de, bu toplantıların gedikli müşterileri arasındaydı.

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki tutucu-sağ unsurları, uluslararası düzeyde örgütlenme çabaları ve ideolojik propaganda için harcanan milyonlarca dolar, bir çok az gelişmiş ülkede toplumsal mücadelelerin ivme kazandığı günümüzde, Moon mezhebinin faaliyetlerini dikkatle izlenmeye değer kılmaktadır.

*Le Monde Diplomatique,
The Guardian Weekly, 24.2.1985.3.3.1985

AFTA SEÇENEKSİZLİK

Erşen Sansal

iki yılı aşkın bir süreden beri Türkiye'nin demokrasi gündeminde yer alan af konusu, bu günlerde daha somut bir biçimde önümüze gelmiştir. Gerçekten de, içinde yaşadığımız günlerin en güncel, en ivedi, en önemli sorunlarından biridir af. Bu saptamayı yaparken, ekonomik sorunlarla demokratik sorunlar arasında bir tercihte bulunmak söz konusu değildir ve olamaz. Çünkü böylesi bir mantık, "anarşi ve terör istemiyorsak demokrasiden vazgeçmek gerekir, demokrasi istiyorsak, anarşi ve teröre razı olmak gerekir" mantığına benzer.

Bu örneği verişimizin nedeni, son yıllarda sürekli, "seçeneklerden birine razı olmak" biçiminde gelişen bir tür fatalizme mahkum bırakılmamızdır. Af konusunda da şimdi ortaya çıkan durum, karşımızda seçenekler yaratıyor. Bilindiği gibi iki tane öneri var: Birincisi SHP'nin af önerisi, ikincisi de ANAP'ın af tasarısı. Biz hemen belirtelim ki, bu önerilerin ikisi de birer seçenek değildir. Türkiye demokrasisinin af seçenekleri, bu öneriler arasında aranamaz.

Bilindiği gibi, SHP'nin "Af ve Toplumsal Barış Sağlama Yasa Önerisi" daha önce hazırlanarak Meclis'e verildi; arkasından da ANAP'ın infaz indirimi yasa tasarısı geldi. SHP'nin af önerisi, kamuoyunda, basında, af beklentisi içinde olan çevrelerde yetersiz bulundu ve yoğun eleştiriler aldı. Bu öneri; yetersiz oluşu, hukuk tekniği bakımından hatalar taşıdığı, Anayasanın koyduğu engelleri aşacak siyasal ve hukuksal yaklaşımlardan uzak olduğu, getirdiği yeni kısıtlamalar ile eşitlikçi bir anlayış taşıması nedeniyle, toplumda ve kamuoyundaki af beklentilerini karşılar nitelikte bulunmadı. ANAP'ın tasarısı ise, SHP'nin önerisinden sonra açıklandı ve infaz yasa değişikliği biçimindeki bu tasarı, bazı çevrelerce "daha olumlu" karşılandı. Meclisteki

sosyal demokrat muhalefetin böyle bir af önerisi ile ortaya çıkması, ANAP iktidarının işini kolaylaştırmıştır. Siyasal iktidarın kafasında, affı geçiştirecek formüllerin ağırlık kazandığı, ama iç ve dış demokratik taleplerin sıkıştırılması sonucunda bekleme durumunda olduğu bir zamanda, SHP'nin önerisinin ortaya çıkmasından sonra, parlamento içerisinde ciddi bir genel af önerisi ile karşılaşmayan ANAP Hükümeti rahatlamıştır. Nitekim, af konusunda, aylarca çok az ve kısıtlı sözler söyleyen Başbakan ve diğer hükümet üyeleri, SHP'nin af önerisinden hemen sonra, infaz yasa değişikliğini içeren görüşlerini açıklamışlardır. ANAP iktidarı, SHP'nin af önerisi ile ortaya çıkacak ortamı beklemiştir ve şimdi bundan yararlanmaktadır. Böylece de, genel af tartışmalarının, infaz yasa değişikliği tartışmasına dönüştürülmesinin sağlanması istenmektedir.

Burada önemli olan bir şey var: SHP'nin önerisine karşı eleştiriler getirirken, ANAP'ın önerisi olan infaz yasa değişikliğini daha adaletli ve eşitlikçi bularak, konuyu genel af isteminden infaz yasa değişikliğine indirgemek.

Cezanın belli oranda bir süresini "iyi halli" geçiren hükümlü erken salıverilir. Yasada bulunan süreler, hükümlüler lehine biraz daha arttırılarak, yukarıda verdiğimiz örneklerdeki gibi, cezaevlerindeki hükümlülerin tahliyeleri sağlanacaktır. Böyle bir yasa değişikliğine toplum olarak elbette gereksinim vardır. Cezaevlerinin koşulları göz önünde bulundurulursa, bu zorunluluktur. Bu değişiklik getirilmek istenen infaz indirimlerinin benzerleri, bugün bir çok batı ülkesinde halen uygulanmaktadır. Kaldı ki, bu ülkelerde düşünce ve örgütlenmeden doğan suçlar yoktur. Ceza hadleri daha adaletli ve daha insanıldır; cezaevi koşulları bizdekiyle karşılaştırılamayacak iyiliktir.

Bugün af gereksinimini yaratan yoğun ceza birikiminin oluşmasında çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerden bir tanesi de, yaşanan olağanüstü dönemdir. İnfaz yasasındaki değişiklik, olağanüstü dönemle ortaya çıkan davaları sona ermeyecektir. Bu davalarda yargılanan bir çok insan gene mahkum edilecek, ne var ki, cezaevlerinde biraz daha az kalacaklardır. Birçok "siyasal hükümlü" nün, cezaevlerinde kalacakları uzunca süreler, biraz kısaltılmış olacaktır. Tahliye edilenler bile, şartlı salıverme nedeniyle, kendilerini uzun yıllar süren, yeniden içeriye alınma tehdidi altında bulacaklardır. İşte böylesi bir yasa değişikliği, adaletli ve eşitlikçi sayılarak, toplumdaki af taleplerinin yerine konularak değerlendirilemez, benimsemez. Genel af istemi ve zorunluluğu ile ilgili değişen bir durum yoktur. Demokrasinin sağlanması, "olağanüstü dönem" in kapanması, geçmiş dönemin yaralarının sarılması için genel af zorunludur.

Ülkemizde sık sık af çıkarıldığından söz ediliyor ve yakınıyor. Toplumdaki af talepleri, affın koşullarının oluşmasıyla ortaya çıkar. Bu koşullar, yalnızca, son çıkarılan aftan sonra belli bir sürenin geçmiş olmasından ibaret değildir. Yoğun bir ceza birikimi (özellikle ölüm cezaları) başta olmak üzere, toplumdaki demokratik taleplerin yükselmesi, bir dönemin yaralarının sarılmasına gereksinim doğması da bunlar arasındadır.

Başa dönerek söyleyelim... Bugün yoğunlaşan af taleplerini ve beklentilerini eldeki seçenekler çözmeye yeterli değildir. İnfazın insanileştirilmesi gereklidir, ancak öncelikle genel af bir zorunluluktur. Afta tıkanma noktası, Anayasa engeli olarak söylenmektedir. Bu konuda birçok bilim adamı, hukukçu ve yazar görüşlerini açıklamışlardır. Konunun politik bir tartışma düzeyine ulaşması bile, çözüm bulunabileceğinin göstergesidir. Eğer bu tavır samimi ise, Anayasadaki af engelinin de gerçek çözümü bulunmalıdır. Bunun aşılması amaçlanıyorsa, af engeli yaratan Anayasa maddesinin değiştirilmesi, ana muhalefet partisinin, af konusundaki tutumunun ciddi bir göstergesi olacaktır.

Genel af konusu bugün daha ağırlıklı olarak gündemdedir, ama seçeneksiz değil.

Gören bulut'un

GRAVÜR ve LİTOGRAFI SERGİSİ AÇILIYOR

Tarih: 1-14 MART
Yer: Resim Heykel Müzesi Salonu
İZMİR

SERGI KİTABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayımlar
- Kırtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE
Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

süreç yayıncılık'dan yeni bir dizi: Konular

ilk kitaplar:

①
HUKUK
Halit Çelenk

②
LÂİKLİK
Aytunç Alındal

③
CUMHURİYET
prof. Toktamış Ateş

yakında çıkıyor.

süreç Piyerloti Cad. 47 - 49 D. 8 Çemberlitaş/İstanbul

Elli Yıl Öncésinin Bir Taşlama Ozanı: NAMDAR RAHİMİ KARATAY

Güney Gönenç

Ne tilkiye eğri bak, ne de kurtlarla yarış,
Ne etlisinden bahset, ne sütlüsüne karış,
Ağzını açık korlar sonra senin bir karış,

Nene gerek elin üç keçisi beş koyunu,
Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu.

(1935)

Karatay bütün taşlamalarını atasözlerine ve deyimlere dayandırmıştır. "Leyleğin ömrü geçer laklak ile", "Eşeğe gem vurmayın, kendisini at sanır", "Harman sonu dervişlerin", "Ölme eşeğim ölme, yoncalar bitsin de ye", "Giden ağam, gelen paşam", "Anlayana sıvrısinek saz gelir/ Duy-mayana zurna davul az gelir" gibi atasözleri ve deyimler taşlamalarının belkemiğini oluşturur. Bir örnek verelim:

Sen pişirdin, sen yuğurdun, elin hamur, karnın açtır
Kursagina düşen en son tuzsuz yağsız bulamaçtır,
Kimse bilmez kim kazanır bu oyunda, bu bir maçtır,

Yediğimiz emek aşı, içtiğimiz alın teri,
İşte geldik gidiyoruz, şen olasin Halep Şehri.

Yüze geldi düne kadar köşesinde keyf çatanlar
Vatansever oldu çıktı başımıza kaltabanlar,
Bizler bugün buyruk kulu, onlar ise kahramanlar,

Biz bataktaki köprü olduk, başkaları geçti nehri,
İşte geldik gidiyoruz şen olasin Halep Şehri.

(1936)

Taşlamanın büyük ustası Aziz Nesin'de de aynı özelliği görüyoruz. Nesin'in de hemen bütün taşlamalı, "Körler memleketinde, şaşı padişah olur", "Eferüm oğlum Mehmet / Sen bu yolda devam et", "Un elerken deve geçer elekten/ Neler geldi neler geçti felekten", "Oğlumun adı Reşit/ Ne söyle ne işit" gibi atasözü ve deyimlere dayandırılmıştır. (3) Hatta Aziz Nesin'in "Ne sağcıyız ne solcu/ Futbolcu- yuz futbolcu" ve "Mini mini valimiz/ Ne olacak halimiz" gibi kimi dizeleri başlı başına birer atasözü olma niteliğine ulaşmış, öylesine bir yaygınlık kazanmıştır. Karatay'ın kimi taşlamaların örneğin "Geçti Borun Pazarı"- Akbaba' da yayınlanmış ve ona hızlı ve yaygın bir ün kazandırmıştı. Bunu kendisi şöyle anlatıyor: "...Ertesi gün bu mizahlı manzume bir yıldırım hızıyla yayıldı; bir arkadaş bunu tape ettirerek Akbaba'ya göndermiş. Meğer milletin bir yarasına dokunmuşuz."Yayınlanmayan taşlamalar ise el yazısıyla çoğaltılarak elden ele dolaşıyordu. Bu arada başkalarının yazdığı taşlamalar da onun sanılmıştır. Bu konuda şöyle diyor Karatay: "...Denizli'den geliyormuş, orada öğretmenmiş, benim destanlarımdan bahsetti ve 'senin bütün şiirlerin bizim defterlerimizde yazılıdır, hat- ta salla başını, Al Maaşını dönemli şiirine Tahir Hayrettin de bir hayli mısralar katmış' dedi. Bu söz büyük bir ka-

Namdar Rahmi Karatay adı, günümüzde pek bilinmi- yor. Onu Eşef'ten, Neyzen Tevfik'ten Aziz Nesin'e, Ü. Yaşar Oğuzcan'a uzanan taşlama geleneği zin- cirinde bir halka olarak değerlendirebiliriz. 1896'da Kü- tahya'da doğan Karatay, ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Konya'da öğretmenliğe başladı. Birinci Dünya Sa- vaşı yıllarında, öğretmenliğinin yanı sıra Türkocağı'nın çı- kardığı "Ocak" dergisini yönetti.1925-1928 arasında Paris Üniversitesinde okudu. Yurda döndükten sonra Konya'da felsefe öğretmenliğine atandı. "Balarısı" adlı dergide ya- yımlanan bir yazısı üzerine Milli Eğitim Bakanlığı tarafın- dan öğretmenlikten "tard ve ihraç" edilen Karatay, bir süre sonra bakanlığın Yüksek Öğretim Şube Müdürlüğüne atandı. Bu arada öğretmenlik mesleğine dönebilmek için birçok başvuru yaptı. Öğretmenliğe yeniden atanmasının öyküsünü kendisi şöyle anlatır: "Her defasında pazartesi, perşembe diye atlatılıyordum, artık dayanamayarak doğru- dan vekile çıktım, o beni atlatmadı, yalnız muallimliği şube müdürlüğüne tercih edişime şaşı. Hükümetin siya- setini anladın ya, bir daha etliye sütlüye karışmayacaksın!" dedi. (1) Bakan Cemal Hüsnü Taray'ın bu uyarısından sonra öğretmen olarak ilkin Afyon'a atanan, daha sonra da Bur- sa'ya alınan Karatay, 1942'de Gazi Terbiye Enstitüsü'nde öğretmenliğe getirildi. Bu görevdeyken tutulduğu hasta- lıkla uzun yıllar boğuştuktan sonra 1953'te İstanbul'da öldü. İlk taşlaması olan ve kitabına da adını veren-"Geçti Bor'un Pazarı" nı 1933 baharında kaleme alan Karatay'ın taşlamaları elden ele geçerek hızla yaygınlık kazanmıştır. 1935'te yazdığı "Karaman'ın Koyunu" adlı taşlamasında, Bakan C.H.Taray'ın-1930'da- kendisine yönelttiği uyarı- yı anıyor gibidir: (2)

Oğul sana bir öğüt vereyim, dinle beni,
Ağzını açma sakın açarsan aç keseni,
En candan bildiklerin tefe koyarlar seni,

Birer birer denedik olgununu, toyunu,
Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu.

ranlığı cydınlatıverdi, çünkü benim olmayan bu destan için beni karakollarda dolaştırmışlar, polislerle evimi arattırmışlardı. O manzumede hakikaten nefis parçalar vardı... halk onları hâlâ bana isnat etmekte devam etmekte- dir".

Hem deyim ve atasözlerine dayalı yergiye, hem de taşlamanın Karatay'dan Aziz Nesin'e uzanan gelişmesine örnek olarak iki taşlamadan bölümler aktaralım:

Tuttuğumuz yol büyük bir medeniyet yolu,
Kılavuz mu istersin? İşte bilginler dolu,
Şahlanmış gidiyoruz, sanki dizginler dolu,

Atlıyoruz ok gibi yılda bin bir mertebe,
Çarşambadır çarşamba, perşembedir perşembe.

Kendinden küçüklere sakın gösterme meyil,
Baş sallamayı öğren, büyük önünde eğil,
Sallanır apkayla da baş, hep kavukla değil,

Eski kavuklar şapka, furaklar eski aba
Perşembedir perşembe, çarşambadır çarşamba.

(Karatay, 1935)

Basın hürriyeti var: Baldır, toto ilan
Hepsi var: İnsan hakkı, sosyal adalet filan
Üç-beş yıllık değildir, kırk yıldır hep bu plan
Kırk yıllık planlama: sık kemeri, sık dişi
Çarşambadan bellidir perşembenin gelişi!

Yırtıldı kalmadı, ne elbise, ne pabuç
Umut Ortakpazar'a satmaktır mangal, marpuç
Bir umut var: Açarak Sam Amca'ya el avuç
Gelsin de kalkalım Amerikan bahşişi
Çarşambadan bellidir perşembenin gelişi!

Aziz Nesin

Karatay yaşamını özetlerken 1932 Dil Kurultayı'nda yaptığı bir konuşma üzerine, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in, kendisini nasıl coşkuyla kutladığını anlattıktan son- ra, şöyle diyor: "...fakat her ne hal ise o kadar takdir, teb- rik, heyecan orada kaldı; ertesi yılki Kurultay'da bir müc- rim gibi takip edildim ve Kurultay'a alınmadım. Bu takip 1942'ye kadar sürdü." Karatay'ın 1933'te başladığı taş- lamacılığı 1940'ların son yıllarına kadar sürmüştür. İşte onun 1939'da yazdığı iki taşlamadan kimi bölümler:

Ne sorulur bilseydik, amcamız, dayımız mı?
Değilse nemiz eksik, aklımız, boyumuz mu?
Yoksa beğenilmeyen bir kötü huyumuz mu?
İnanımız mı bozuk, kanımız, soyumuz mu?

Bizim kanımız başka, sizinki başka kan mı?
Sizinki tatlı can da bizimki patlıcan mı?

Bizler de sizin gibi yorulmak istiyoruz,
Divanda encümende kurulmak istiyoruz,
İnsanlar sırasında görülmek istiyoruz

Kırk yıl pösteki gibi sürünen de insan mı?
Sizinki tatlı can da bizimki patlıcan mı?

B.klarında mücevher mi bulunmuş bu itlerin?
Bu milletin ensesinde çullanan ifritlerin,
Bir keyf için boğdurulan, ezilen yiğitlerin,
Vatan millet bayrağında can veren şehitlerin,

Herkes memnun durumdan bize kimler acınsın?
Al kaşığı, gir ahıra, yarası olan gocunsun.

Her çağında böyle midir bu dünyanın düzeni?
Eloğlu bak yutturuyor lüfer diye sazını,
Millet bir gün zora gelip kaldıracak kazanı,
Seyreyleyin siz o zaman devrileni, sizanı,

Ey dünya sen ne maskara, ne dönek bir acunsun
Al kaşığı, gir ahıra, yarası olan gocunsun.

Karatay yaşamı boyunca "Felsefi Meslekler Voka- bülü", "Namık Kemal ve Idealizmi", "Yazma Dersleri", "Kitaplarının Hikayesi" ve "Paris Mektupları" adlı kitap- ları yayımlamış, taşlamaları ise ancak onun ölümünden sonra, 1954'te basılabilmektedir. (4) Bursa Okullarından Ye- tişenler Derneği'nce yayımlanan bu kitapta Karatay'ın 29 taşlaması yer almaktadır. Yazımızı bu ki- taptaki 1938 tarihli "Dam Üstünde Saksagan" şiirinden bir bölümle bitiriyoruz.

Bütün eski tanışlar şimdi bize yad oldu,
Kimisi saylav oldu, kimisi damat oldu,
Kimisi Şirinleşt, kimisi Ferhat oldu,
Her birisi ülkede tanınmış bir ad oldu,

Bizler de iş edindik böyle destan yazmayı,
Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı.

Onlar bizden daha sağ, bizden daha soldular,
Anlamadık bir türlü ne ettiler, noldular,
Bizim gibi halk iken şimdi halkçı oldular,

Unuttular yollarda yaya gezip tozmayı,
Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı.

Gerçi biz bir milletiz sınıfsız, imtiyazsız,
Kuru ekmek yiyoruz çoklarımız piyazsız,
Yaşamaya ahedtik imtinansız, niyazsız,
Böyle nice yılları saydık, baharsız yazsız,

Unuttuk çoktan beri sevinmeyi, kızmayı,
Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı.

Varsın bütün tanışlar bizlerden uzak olsun,
İsterse aramızda karlı buzlu dağ olsun.
Yeter ki başımızda Ulu Önder sağ olsun,

O bilir insanları birer birer süzmeyi,
Dam üstünde saksagan vur beline kazmayı.

1. Namdar Rahmi Karatay, Geçti Bor'un Pazarı, Ankara, 1954.
2. Karatay'dan bütün alıntılar yukarıda adı geçen yapıtındandır. Örnek olarak verilen taşlamalarda -yer darlığından ötürü- an- cak kimi bölümler alınabilmektedir.
3. Aziz Nesin, Azizname 3, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1970.
4. Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi'nde (Kaynak Kitaplar, İs- tanbul, 1974, cilt 3, s. 1087) Karatay hakkında verilen 7 sa- tırlık bilgi, onun Konya'da doğmuş olduğu ve eserlerinin ki- tap halinde toplanamamış olduğu gibi iki önemli yanlış iç- ermektedir. Karatay hakkında bilgi edinmek için Geçti Bor'un Pazarı'na (s.6-15) ve Yurt Ansiklopedisi'ndeki (Anadolu Ya- yıncılık, İstanbul, 1982-83, cilt 7, s. 5385) kısa yaşamöykü- süne bakılabilir.

Timuçin: "DOĞRU GÖZLEM, DOĞRU YAŞAMLA OLASIDIR "

Yasemin Çongar, Musa Aydoğanoglu, Kerem Kurtgözü, Mümtaz İdil, ve Erkut Tanriseven, Afşar Timuçin ile romanın sorunlarını tartıştılar.

ERKUT TANRISEVEN Sizce, roman sanatının belirleyici ilkelerini tanımlayabilir miyiz, ya da ona belirleyici temeller koyabilir miyiz?

AFŞAR TİMÜÇİN Her sanat, kendine göre çok geniş anlatım olanakları taşır, önemli olan o olanakları görebilmek ve kullanabilmektir. Romanın başlıca özelliği, yaşamın en somut verileriyle oluşturulmasıdır. Somutta doğrulama, en belirleyici doğrulamadır, en göstermeci doğrulamadır. Bir doğrulamadan geniş kapsamlı bir gerçeklikle ilgili olması, elbette bir başka konudur. Yani somutta gösterdik mi, daha açık gösteririz, ama gösterdiğimiz şeyin açık olması kadar, genel geçer olması da önemlidir.

Romanın kurallarını belirlemeye gelince, bu hem olası hem değil. Olası; çünkü tüm romanları roman kulan ortak özellikler var, somut verilerin doğru olarak ve tutumlulukla seçilmesi gibi, bütünü oluşturan parçaların kendi içinde bir bütün oluşturması gibi, kişilerin her durumda ruhsal derinlikleri içinde gösterilmesi gibi, yaşamdaki duygu ve düşünce dengesinin özenle korunması gibi özellikler var. Olası değil; çünkü her sanat yapısını sanat yapısı kılan temel özellikler, daha çok özgül özelliklerdir, çünkü her sanat yapısı eşsizliğiyle ve başkasına benzemezliğiyle sanat yapısıdır. Ben gerçekte gerek roman için gerek başka sanatlar için geçerli olan temel koşulları, güzel güzel kılan koşulları titizlikle araştırmanın zorunluluğuna inandım ve sanatla ilgili her sorunu kurama götürmeye özen gösterdim. Bununla birlikte, roman sanatının kurallarından çok, kendi romanımın kurallarını belirlemeye yöneldim, her romanım için az çok değişik bir roman anlayışı geliştirdim. Her gerçekleştirmedimle birlikte estetiğimiz dağılır, bir gerçekleştirmediminin eşğinde yeniden kurulmak üzere. Bu yüzden, estetik hem vardır hem yoktur.

KEREM KURTGOZÜ Romanımızda gerçekçiliğin gelişimi hakkında ne düşündüğünüzü sorabilir miyiz?

AFŞAR TİMÜÇİN Bizim romancılığımız, gerçekliğe ulaşma yolunda yazık ki büyük atılımlar ortaya koyamadı. 1950' lere kadarki romancılığımız, gerçekçilik yolunda

çok daha başarılıdır. Sait Faik, gerçekçi öykü ve romanın doruk noktalarındandır. Sabahattin Ali de. Aka Gündüz, Sadri Ertem, Memduh Şevket, Hüseyin Rahmi, Ömer Seyfettin, Osman Cemal, Refik Halit Türk romanına, o zamanın koşulları içinde gerçekçilik anlayışını getirmeye çalışmış, bu yolda büyük adımlar atmış kişilerdir. 1950'lerden sonra Türkiye'nin toplum yapısı, iktisadi koşullara bağlı olarak hızla değişti, köyler ve kasabalar kentlere aktı. Buna göre kent insanının niteliği değişti, buna bağlı olarak yeni edebiyat anlayışları, yeni anlatım biçimleri, yeni bakış açıları geldi. Bu gelişim, genellikle olumluya doğru olmadı. Serpilmekte olan romanımızdaki gerçekçi eğilimler, yerlerini toplumcu bir duyguculuğa, öğretici bir halkseverliğe bırakarak geriye çekildiler, aranılmaz oldular. Otuzbeş yıldır, yanlış bir biçimde siyasallaşmış ve kendi sorunlarını çözmemekle birlikte, toplumun tüm sorunlarını çözmeye hazır çakı gibi bir romancılık, gerçekçi olabilmek adına romancılıktan başka bir işi yüklenmiş görünüyor. Bu gelişimi destekleyen etmenlerden biri, elbette, Babı Ali'de sessizce oluşan sermaye birikimleridir. Bugün yayıncılığın koşulları, yazarın eğilimlerini pek güzel koşullamaktadır.

YASEMİN ÇONGAR Ulaştığınız toplumcu gerçekçi özü neye borçlusunuz? Sizce, bir yapının toplumcu gerçekçi özünü belirleyecek olan nedir? Bireylerin, dar çevrelerin anlatılmasıyla toplumcu gerçekçi bir bütünlüğe nasıl ulaşılabilir?

AFŞAR TİMÜÇİN Bir yapıtı ortaya koymak, yaşamın herhangi bir yüzüne çerçeve çekmektir, yaşamın herhangi bir yüzünü bir çerçeve içinde göstermektir. Yaşamdan bir kesit almak, yaşamdaki özgül özelliklerin altını çizmek diyebiliriz buna çerçeve çekmek hem sınırlanmaktır, hem de dünyaya açılma olanağı yaratmaktır. Her sanat yapısı sınırlıdır ve sonsuza açıktır. Her yapıt bir penceredir ya da... Çerçevenin ya da pencerenin büyük olması, onun büyük bir alana açılmasını zorunlu kılmaz. Yandaki evin duvarına bakan büyük pencereler de vardır, neredeyse kentin tümünü kucaklayan küçük pencereler de. İnsancıklar ve Kumarbaz en az Karamazof Kardeşler ka-

dar gerçeklik içerir.

Öyleyse bir yapının gerçekleşmesinde en önemli koşul, baktığımız şeyin dar ya da geniş çerçeveli oluşu değil, bakışımızın doğruluğudur. Ayrıca, insan yaşamında hiç bir durum, hiç bir ilişki yoktur ki önemli olmasın. Sanatta ortaya konulması gereken, yalnızca yaşam koşullarıdır, yaşam biçimleridir, onlardan çıkarığımız anlamlardır. İdeoloji de sanat gibi bir sonuçtur, yaşamdan damıtılmıştır. Yaşamı açıklamaya yetmez, yaşamı düzenlemek için vardır. Sanat, doğrudan doğruya yaşamı açıklar ve dolaylı olarak yaşamın düzenlenmesine katkıdır. Sanatı kendisine aykırı bir işlevle yükümlemek, onu sakatlamayı göze almak olur. Sanatçı olmayan bazı kişiler, bir tür tümdengelim yöntemi uygulayarak, ideolojik açıklamalar uğruna sanatı kötüye kullanırlar. Bu kişiler tam anlamında birer ideolog da olmadıkları için, yani ideolojiyi genel olarak düşünceye göstermek ve yaşamın somut olgularıyla doğrulamak gibi bir kaygıları olmadığı, olamadığı için, belli bir sanat türünü (özellikle şiiri ve romanı), toplumsal öngörüler, ya da toplumsal şifa formülleri sunma işinde kullanırlar. Genel olarak bozuk bir dille ve alegorik yakıştırmalarla gerçekleştiren bu çaba, bozuk bilinç oluşturmaktan başka iş görmez.

Ben toplumcu gerçekçiliğe ulaşma yolunda çok birşey yapmadım, yalnızca varolan gerçekliği doğru gözlemlemeye ve doğru yansıtmaya çalıştım. Gerçekliği dileklerle çizmek istemedim, gerçekliğin sınırlarına katlanmaya razı oldum. Olasıyı ve olacak olanı dileklerimizden değil, gerçekliğin içinden süzüp çıkarmaya çalıştım. İnsanı gözlemledim, sonra gözlemlerime dayanarak gerçeğe uyar kişiler kurmaya çalıştım. Karşıma çıkan her şeyi, her iyiyi, her kötüyü, kırtısını bile kaçırmak istemeden anlamaya çalıştım. "Doğru gözlem, doğru yaşamla olasıdır" diye düşündüm. Kendim için özel olarak hiç bir şey istemedim. Doğrunun getirebileceği şeyle yetinmeyi ilke edindim. Yaşamaktan korkmadım kısacası. Sonuç gördüğünüz gibi oldu.

MUSA AYDOĞANOĞLU Romanlarınızda işlediğiniz konular genelde küçük burjuva aydınının açmazları, sıkıntıları ve bir hiçlikten gelip bir başka hiçliğe sürüklenen yaşamlarından ve bunun getirdiği olum-

suzluklardan sıyrılma çabaları olarak görünüyor. Ama, "Gece Gelen Eski Dost" ta bazı küçük ayrıntılara girildiğinden, romanın ağırlık noktasını oluşturan "eski dost", romanın bütünü içinde zayıf kalıyor. Tersi bir durum, bu romanı daha güçlü kılmaz mıydı?

AFŞAR TİMÜÇİN Romanlarımda küçük burjuvaları anlattığım doğrudur. Çünkü, ben de küçük burjuvayım. Halkın içinde yetiştim ve kendimi geliştirmek için kullandığım dar olanaklar, bir gün beni bu toplum düzeninde küçük burjuva katına çıkarınca, "olmaz" demedim. Demedim, çünkü yarı aç-yarı tok geçmiş günlerimin sanatıma gereç sağlasa da, olanak sağlamadığını çok iyi görüyordum. Gelişme yolunda az çok yaya kalmış ülkelerde, küçük burjuvaların bir takım özel toplumsal yükümlülükleri vardır, yerine getirirlerse... Birçok şey bir takım yerleşik ve gelişmemiş kurumlara bırakılmadığı için, küçük burjuvaların, onlardan akıllılarının ve iyi niyetlilerinin çabasına bırakılmıştır. Bu küçük burjuva sınıfı, biryapılı değildir, bu yüzden eğilimleri ve tepkileri çok değişik kişileri ya da toplumsal toplulukları içerir. Bir ölçüde kaygan, çekinik, gözü yukarıda, gösterişçi insanların büyük bir ağırlıkla varlığını duyurduğu bu kesim hem her anlamda yaratıcılığıyla olumlu, hem her anlamda tüketiciliğiyle olumsuz özellikler gösterir. İşte, ben de onlardanım. En iyi onları tanyorum ve en çok onları anlatıyorum. Benim yaşamım gibi, onların yaşamı da bir hiçlikten geliyor ve bir hiçliğe gidecek değildir, gerçekliğin bir yüzüdür, bir parçasıdır.

Ben romanlarımda insanları ruhsal derinlikleriyle toplumsal birer varlık olarak göstermeye özendim; ne toplumsal etmenleri geriye itmeyi düşündüm, ne bireysel etmenleri. Bireysiz toplum ve toplumsız birey olmayacağını biraz geçce de olsa çok iyi öğrendim. Benim işim doğalcı romancının yaptığı gibi, sağlam olsun diye tüm önemli gördüklerimi dışarıda bırakmamaya özen göstererek dünyayı sanatıma taşımak olamazdı. Doğada ya da dünyada sanat olmadığını sanatın benim doğayla ya da dünyayla bir dokunuşmanın sonucu olabileceğini biliyordum. Benim işim görünür kılmaktı bazı şeyleri, kalanı okuyucuya bırakmaktı; onun anlayışına, sağduyusuna güvene güvene... Bu yüzden, ne okuyucumla yaşamın arasına girmeyi düşündüm, ne de okuyucuma bir şeyler öğretmeyi öngördüm. Romanlarım, toplumu bilimsel olarak açıklama ve insanları eğitme

yolunda dilerim bu yollar sanatıma her zaman kapalı kalsın- bozuk eczayla yapılmış bilinç hapları özelliği kazansın istemezdim. Sözü ettiğiniz "tersi bir durum", o romanı bir okul kitabına çevirebilirdi.

MÜMTAZ İDİL Artık romanın bir "bilgi" kaynağı değil, bir "haz" kaynağı olduğu görüşü yaygınlaşmakta. Bilgi kaynağı olmadığı kesin, ama "haz" kaynağı olduğunun da ne söyleyebilirsiniz?

AFŞAR TİMÜÇİN Bugünkü anlamda romanın kuruluşu, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda oldu. Modern romanın ilk yaratıcıları, insan yaşamını bir bütün olarak alıp bir takım olay örgülerine dayanarak, bu bütünden anlamlar süzmeye yöneldiler. Bir-biri ardınca doğan iki bilimin, toplumbilimin ve ruhbilimin bu gelişime katkısı büyük oldu. Toplumbilim bize, insan yaşamının geliştiği güzel bir bütün olmadığını öğretti. Toplumsal bilinç kavrayışının insan yaşamına girmesi, romanın gelişimini kökten etkiledi. Ruhbilimin roman üzerindeki etkisi de daha az önemli olmadı. Ruhbilim bize, davranışlarımızı belirleyen güdülerin her zaman davranışlarımızla özdeş olmadığını, hatta onlarla karşılaşılabildiğini öğretti. Bilinçaltı savunmaların yaşamımızda belirleyici bir rol oynadığını öğretilince, davranışlarımızı kendileri olarak değerlendirmekle, gerçek bir ruhsal ayırtırmaya gitmemizin olanaksız olduğunu anladık.

Bu iki bilim, toplum yaşamını ve ruhsal yaşamı birbirini tümleyen ve etkileyen iki temel öge olarak gösterince, insanı bir bütün olarak ele alma yolunda öbür sanatlarla birlikte, roman da büyük atılımlar kazandı. Romanın çağdaş işlevini sanırım bu açıdan değerlendirmek doğru olur. En geniş toplumsallıkla ve en derin bireysellikte donanmış olarak çağdaş sanat, insanı bir bütün olarak incelemeye, insan üzerine en geniş araştırma niteliği kazanmaya çalışıyor. Roman da bu çabanın içinde. Ben romanın da, öbür sanatların da, özellikle Haz vericilik ya da eğlendiricilik diye bir işlevi olabileceğine, olması gerektiğine inanmıyorum. Her zaman sanat gibi görünen, insan oyalamaya yarayan, çoğu bilgece ya da bilgice oluşturulmuş bir takım etkinlikler sanat yerine alınmamalı. Sanat, en yüce insani düzeyde buluşma ortamıdır, onun vereceği haz ancak bu buluşmanın sonucu olabilir. Her estetik nesne, bu arada en yetkin estetik nesne olan sanat yapısı, zorunlu olarak bir haz nesnesidir. Onun vereceği haz, duyumsal kaynaklı ol-

makla birlikte en yetkin insani gerçekliklerin algılanmasından doğar.

ERKUT TANRISEVEN "Kıyıları Durunca"nın girişinde, diğer romanlarınızda da ara ara görülen şiirsel bir anlatım var. Giriş bölümünün ardından ise, daha katı ve ağır bir anlatım geliyor. Neden böyle bir biçime gerek duyduğunuzu söyler misiniz?

AFŞAR TİMÜÇİN - Kişiliklerin ve durumların en genel düzeyde gösterildiği her yazı, zorunlu olarak şiire yaklaşıyor. Özele, daha doğrusu somuta doğru inmeye başladıkça dilimiz daha anlatımcı, daha tanıtlayıcı olacak, gündelik dile yaklaşacaktır. Giriş bölümleri, öncelikle genellemeler içinde, hatta şiirsel bir anlatımla örülüyor, çünkü bu bölümler birer ısınma ya da ısıdırma bölümleridir. Sonraki bölümler, insan etkinlikleriyle ilgili bölümler daha çok ayırtırmacı bir dili gerekli kılmaktadır. Özet olarak, anlatılarımızın özellikleri anlatımımızı kendiliğinden koşullandırıyor. Aşağılarken başka, severken başka bir dil kullanmıyor muyuz?

KEREM KURTGOZÜ -Biliyor-sunuz, belli bir eleştirmeci tutumu var. Sanatçı yapısı hakkında konuşmasına karşı. Belki sadece konuşmasına değil, yapısını açıklamaya, eleştirilere karşı savunmaya kalkmasına karşı bir tutum bu. Böyle bir tutum sanatçıları kuramsal düşüncenin, sanat biliminin çetin sorunlarından bağışık tuttuğu için, belki birçok sanatçının da işine geliyor. Böyle bir tutum ve bu tutumun yansımalarına karşı ne dersiniz?!

AFŞAR TİMÜÇİN -Eleştirmecinin kötü, üzerinde konuşulmaya değmeyecek adamdır. Gerçek anlamda eleştirmeci, estetikçi nitelikleriyle donanmış eleştirmeci, bir yapının açıklanmasında okurun en büyük yardımcısıdır. Bununla birlikte, bu yolda, yaratıcının kendisine büyük iş düşer. Her gerçek sanatçı, yapıtları üzerinde enine boyuna konuşabilen insandır. Yazık ki, pek çok sanatçı yapıtlarını açıklayabilecek durumda değil. Yapıtı için gerekli doğruları yalnızca sezgi yoluyla elde etmek zorunda kalmış sanatçı, bize kendisini ya da yapıtını nasıl anlatacak? Bir yapıtla ilgili en önemli tanıklıklar, hatta en önemli yargılar yaratıcısının tanıklıklarıdır, yaratıcısının yargılarıdır. Kuramsal bilgilerden, estetiğin en temel sorunlarından habersiz bir sanatçı, yapıtını yorumlamakta olduğu kadar, yapıtını gerçekleştirmeye de eksikli kalacaktır.

Yusuf Kurçenli: "SİNEMA DA DEPOLİTİZASYONDAN NASİBİNİ ALIYOR"

"Ve Yusuf Ve Zehra Ve Ayşe" ile "Ölmez Ağacı" filmlerinin yönetmeni Yusuf Kurçenli, arkadaşlarımız Erkut Tanrıseven ve Afşar Aras'la, sinema ve sorunlarını tartıştılar.

ERKUT TANRISEVEN - Diğer sanatlarda olduğu gibi, sinemada da her yapıt, temel yapısını bireyselliğin ve toplumsallığın içinden gelerek kurar ve bir düşünceler, duygular bütünü oluşturur, her yapıt belli özellikler taşıyan toplumsal bir üründür de, diye başlasak...

YUSUF KURÇENLİ - Sanatçının toplumuna ve giderek insanlığa karşı hesaplaşması, galiba onun en vazgeçilmez kılavuzu olmalı. Sanatçı bu sorumluluğu hep duymalıdır, ama bireysel özgürlüğü pahasına olmalıdır bu. Sanatçı gerçekten, iyi bir ürün ortaya çıkarabilmek için toplumla organik bir ilişki içinde olmalıdır. Doğal olarak, bireysel özgürlüğünü içinde saklı tutan, ama toplumla da bütünleşmiş bir sanatçının, kendi mekanizmasında adeta otomatik olarak işleyen bir denge olduğunu düşünüyorum.

ERKUT TANRISEVEN - "Ve Recep Ve Zehra Ve Ayşe", "Ölmez Ağacı" geleneklerle güncelin çatışması temelinde gelişiyor. Siz bu konuda neler söylemek istersiniz, bu temel düşünce birkaç filmde daha sürebilir mi?

YUSUF KURÇENLİ - Sürebilir. Ama film yapmak insanın niyetiyle başlayıp biten bir sorun değil. Bununla birlikte, sürekli değişim geçiren bir toplumda bu sorunların üzerine gitmek gerekiyor. Yani, kafanızda bir film öyküsü kuruyorsunuz, bunun bireye düşen yükü genellikle taşınamayacak kadar ağır oluyor. Bu yük ek olarak, geleneklerinden kopmuş ya da kopmaya çalışan insanlar için de ağır bir yük oluşturuyor. Olanagım olursa bu konuda bir iki film daha yapmak istiyorum.

ERKUT TANRISEVEN - Bu konu, toplumbilimle ilgili bir sorunsal aynı zamanda. Peki bir toplumbilimci ile işbirliği yapmak iyi olmaz mı?

YUSUF KURÇENLİ - Kuşkusuz iyi olur, gerekiyor hatta. Türk sineması saygı değer ürünler de vermiş bir sinema. Ama çoğunlukla karşılığı insana müşteri gözüyle bakan bir sinema, yani insan için değil, müşteri için üretim yapan bir sinema olması bakımından bilimsel bir platforma oturmak gibi bir kaygı gütmüyor. "Ve Recep Ve Zehra Ve Ayşe" den önce birkaç sosyolog arkadaşla öyküyü tartışmıştım, ama gerekli olan verimlilikle bir çalışma olmadı. "Ölmez Ağacı" nda da maalesef gerçekleşmedi. Kafamdaki soruları basılı kaynaklardan giderek yerine bu işin uzmanlarıyla birlikte çalışarak yürütmem tabii ki daha iyi olur. Gerçekte Türk sinemasının büyük derdi değil bu soru. Bende de bu yön eksik. Bir yandan böyle ortak bir çalışmaya girmenin mali yükümlülüğünde var. O nedenle ancak özel ilişkilerle bu gerçekleşebilir sanıyorum. Böyle çalışmalara kesinlikle açığım ve burada da bir çağrı ileteyim, belki bir hayırsaver bilim adamı ilgilenir.

ERKUT TANRISEVEN - Genel de sanatların tümünde öznel nesnel, bireysel toplumsalı açıklar. Bunu yaparken de belli bir açıya yerleşen, bellibir dünya görüşüne yaslanan yönetmenin öz süzgecinden de geçerek sözcükler, görüntüler bir dil oluşturur. Sizin kurmak istediğiniz dil konusundaki düşünceleriniz...

YUSUF KURÇENLİ - Belki biraz garip gelecek size, ama benim formüle edebildiğim bir dil yok ortada. Yalnızca yadsıdığım birtakım şeyler var. Konu ve konunun içinde, - öy-

kü de diyebiliriz buna - yer alan unsurların izleyiciyi ne kadar tavliyacağı hesaplanıyor. Yani, adeta dramaturjiyi bu belirliyor. Öykü oluşturulmasında, bu ölçüt oluyor. Batıda bu iş, hızla değişen ışık, renk ve objelerle gerçekleştiriliyor. Bunlar insanı etkileyen şeyler ve öykünün görselleştirilmesinde kullanılan şeyler. Bence seyirciyi edilgenleştiren, teslim alan bir yöntemdir bu. Böyle bir sinema diliyle izleyici edilgenlikten kurtulup, üretken bir insan haline gelecek... Buna inanmıyorum. O zaman nasıl bir dil peşinde olduğumu soracaksınız. Öncelikle bu tür tuzakları taşımayan ve önemli vurguları olmayan, ama her planda giderek her sahne, insanlarda bir şeye biriktiren bir düşünce aktarımını yakalamak gibi bir niyetim var.

ERKUT TANRISEVEN - Türk sinemasında ilk dil arayışı herhalde Ö. Lütfi Akad'ın. Onun geliştirdiği öneli aşamalar bu güne dek gelişerek geldi ve bugün Cannes'da ve diğer şenliklerde ödül almış bir Türk sineması var. Bir de eleştirmenler tarafından yeni Türk sineması Genç Türk Sineması adı altında toplanan filmler ve insanlar var, bunlardan biri de sizsiniz, bu konudaki görüşleriniz neler acaba?

YUSUF KURÇENLİ - Biraz önceki soruya bağlı olarak, bu yeni açıklamamızla birlikte bazı şeyleri eklemek istiyordum. Türk sineması aşağı yukarı her konuya el atmıştır, sözgelimi bir köyde su kavgası, sınırlı sorunu en az kırk kez Türk sinemasında işlenmiştir. Aynı olay üç beş cümle ile karşımızdakine aktarılırken, ortaya çıkan konu aynı olmak koşuluyla, çok daha farklı bir içerikle sinema haline getirilebilir. Eğer yenilik söz konusu ise, bir takım insanlar yeni diye nitelendiriliyorsa, bunu hak etmeleri gerekir. Yani, bir ortak paydaya gereksinim var. Genç sinema nedir, kimdir, ne yapıyor, bu insanlar neden diğerlerinden farklıdır? Eğer biraz önce tanımlamaya çalıştığım anlamda, olayın içeriğine ilişkin bir yenilik söz konusuysa, böyle sözedilebilir. Oysa, şu ana kadar gözlediğim Türk sinemasında yeni üretilen filmler içinde böyle bir ortak paydanın olduğu düşüncesinde değilim. Bu nedenle de genç sinema tanımını bir yerlere oturtamıyorum.

AFŞAR ARAS - Özellikle son beş yıl içinde - ülkemizde nihilist bir yaklaşım gözleniyor. Bunu öykü, roman, resim gibi sanatlarda görüyoruz ve bu da depolitizasyonun nedenlerinden biri. Sinemanın da, sonuçta depolitizasyon olarak ortaya çıkan bu durum karşısında yapacağı

olumlu ya da olumsuz şeyler vardır mutlaka, bu bağlamda siz ne düşünüyorsunuz?

YUSUF KURÇENLİ - Genelde bu söylediklerimize katılıyorum. Bu durum sinemayı da etkiliyor kuşkusuz, üstelik bir romanı, bir resmi, bir müziği etkilediğinden çok daha fazla etkiliyor. Çünkü, sinemanın sanat yanından daha ağır olan yanı, ekonomik yanındır. Eğer bir ülkede salt sanat olduğu için, tecimsel bir yatırım sansüre tabi tutuluyorsa, burada neredeyse kapitalist ilişkilerin bile işlemediği kadar geri bir durum var demektir. Sözgelimi Amerika'da milyonlarca dolar yatırım yapan bir adamın sansür gibi bir korkusu yoktur gibi geliyor bana. Bizde ise, düzenle iç dünyası arasında çelişki duymayan, hatta onunla bütünleşmiş, gelecekte hoşnut olan yapımcıların kafasında bile sansür korkusu var. Kendi adıma söyleyeyim, sansür ortamı olmasaydı, filmlerim değişebilirdi. Ama yine de, daha iyisi olmak koşuluyla, "Ve Recep Ve Zehra Ve Ayşe" gibi bir filmi tekrar yapardım. Çünkü, sanıyorum bazı şeylere doğru yaklaşmaya çalıştım. Eğer, gerçekten doğru yaklaşmışsam, ya da yapacağım bir işe doğru yaklaşıyorsam, bunun politik demecilere döndürülmesi ancak ikinci, üçüncü, dördüncü aşamalarda söz konusu olabilir. Sonuç olarak doğrudan yana bir tartışma, bir bakış söz konusu ise, bu da önemsenmelidir diye düşünüyorum.

ERKUT TANRISEVEN - Hangi sanat akımına pirim vererek verelim, doğal olarak her yapıt gerçekleri yansıtır. Sanat çabası, gerçekliğin anlatımı çabasıdır bir anlamda. Evrenselleştiği oranda büyür, güzelleşir. Buradan çıkarak gerçekçiliğe doğru uzanan bir yol var. Gerçekçilik üzerine düşünceleriniz.

YUSUF KURÇENLİ - Gerçekçilik, benim de bilebildiğim kadarıyla, daha uzun yıllar, ama kendi içinde bazı renklere kavuşarak, sanata damgasını vuracak bir akım. Bence gerçekçiliği, sinema için düşündüğümüzde sözgelimi, sorunun atar damarını kavramaktan geçen ve ondan sonrasını artık, o yakalanan sorunun kendine ait biçimini oluşturma çabası olarak özgür bırakmak gerekiyor. Bizim dışımızda varolan gerçekliği, ki içindeyiz de aynı zamanda, kavradıktan sonra artık izleyicinin karşısına çıkacak şeyin kendi biçimi konusunda herhangi bir tarif getirmemesi gerektiği düşüncesindeyim. Yani, gerçekliği yakalamış olan sanatçı artık alabildiğince özgür kalmalıdır. Gerçeği yakalamakla başlayan, ama daha sonra iyice özgür kalması gereken bir süreç ile Türk sinemasının

kendini aşabileceğini sanıyorum.

AFŞAR ARAS - Film şenlikleri konusunda ne düşünüyorsunuz; sözgelimi Antalya şenliği, bunun yanında Türk filmlerinin yurtdışında aldığı ödüllerin Türkiye'de yapılan spekülasyonları vb. gibi konulardaki düşünceleriniz?

YUSUF KURÇENLİ - Öncelikle, Antalya film şenliği konusunda dikkatli bir değerlendirme yapılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü şenlikler etkin oluyor ve Antalya bu alanda süre gelen tek şenlik. Bir kurum olarak ele aldığımızda Antalya şenliğini yoksamak doğru gelmiyor bana. Ama özellikle bu yıl düzenleyenlerin de kabul ettiği, arabesk ilişkilerin bir panayırı haline geldi. Antalya'da bu yıl sinema kendine yer bulamadı. Antalya'nın bu yılki en büyük açmazı, bir yanda kültürel bir etkinlik olan sinema ile, öte yanda çekicilikleri su götürmez olan dans, show, gazino eğlenceleri gibi etkinlikleri bir arada sunmak oldu. Umarım bu kabalıklar önümüzdeki yıllarda yeni bir düzenlemeye girecek ve sinema bütünüyle bu etkinliklerden ayrılacak. Sinema şenliklerine ilişkin bu değerlendirmeyi, yurtdışındaki şenlikler için de aynı bağlamda bir yere oturtabiliriz. Yurtdışındaki festivallerde ısrarla öne sürülen, Türkiye'yi kötü gösterdiği için filmlerimizin ödüllendirildiği, düşüncesi komik bir değerlendirilmedir. Ama yine de yurtdışındaki değerlendirmelerde sakat olan bir nokta var. Üçüncü dünya sinemaları, bu arada Türk sineması da, belli bir hoşgörü ile karşıyorlar çünkü bizden bekledikleri sınırlı. Bekledikleriyle çakışan filmler cazip geliyor. Özellikle bir egzotizm bekliyorlar bizden ve bu, gerçekten bir sanat ürünü olması için taşıması gereken niteliklerden daha önemli oluyor.

AFŞAR ARAS - Bunu, Avrupa'daki kapitalist üretim ilişkilerinin sanatı tıkaması biçiminde düşünebilir miyiz?

YUSUF KURÇENLİ - Burada, Ömer Kavur'un bir değerlendirmesine ben de katılıyorum. Ekonomik ve toplumsal olarak bazı fonksiyonlarla Türkiye'yi sınırlı kılmaya çalışıyorlar. Yani, siz folklorunuzu, geleneklerinizi, kan davanızı anlatın, demeye getiriyorlar. Durum böyle olunca, iç pazarda müşteri bulamayan, yaptığı yatırımın karşılığın alamayan yatırımcılar, Batı'nın bu tuzağına düşmeye hazırlar. Yani, iç pazara dönük en ağdalı unsurları taşıyan filmleri yapan yapımcılar bugün dışarıya açılmanın çarelerini arıyorlar. O zaman da içerideki işletmecinin beklentilerinin sağlıksızlığı kadar, istedi-

ği gibi film yapılması halinde, pazar bulabileceğini belirten dış baskının yaklaşımları arasında, pespaye düzeyinde bir birliktelik var gibi geliyor bana.

ERKUT TANRISEVEN - Sinema yapmanın genelde pek çok sorunu var, ama bir de ülkemize özgü sorunlar var... Ülkemizin içindeki ekonomik durum; huzursuzluk, bunalım toplumumuzda yaygın bir nitelik kazanmış durumda. Bu hem üst yapıyı, hem de alt yapıyı etkilediği gibi, Türk sinemasını da etkiliyor. Bu sorunlar konusundaki görüşleriniz?

YUSUF KURÇENLİ - Türk sinemasının bence en önmeli sorunu, seyircinin ya da insanımızın sanatsal etkinliklere ilgi duyacak halinin bırakılmaması. Bu doğal olarak sinemanın bir ticari yanı da olduğu için ve ne yazık ki biraz fazla belirleyici olduğu için, sinemanın rantabl bir iş olmaktan çıkmasını gündeme getiriyor. Bu da, bundan yirmibeş yıl önce bile daha çok sinemaya giden insan sayısının düşmesine, kitap okumanın azalmasına, giderek insanların kültürsüzleştirilmesine varıyor. Zaten ekonomik olarak insanların soluk alınamaz duruma getirilmesi var. Buna ek olarak da sinema sanatının bu ekonomiden iki yönde etkilenmesi söz konusu. Yeşilçam'da film üreten insanların deyişle söylüyorum: Sinemayı lümpenler seyretdiyor. Allahtan Türkiye'de lümpen sayısı milyonları bulmuyor, öyle olsa sinemalar müşteri bulacak demektir. Sonuçta, sinema yapmak zorlaşıyor. Milyonlar yatırırlar bir film yapıyorsunuz ve bunun geri dönen hasılatı yaptığınız harcamanın altında kalıyor, bu durumda da yapımcılar bu işe yanaşmıyor.

AFŞAR ARAS - Biraz önce insanımızın sanatsal etkinliklere ilgi duyacak halinin bırakılmaması olmasından söz ettiniz. Bunu bir de bilinsizleştirme ve yanlış bilinçlendirme bağlamında düşünersek, neler söylemek istersiniz?

YUSUF KURÇENLİ - Bu, son 5-6 yılın sorunu değil. Toplumun sinema dışındaki depolitizasyonunu sinemadan ayrı tutamazsınız. Sinema da bundan nasibini alıyor. Ama sinema, özellikle bu anlamda, topluma en çok ihanet etmiş sanat dalı: Yaklaştığı her konuyu istismar etmiştir. Böylelikle de, zaten insanları bilgi dışında tutmayı başarmıştır. Bir anlamda izleyicilerin karanlıkta kalmasına yardımcı olmuştur. Depolitizasyonun Türkiye çapında resmi ideoloji haline gelmesi ise, son 5-6 yılın işidir ve sinema da otomatikman buna uymuştur. Üstelik zaten öteden beri sinemanın bu günahı süregelmektedir.

GOGOL'ÜN İKİNCİ YÜZÜ

Aydın Süer

Dünya yazınında, sanatsal yaşamının ilk dönemlerinde ortaya koyduğu düşüncelerinden uzaklaşarak, daha sonraları bunların tam tersini savunan ve ilk yapıtlarını yadsıyan yazarlara rastlanır. Nikolay Gogol, bunun Rus yazınındaki en çarpıcı örneğidir.

Gogol yurdumuzda ve dünyada Rus yazınının demokrat ve insancıl bir nitelik taşıyan ilk önemli yapıtlarını sergileyen bir yazar olarak tanınır. "Palto", "Müfettiş", "Ölü Canlar", ve "Bir Delinin Anıları", bürokratik, köleci Çarlık Rusyasını eleştiren, "küçük adam"ı savunan yapıtlardır. Dostoevskiy, "hepimiz Palto'dan çıktık" sözüyle, başta kendisi olmak üzere diğer yazarların Gogol'den ne denli etkilendiklerini belirtmek istemiştir.

Bunlara karşın, Gogol'un yaşamının son döneminde sergilediği görüşler ve yapıtlar onun demokrat ve insancıl çizgiden tamamen ayrıldığı, ilk olumlu yapıtlarındaki demokrat özü yadsımaya başladığını, demokrat kesime karşı çarlık yönetimini ve soyluları desteklemeye yöneldiğini göstermektedir. Bu sapma Gogol'un Türk okurlarınca az bilinen bir yönünü ortaya koyması açısından ilginçtir.

Sanatsal yaratıcılığının ilk yıllarında Puşkin ve çevresi ile kaynaşan Gogol, bu dönemde sergilediği yapıtlarında, toplumda gördüğü haksızlıklara karşı çıkan ve Rusya'da kötü olan her şeyle alay eden bir yazar olmasına karşın, yine de ülkedeki toplumsal düzenin yıkılmasını istiyenlere katılmıyor, monarşik ilkelere ve toplumun sınıflara ayrılmasına karşı çıkmıyordu. Bu tür düşünceler onun toplumsal-siyasal görüşlerinin tutucu yönünü ortaya koymasına karşın, demokrat kesime yakınlık duygusunu ve çar yandaşlarının sert eleştirilerine uğramasını önlemiyordu. Aslına bakılırsa, Gogol'un o dönemde belirli bir toplumsal-siyasal programa sahip olduğu da söylenemez. 1836 da

Pogodin'e yazdığı mektubunda, "her zaman siyasetten kaçındım", demektedir.

Kırklı yıllarda artık Belinskiy ve Gertsen (Herzen) in giderek gelişen demokrat ve materyalist dünya görüşüne karşı Panslavizm akımı da güçlenmekteydi. Rusya'nın geleceğine ilişkin kaygıları bulunan Gogol de bu durum karşısında kendi toplumsal-siyasal yerini yeniden belirlemek durumuna düşmüştür. Yeni düşünce dizgesi ise artık demokrat kesimden uzak, Panslavizm düşüncesine yakın bir konuda belirginleşmeye başlar.

Bu değişimin nedenini tutucu kesimin baskılarına karşı koyamayarak onlara ödün vermesine bağlamak olası ise de, bunun yeterli bir neden oluşturmayacağı açıktır. Sovyet eleştirisi bu durumu, öncelikle, Avrupa'da o yıllarda ortaya çıkan toplumsal dalgalanmalara bağlamakta. O dönemde Avrupa'da bulunan Gogol, Almanya, İngiltere ve Fransa'da ekonomik ve toplumsal bunalımların neden olduğu ayaklanma, grev ve çatışmalara tanık olur. Bu çatışmalara kentsoylu düzenin ve Batı uygarlığının neden olduğu düşünmeye başlar. Bu düzenin Rusya'da da kurulması halinde bu kargaşalıkların da kaçınılmaz olacağı düşüncesi onu ürkütür. O halde, yapması gereken şey Çarlık düzenini eleştirmek değil, savunmaktır.

Neden ne olursa olsun, Gogol artık düşüncelerini değiştirmiş ve doğal olarak bu değişim yapıtlarına da yansımıştır. Dilimize henüz kazandırılmamış olan "Dostlarla Yazışmalardan Seçmeler" ve tanınmış bir tarihçi olan "Taras Bulba", Gogol'un bu dönemde sergilediği düşünceleri tüm açıklığıyla yansıtmaları açısından ilginçtir.

1846 da yayımlanan "Dostlarla Yazışmalardan Seçmeler" adlı yapıtında Gogol, tutucu bir nitelik taşıyan yeni dünya görüşünün ilkelerini sergiler. Yapıtında yazar, kölelik hukukunu ve monarşiyi savunmaya girer. Artık toplumsal düzenin "yıkılmaz" ve "gerçek" temelleri olarak

mutlakiyeti ve Ortodoks kilisesini görmektedir. Monarşik yönetimi, "normal" bir toplum için tek olasılık devlet üstünlüğünün en bilge bir biçimi olarak kabul etmektedir.

Daha önceki yapıtlarında, Rusya'daki egemen sınıfların kusur ve suçlarını halkın önüne cesur ve alaylı bir biçimde sergileyen Gogol, şimdi soylu sınıfı toplumun dayanağı olarak görüyor ve onu yüceltmeye kalkışlıyordu. Soylu sınıf ona göre "halkın çiçeği" idi. Gogol, toprak beylerinin köylüler üzerindeki egemenliğinin geleneklerle kutsallaştığını ve dinsel bir onaya sahip olduğunu öne sürüyor, toprak beyleriyle köylüler birbirine bağlayan ve o dönemde zayıflayan bağların yenilenmesini olası görüyordu.

Aynı yapıtta soyluların "kendi gerçek özlünde" çok iyi olduklarını belirtiyordu. Bu soylu sınıf devlet yönetiminde çare gerçekten soylu ve yüce bir görev anlayışıyla yardımcı olmalıydı. Yazısında Gogol, soyluların kendilerine bağımlı köylüleri tüm Avrupa'ya örnek olacak biçimde yetiştirerek, "büyük iş" i gerçekleştirebileceklerini ve gerçekleştirmeleri gerektiğini vurguluyordu. Avrupa, Rusya'dan başka artık her yerde yitmiş olan ataerki yaşam biçimi üzerinde, artık ciddi bir biçimde düşünmeliydi. Gogol, kentsoylu ülkelerde belirginleşen toplumsal çelişkileri, ülküleştirirdiği derebeylik ilişkileriyle karşılaştırmaktaydı. Gogol, bu tür düşüncelerle Panslavistlerin görüşlerini paylaşmış oluyordu.

Çocukluğundan beri büyük ölçüde etkisinde kaldığı dinsel duygular bu dönemde giderek güçlenmekte, bir hastalık halini almaktaydı. Daha önce toplumsal sorunları geniş bir toplumsal-tarihsel bağlamda inceleyen Gogol, şimdi bu sorunları dinsel ve ahlaksal bağlamda açıklamaya çalışıyor, toplumsal kötülükleri artık toplumsal ilişkilerin değişiminde değil, kişilerin dinsel ve ahlaksal açıdan yetkinleşmesinde görüyordu. Bu görüş daha sonraları, yaşamlarının son dönemlerinde Dostoevskiy ve Tolstoy'u da etkisine alacaktır.

Özellikle yergi alanında sanatının doruğuna erişen Gogol, bu dönemde yergi sanatına ilişkin olarak şunları söylüyordu: "Yergiyle bir şey elde edilemez; çağdaş toplum adamının gözüyle görülen yalın yaşam tablosuyla kimseyi uyaramazsın. Gogol ayrıca o güne değin yazdığı tüm yapıtlarını yadsıyor ve büyük bir hata olarak görüyordu.

Gogol'un bu tür düşüncelerini sergilediği yapıtı, demokrat kesimden özellikle de Belinskiy'den çok sert

tepki görmüş, eleştirmen, 15 Temmuz 1847 de yazdığı ünlü mektubunda Gogol'un halka karşı bağışlanmaz bir suç işlediğini ileri sürerek, Rusya'yı gizemcilik, çilecilik ve bağınazlığın değil, ancak uygarlığın, eğitimin ve insancılığın kurtaracağına belirtmiştir. Belinskiy Gogol'u, öncekileri anımsatan yeni yapıtlarıyla bu kitabın günahını ödemeye çağırıyordu.

Gogol'un "Dostlarla Yazışmalardan Seçmeler" de ortaya koyduğu düşünceler, "Taras Bulba" ya da yansımıştır. "Taras Bulba" Gogol'un Ukrayna tarihi üzerine yaptığı çalışmaların bir ürünüdür. Yapıt, Zaporozh Kazaklarının Lehli derebeylere karşı 17. yüzyıl başlarında verdikleri bağımsızlık savaşını yansıtır. İlk bakışta tarihsel bir destan olarak gözüken, Batılılarca da böyle algılanan romanın ırkçı ve şoven karakteri Batılılarca farkedilmediği gibi, Sovyet eleştirisine de göz ardı edilmıştır.

Romanın başkahramanı Taras, ideal bir halk kahramanı, ulusal bir başkaldırının önderi, bir yurtsever olarak karşımıza çıkar. Yaşam onun için yalnızca savaştır. Okumanın, bilimin onca hiçbir değeri yoktur. Oğullarına şöyle der: "Şu kılıcı görüyor musunuz? Sizin öz ananız işte budur. Okuduğunuz okulda kafalarınıza doldurdukları bilgilerin beş paralık değerleri yok. Bütün kitapların da, akademilerin de, felsefelerin de, alfabelerin de canı cehennem! Taras'ın bu görüşleri, "Dostlarla Yazışmalardan Seçmeler" de okuma yazma bilmenin halk için bir yararı olmadığını savunan görüşlerini anımsatmaktadır. Kitapta ayrıca, Kazaklara karşı askeri ve kültürel bir üstünlük kurmayı başaran feodal kültüre karşı ataerki Kazak yaşam biçiminin üstünlüğünün kanıtlanmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır.

Taras, Kazakları Katolik yapmaya çalışan Lehlilerin yanısıra, Müslümanların ve Türklerin de acımasız bir düşmanıdır. Gogol, Taras'ı tanımlarken şöyle demektedir: "Ona göre üç durumda kılıca sarılmak gerekirdi; birincisi, Lehli vergi memurları Kazak atamanlarını saymazlar, karşılığında kalpaklarını çıkarmazlarsa, ikincisi Ortodoksluğa dil uzatır, töreleri çiğnerlerse; üçüncüsü dinsizler (Müslümanlar) ve Türkler düşman olarak karşılarına çıktıklarında. Bu üçüncüsünde düşmana kılıç sallamak, Taras'a göre Hristiyanlığın savunulması açısından zorunluydu.

Kendisini Ortodoks dininin yasal savunucusu olarak gören Taras, sürekli olarak Türklerle ve Müslümanlarla savaşmayı istemektedir. Barış bozmak istemeyen ve buna karşı çıkanlara ise şöyle demektedir: "Onlar dinsizdir, kutsal kitapta 'dinsizleri öldü-

rünüz' buyurmuyor mu?"

Taras yalnızca Türkleri değil, Yahudileri de aşağılamaktadır. "Kutsal çöşege Yahudinin pis eli mi değermiş, olacak şey mi?" demektedir.

Taras'ın ağzından bu görüşleri sıralayan Gogol, Kazakların hem Rus yurdunun savunulmasında, hem de Avrupa'nın Moğol istilasından kurtarılmasında en büyük rolü oynadığını öne sürer.

Kazak milliyetçisi Gogol, Taras'ın ağzından Ruslara ilişkin olarak şunları söyler: "Rus ülkesindeki dostluk anlayışı dünyada başka bir yerde yoktur... Ölmek sırası gelince kimse bir Rus gibi ölemez."

Slav ırkı ise Gogol'un ağzından şöyle yüceltilir: "Bu birden coşma özelliği yalnızca Slavlarda vardır. Slav ırkı, diğer ırkların karşısında cılız nehirlerin karşısındaki bir deniz gibidir. Fırtınalı havada bu deniz kabarmır, coşar."

Görüldüğü gibi Gogol Kazak milliyetçiliğinden yola çıkarak Panslavizm düşüncesine erişir. Özellikle romanın son bölümlerinde, Kazakların Lehli derebeyleri tarafından yenilgiye uğrayışlarını anlatırken Kazak savaşçıların ölümlerini şiirleştirilmekten, ulusalcı duygularını tümüyle açığa vurmaktan kaçınmaz. Bu bölümlerle Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümleri" yapıtının kahramanı Kürşat ve silah arkadaşlarının, Çinliler karşısında yenilgiye uğrayışlarının şiirsel anlatımı arasında büyük benzerlikler göze çarpar.

Gogol bu sahneleri şöyle dile getirmektedir: "Ama Kazak kemiklerinin serildiği bu ölüm döşeginden iyilik fışkıracaktı yeryüzüne... Kazak-

lığın şanı, tüfek namlusundan silinen tozlar gibi uçuvermeyecekti. Bir gün gelir, ak sakalları göğsüne inmiş yaşlı bir ozan bandurasını alır, sözlerinden de, ezgilerinden de yığıltık akan bir destanla o savaşı anlatır. O zaman Kazaklığın ünü yeryüzüne yayılır, gelecek kuşaklarda dilden dile dolaşır"

"Orada, kendisinden önce ölenlere, Rus topraklarında insanların nasıl döğüşüklerini, hele kutsal din uğruna nasıl öldüklerini anlatacaktı.

Kazak savaşçısı Kukubenko'nun ölümünü ise şöyle betimler: "Genç ruhu uçtu gitti. Melekler onu kucakladılar, gökyüzüne çıkardılar. Orada rahat edecek. İsa ona 'Gel Kukubenko sağma otur. Arkadaşlarına ihanet etmedin, dürüstlükten ayrılmadın, kilisemi korudun' diyecek."

Örneklerden de anlaşıldığı gibi, Gogol, Taras Bulba'da gerçek bir tarih yazarının nesnellüğünden ayrılmış, gerek gerçek bir tarihsel kişilik olmayan Taras'ın ağzından, gerekse kitapta yer alan görüşleriyle Kazak ve Rus uluslarıyla Slav ırkının ve Ortodoks dininin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmış bir düşünür ve yazar olarak yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi, özellikle yine tarihsel bir roman olan Tolstoy'un "Savaş ve Barış" mın gerçekçi, nesnel ve insancıl dokusuyla karşılaştırıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır.

Nikolay Gogol, adı geçen yapıtlardaki düşünceleriyle, ilerici bir yazarın ulusalcı, ırkçı ve bağnaz düşüncelere kapılarak sanatsal ve düşünsel açıdan gerileyişine dünya yazınının en belirgin örneklerden birini oluşturur.

KENT ENGLISH

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığında Tastikli

PRATİK İNGİLİZCE KURSLARI

- TAMAMI YABANCI ÖĞRETMENLER
- EN MODERN METODLAR
- EN UYGUN ÜCRETLER
- VIDEO PROGRAMI

HAFTA SONU KURSLAR: 1 Mart
HAFTA İÇİ KURSLAR: 3 Mart

Mithatpaşa Cad. 46/3 Tel: 34 38 33
ANKARA

BİR KÜREK KİREÇ İLE SİHİRBAZLIK

Ömer Kuleli

Ankara'nın hava kirliliğini azaltmak için her yıl değişik teknolojiler bulunuyor, bilimi olmayan ülkenin dahi teknokratları. Beş altı yıl önce apartmanların çoğu yağyakıtla ısıtılırken, her tona bir iki kutucuk zehirli mangan bileşikler katarak havaya hiç kükürtlü gaz bırakmıyordu teknokratlarımız. Şimdi millet kömüre döndü, onlar da bir kürek kireç ile temizleyiveriyorlar havamızı. Sırada biyokömür de var daha... Sağolsunlar hep bir şeyler yapıyorlar, ama sonuç hep aynı...

Ankara'da TKİ kömür alanlara artık kireç de satıyor zorunlu olarak, çünkü kömür yakan kazanlara kireç atınca havamız temizleniyor...muş. Gazetelerdeki resmi demeçleri okumuşsunuzdur, ama TRT'deki gösteriyi kaçırmış olabilirsiniz. Biraz aktarayım size:

Yer: Bir gecekondu. Soba başında spiker evin kadını ile konuşuyor.

- Bu ev sizin mi?

- Evet.

- Bu kış kömür aldınız mı?

- Evet.

- Kömür ile birlikte kireç de aldınız mı?

- Evet.

- Sobayı nasıl yakıyorsunuz?

- Tutuşturduktan sonra bir kat kömür döküyorum, üzerine bir kürek kireç.

- Soba iyi yanıyor mu?

- Evet.

- Bacadan çıkan dumanın daha temiz, daha az kokulu olduğunu söyleyebilir misiniz?

- Evet.

- Yani kükürtsüz gaz mı?

- Evet.

İnsanın aklına ister istemez "ne marifetli kireçmiş bu!" demek geliyor.

Sayın okur! Sizin de bildiğiniz gibi Ankara kültür düzeyi yüksek bir kenttir. Tüm soba ve kazan yakan hemşehrilerimiz de, baca gazı analizi yapmayı çok iyi bilirler ve de her gün gönüllü olarak yaparlar. Hatta öyle ki Samanpazarı'nda her soba alana bir

düzine Whatman No:5 süzgeç kağıdı, bir titrasyon takımı, EDTA çözeltisi, fenolfitalein, damıtık su vb.. verilerek vatandaşlık bilincinin gelişmesine esnafımız da katkıda bulunmaktadır. Tüm apartman kapıcılarımız kendilerine sağlanan ferah mekanların dörtte birini kimya laboratuvarına çevirmişlerdir. Her gün biri kazan çıkışından, biri baca ucundan iki kez baca gazı örneği almakta, yaptıkları analiz sonucuna göre kazana gerekli kireci atmaktadır ve de bulgularını düzenli olarak yetkili makamlara rapor etmektedirler. İşte bilmediğiniz gerçeklerden bir daha...

ÖNERİLER, ÖNERİLER...

Ankara'nın hava kirliliğini azaltmak için neler önerilmedi ki? Bu yılın flaş haberlerinden başlayarak şöyle bir gözden geçirelim 24 Ekim 1985 tarihli Resmi Gazete'nin 22. sayfasında ilginç bir ilan var. MKE Ankara'daki devlet dairelerinin (daha sonra da konutların) bacalarına takacağı bir süzgeç ile baca gazındaki katı parçacıkları, ayrıca kükürt ve azot oksitleri tutmakla görevlendirilmiş. Nasıl mı? Daha kimse bilmiyor ki? Bu teknolojiyi inşallah biz Türkler geliştireceğiz. Japon dostlarımız da tabii bize yardımcı olacaklar.

Hokkaido'daki pilot tesiste üretilen biyokömürün ticari ölçekteki ilk denemesini Ankara'da yapmaya hazırlar. Rentan briket ile sobalarımıza, biyokömür ile kaloriferlerimize yeni yakıtlar öneriyorlar. Gerçi bunlar he-

nüz Japonya'da kullanılmıyor ama olsun, biz deneriz. Hem sonra onlardan özel Japon sobaları da alırız, dışsattımları artar. Özel yöntemlerle satıldığını Nokta dergisinde okuduğumuz o harika gazyağı sobalarını ne güzel de satıyorlar bize. O güzel, şık ama bacasız sobalardan odalarımıza katıyın hidrokarbon buharları ve karbonmonoksit yayılabilemez ve de odadakilerin başını ağrıtır hafiften uyuşturamaz. Kim demiş ki her yanma ürünü baca, boru vb. ile dışarı atılmalıdır diye? Zaten evlere neden baca yaparlar, otomobillere neden egzoz borusu takarlar bilmem...Bütün bunların yanında, bir de sobalarımıza birer kürek kireç attık mı üç kışa kalmaz Ankara'nın havası da Abant'ın havası gibi olacak ve de... Ne kıyıyorsunuz canım, sinirlenmenin ne alemi var? Sizinle alay eden ben miyim ki?

İyi anımsıyorum 1981 ve 82 kışlarında resmi ağızlarca önerilen bir başka harika çözüm de içinde organik mangan bulunan bir yakıt katkısı maddesinin kalifer yakıtına eklenmesi ile havadaki kükürt oksitlerin ve dumanın azaltılacağı idi. MMT (metilsiklopentadienil mangan trikarbonil) denen bu madde 60 lı yıllarda ABD'de Ethyl Corporation tarafından geliştirilmişti, görevi yağyakıtın akıcılığını artırıp yanmasını kolaylaştırmaktı, kükürt azaltımı ile ilgisi yoktu. 27.10.1978'de zehirli olduğu ve yanmada etkili olmadığı gerekçesi ile Çevre Müsteşarlığı(EPA) tarafından yasaklandı. Biz onu 1980-82 döneminde hava kirliliğine ilaç diye sunduk; millet ekonomik nedenlerle yağyakıttan kömüre döndü de bu balon da kendiliğinden söndü gitti.

Seyitömer linyitlerinden yılda 150 bin ton dumanlı yakıt yapma çalışmaları 70 li yılların büyük umudu idi. O zamanda Almanlar büyük bir deneme yapmışlardı. Ne yazık ki dünyanın en büyük kömür teknoloji laboratuvarlarından biri olmaktan öteye gitmedi tüm proje. Çalışmadı, yandı, bitti, kül ve hurda demir yığını bıraktı ardında. Ama biz ödedik bu denemenin her kuruşunu ileri yıllarda daha akıllı olmayı öğrenemeden hem de...

Sonra olmayan petrolümüzden nafta yapıp onu hidrojene ederek bol miktarda şehir gazı üretmeyi ve kenti bu temiz, hiç kükürtsüz gaz ile ısıtma-

yı gündeme getirdik (meraklısı için bkz. Kuleli', Ö., İçinden Çıkılma-yan Bir Enerji Hesabı, Bilim ve Sanat, sayı:28, 1983), Ankara Belediyesi'nin açtığı ihale son anda iptal edildi, Özal hükümetince de rafa kaldırıldı. Şimdilerde SSCB'den gelecek doğal gazla Ankara'yı ısıtmak gündemde, belki tüm kenti değil ama altyapı sorunları daha kolay çözümlenebileceği için Batıkent'i bu yolla ısıtılabilmek ciddi, köktenci bir çözüm olabilir. Ama her ciddi iş gibi bu da uzun süreli, oysa bize çabuk bir şeyler gerek. Ve gelsin kireç... Abdestsiz namaza duranların haline benziyor bir kaç kürek kireç ve uzman (!) kapıcılarla havanın kükürtünü azaltmaya çalışanların çabaları...Dilim döndüğünce anlatayım size nedenlerini..

KİREÇ,GAZDAKİ KÜKÜRTÜ TUTAR MI?

Evet, tutar. Baca gazlarındaki kükürtlü gazları tutmak için kuru kireçtaşı ya da kireç ile yapılan arıtma sürecinde kireç gaz içine toz halde (0,2-0,3 mikron irilikte) püskürtülür. -Dikkat! Kürek kullanmayınız!- 900-1000 C sıcaklıkta -ki buna da maalesef apartman kazanlarında ulaşmak olası değil- aşağıdaki tepkimeler oluşur:

$CaO + SO_2 = CaSO_3$ Sülfittenme
 $CaSO_3 + 0,5O_2 = CaSO_4$ yükseltgenme
Kükürtdioksitinden kireç tarafından tutulması tepkimesinin niteliği çok karmaşıktır. En önemli etkenler arasında temas süresi, sıcaklık, SO_2 derişimi, kireç taneciklerinin iriliği, kireç/ SO_2 oranı sinterleşme (bir tür topraklanma) derecesi, iç yüzey alanı, baca gazındaki su buharı ve oksijen yüzdeleri sayılabilir. Almanya, Çekoslovakya, ABD ve Japonya'da sanayi ya da termik santral kazanlarında yapılan çalışmalar önceleri heyecanla karşılanmış, ancak kirecin sinterleşmesi, böylece temas yüzeyinin azalması sorunu klasik kazanlarda giderilemediği için en uygun koşullarda bile verim % 40-50 nin ötesine geçememiştir. Son yıllarda İngiltere'de aynı ilke bu kez akışkan yataklı kazanlarda denenmiştir. McGregor yöntemi adı verilen bu süreçte kireç/gaz temas süresi artırılabilmişse de verim artışı beklenenden az olmuştur ve günümüzde bu sürece "ticari olgunluk tadır" denilememektedir henüz. Gelişmiş ülkelerin tek merkezde, termik

santral gibi çok iyi denetlenen bir sistemde beceremedikleri arıtmayı bizim, Ankara'da üç bin apartmanda, kapıcılarla yapmamız pek olası gelmiyor bana...

Ancak büyük ölçekte uygulanabilen başka bir kireçli arıtma yöntemi daha var. Yıkama denen bu süreçte baca gazı kireç yada kireçtaşı çözeltileri ile yıkanarak içindeki kükürtdioksitten % 95-98 oranında temizlenebiliyor. Sürecin artışı ise alçı. Geniş ticari uygulaması olan bu sürecin Çayırhan Termik Santral'ında da uygulanması TEK'in planları arasında.

Baca gazındaki kükürtdioksitin sülfürik asit, kükürt gibi daha yararlı ürünlere dönüştürülmesini sağlayan Wellman-Lord sürecinin klasikleşen Yıkama-Alçı sürecine olan üstünlüğünü ise daha yüksek olan yatırım giderleri gölgeliyor. Ancak yerel ekonomik koşullar bu süreci bazı durumlarda daha çekici yapıyor. Unutmamak gerekir ki bugün dünyanın en büyük kükürt üreticileri benzer koşullarda petrolün içindeki kükürtü artan rafinerilerdir. Böylece hem petrol ürünleri içindeki kükürt azaltılmakta, hem de rafineri satabilir bir yanürün elde etmektedir.

Baca gazlarından kükürtü temizlemenin maliyeti hiç de az değil, tüm santral maliyetinin % 15-20 si gibi. Örneğin 300 MW lık bir santral için maliyet 20 milyar TL civarında.

ÖLÇEK SORUNU

Kireç ile baca gazından kükürt giderilebiliyor. Teknoloji var, ama yalnızca büyük kirlilik üreticileri için. Örneğin, saatte 1000-5000 ton kömür yakan için teknoloji var, ilginç ama saatte 50-100 kg kömür yakan apartman vb. için uygun bir arıtma teknolojisi yok. Pekiyi, zavallı Ankara'lılar için hiç mi çözüm yok? Var tabii...Siz pilavınızda taşı mı ayık-larsınız, yoksa pilavlık pirinçtekinimi? Talihsiz coğrafyası, hızla artan nüfusu ile Ankara'nın (bu arada Erzurum'u ve daha birçok Anadolu kentini unutmayalım) hava kirliliğine en önemli çözümler hep kullanılan yakıtın kalitesini iyileştirmekten geçiyor. Önce gelen sıvı ve katı yakıtlardaki kükürt oranı az olacak, sonra insanlar onları daha iyi yakmayı öğrenecekler ve hava kirliliği azalacak, ama Ankara'da hiç bir zaman yok olmayacak.

YAPILABİLECEKLER DE VAR

Gene de çok şeyler yapılabilir hava kirliliğini azaltmak için. Ama hepsi önemli yatırımlar gerektiriyor. Tercih bizim. Ya teknolojiye, ya da hastanelere yatırım yapacağız bu konuda. İşte yapılabilircek bir kaç örnek:

- Siyah petrol ürünleri denilen 4 ve 5 no'lu, hatta 6 no'lu yağyakıtların içindeki kükürdü petrol rafinerilerinde arıtmak, rafineride kükürt üretilip tüketiciye temiz yakıt vermek. Ancak bunun maliyeti çok yüksek.
- Tüketiciye yıkanmış, tozsuz ve az kükürtlü kömür vermek, briket kömür yapımını ve kullanımını teşvik etmek. Ülke koşullarına uygun, zaten bu konuda yalnızca Ankara için TKİ'nin çalışmaları var.
- Tüketiciye 3500-4500 kcal/kg ısı değeri olan kömür vererek onun daha az kömür yakarak ısınmasını sağlamak. Bu önlemleri Türkiye çapında almak çok zor...Belli yöreler için ise olasıdır yüksek.
- Sıvı ve katı yakıtların daha iyi yakılmasını tüketicilere öğretip ısınma verimini yükseltmek.
- Yaygın bir halk eğitimi gerektiren bu yöntem Türkiye için kaçınılmazdır.
- Isı tasarrufunu özendirmek. İklim koşullarına uygun mimariden her tür yalıtım malzemesinin kullanımına dek uzanan bu yöntem iyi ve uzun erimli bir eğitimle ancak işe yarar. Uzmanların ortak kanısı bu yolla her tüketicinin %30-40 gibi çok önemli boyutta tasarruf yapabileceğidir. Bu kapsama güneş enerjisinden yararlanmayı da sokmak gerek.
- Ankara'daki Batıkent gibi uydu kentlerin yerli/yabancı kaynaklardan sağlanabilecek doğal gaz ile ısıtılması gerçekçi, ama uzun erimli bir çözümdür. Mevcut kent altyapısı bu kaynağa uyarlanamaz. Dışa bağılılığı açısından diğer petrol ürünleri gibi sakıncalıdır.

Değerli okur,

Bu yazının ciddi olan ve olmayan bölümleri birbirine fazlaca karıştı, farkındayım.

Mesleğim gereği anladığımı sandığım bu konuda benim kafamı da o denli karıştırıyor ki ilgisiz yetkililerin yaptıkları...Sonunda böyle karimizah türü bir yazı çıktı ortaya. Sürç-ü lisan ettiysek affola....

Yaşar Ersoy: "ADALI İNSAN, DÜNYALI KİMLİK ARAYIŞINDADIR"

Halen Lefkoşa Belediye Tiyatrosunun sanat yönetmenliğini yürüten Yaşar Ersoy'la Kıbrıs'ta kültür ve sanat ve Belediye Tiyatrosu üzerine söyleştik. Okuyucularımıza sunuyoruz. B.S.

- Belediye Tiyatrosu nasıl oluştu, nasıl gelişti?

■ Lefkoşa Belediye Tiyatrosu'nun doğumuna, Lefkoşa Belediyesi'nin aldığı bir karar ön ayak olmuştur. 1980 yılında Lefkoşa Belediyesi aldığı bir kararla çağdaş belediyecilik anlayışının gereklerinden olarak, kültür ve sanat etkinlikleri düzenlemeyi, uygulama ve çalışmalarını arasına katmıştır.

1980 yılında ilk kez düzenlenen "I.Lefkoşa Kültür ve Sanat Şenliği" ülkemiz sanatı ve sanatçıları için bir hareketlenme döneminin başlangıcıdır.

Bu ilk şenliğe birçok kültür sanat örgütü ve sanatçı katıldı. Çağdaş Sanatçılar Derneği (Çağ-Der) de bu örgütlerden biri idi. Çeşitli etkinliklerle şenliğe katılan Çağ-Der'in bir etkinliği de "Genç Oyuncular" ın yazdığı "Vatandaş Oyunu" idi. O zamanlar ben ve arkadaşlarım Osman Alkaş, Işın Refikoğlu Devlet Tiyatrosunda çalışıyorduk. Ancak şenlik bünyesinde sergilenen Çağ-Der'in "Vatandaş Oyunu"nda da oynamıştık. Bunun üzerine Devlet Tiyatrosu benim ve arkadaşım Osman'ın işine hemen son verdi, Işın Refikoğlu hakkında da soruşturma açıldı.

Baskı ve tehditten bunalan Işın Refikoğlu' da kurtuluşu emekliye ayrılmakta buldu.

İş bu noktaya geldiğinde, Lefkoşa Belediyesi "I.Lefkoşa Kültür ve Sanat Şenliğine" katıldıkları için işten atılan sanatçılara sahip çıktı. Zaten etkin bir şekilde kültür sanat çalışmalarına yönelmeyi planlayan Lefkoşa Belediyesi için bu olay itici bir güç, önemli bir başlangıç oldu.

Devlet Tiyatrosundan uzaklaştırılan biz üç arkadaş ve yine Devlet Tiyatrosundan - çeşitli sorunlar nedeniyle - emekliye ayrılmak zorunda kalan arkadaşımız Erol Refikoğlu - bizde isteyen on yılını doldurduk-

tan sonra emekliye ayrılabilir - Lefkoşa Belediye Başkanı Mustafa Akıncı tarafından Belediye Meclisi kararıyla, 1 Kasım 1980 tarihinde Lefkoşa Belediye Tiyatrosunu kurmak ve yaşama geçirmek için görevlendirildik. I.Lefkoşa Kültür Sanat Şenliğinde oynanan "Vatandaş Oyunu" da ilk oyunu olmuştur.

- Ve geldik 1986'ya. Lefkoşa Belediye Tiyatrosu kurulalı altı yıl oldu, nasıl geçti bu altı yıl?

■ Lefkoşa Belediye Tiyatrosu 6 yıldır toplumumuzda çok zor koşullarda tiyatro yapmaya çalışıyor. Seyircisinden, inancından ve bilgisinden aldığı güçle, insandan yana sanat ilkesinden ödün vermeden, doğru bildiği, ileri bildiği, insanlığın yararına olduğuna inandığı tiyatroyu yapmaya çalıştı. Her zaman yineleriz; tiyatroyu toplumdan, toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal koşullarından soyutlayamayız. K.K.T.C.'nin içerisinde bulunduğu durum hiç de iç açıcı değildir. Ekonomisi iflas etmiş, bütünüyle dışa bağımlı yaşayan bir toplumda, kültürsüzleştirme politikasının egemenliğinde yozlaşan değerler, siyasal koşulların getirdiği açmazlar, sanatımızı da etkilemektedir.

Buradan hareketle, gelişen bir çok sorunu vardır tiyatromuzun. Tiyatromuzun diyorum, çünkü yalnızca Lefkoşa Belediye Tiyatrosu'nu anlatmaya çalışmıyorum burada. Ülkemiz tiyatrosundan, "Kıbrıs Türk Tiyatrosu"ndan da söz ediyorum.

Tiyatromuzun gelişmesini, özgün, çağdaş bir nitelik kazanmasını engelleyen eğitsel, yönetsel, sanatsal, maddi-manevi bir çok sorun vardır. Bu sorunların üstesinden gelmek kolay değildir. Ama zaman içerisinde bu sorunları tiyatromuzun aşacağına inanıyorum. Çünkü, son yıllarda kültür ve sanatımızda yoğunlaşan bir

Söyleşi: İbrahim Sayar

temellendirme çalışması görülmektedir. Bu gelişim, bizlerin geleceğe umutla bakmasına neden olmaktadır. Kuşkusuz hiç bir dönemde, hiç bir sorun kendiliğinden çözülmemiştir. Lefkoşa Belediye Tiyatrosu, bu konuda üzerine düşen görevi yapmaya çalışmaktadır. Geleceğe bir tiyatro mirası ve tiyatro geleneği bırakabilmek için uğraş vermektedir. Geçmiş yadsımak biçiminde anlaşılmaması koşuluyla şunu eklemekte yarar var; günümüz tiyatro sanatçıları önemli bir tiyatro mirası ve geleneği bulamamıştır. Adanın, İngiliz sömürgeci olduğu yıllar ve ardından gelen savaş yılları, ülkemizde daha çok bir "savaş kültürü" etkisini göstermiştir.

- Bu yıl yapacağınız çalışmalar, etkinlikler konusunda bilgi verir misiniz?

■ Bu kuşak, Adalı insanın yaşam biçiminden hareketle kültür-sanatına demokratik ve özgün, ama dünyalı bir kimlik arayışındadır. Bu düşünceyle, Lefkoşa Belediye Tiyatrosu, kurulduğu 1980 yılından beri sürdürdüğü özgün bir Kıbrıs Türk Tiyatrosu yaratma yolundaki çalışmalarına bu yıl yeni bir oyun denemesini eklemiştir. Kurulduğu günden bu yana ilk denemelerinde geleneksel Türk Tiyatrosu öğeleri ile Kıbrıs insanının yaşam biçimini bağdaştırıp, göstermecilikle bir dizi oyunun yanı sıra, dünya tiyatrosu ve Türk Tiyatrosu'nun bazı örneklerini de sahneye koyarak, Kıbrıs Türk Tiyatrosu ile izleyicisinin nicel ve nitel oluşum ve gelişimine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

1986 yılına çağdaş bir tragedya denemesi ile giren Lefkoşa Belediye Tiyatrosu, Kıbrıslı ozan Fikret Demirağ'ın şiirlerinden oyunlaştırılan "Umut İnsanda" yı 10 Ocak tarihinden bu yana izleyicilerine sunmaya başlamıştır. Böylece sürekli bir deneme ve arayış düşüncesini canlı tutarak, bugüne gelen Lefkoşa Belediye Tiyatrosu, Kıbrıslı bir ozanın yapıtlarından yola çıkmakla hem bu özelliğini sürdürmüş, hem de 1986 Barış Yılı'nın anlamına uygun düşecek bir oyunu sahneye koyarak, görevini yerine getirmiş olmaktadır.

AMSTRAD VE ATARI

BİLGİSAYAR ve YAN ÜNİTELERİNİ EN UYGUN FİYAT ve KOSULLARLA BULABİLECEĞİNİZ

DENEYİMLİ ve UZMAN BİR KADRO'nun HAZIRLADIĞI İŞ PROGRAMLARI ARASINDA İHTİYAÇ DUYDUĞUNUZ PROGRAMLARI TEMİN EDEBİLECEĞİNİZ

HER ZAMAN YANINIZDA GÜVENİLİR DOST

ERBAY Bilgisayar Paz. ve Tic. Ltd. Şti.

SÜMER SOKAK 12/6 YENİŞEHİR-ANKARA Tlf: 300337

KALEM YAYINLARINDAN ÇIKIYOR

• PORNOGRAFINİN TARİHİ

H. Montgomery Hyde
Türkçesi: Feride ÇİÇEKOĞLU

• LENNON ANLATIYOR

John Lennon
Türkçesi: Yasemin ÇONGAR

• SABIRSIZ ERİK ÇİÇEĞİ

Feride ÇİÇEKOĞLU
"Bizim İçin Masallar"

türkiye ekonomisinde
iki bunalım dönemi

DEVLETÇİLİKTE 24 OCAK KARARLARINA

FİKRET BAŞKAYA

Genel Dağıtım ve İletişim Adresleri:
YANGI KİTAPÇI
Zafer Çarşısı No: 22
Yenişehir/ANKARA
Tel.: 33 51 27

KALEM YAYINLARINDAN ÇIKTI

CAZ
Hızın Müziği

Derleyip Çeviren:
Feride ÇİÇEKOĞLU
Önsöz:
Ahmet TELLİ

Tek Dağıtım: YA-DA
Cumhuriyet Kitap Kulübü
Yarın Kitap Kulübü

DÜNYA ŞİİRİ ANTOLOJİSİ

Hazırlayanlar:
ATAOL BEHRAMOĞLU
ÖZDEMİR İNCE

SÖYLEM YAYINLARI

SÖYLEM

Konur Sk. 13/7, Kızılay - ANKARA

Genel Dağıtım: YADA

KALEM YAYINLARI

• BRECHT'LE YAŞAMAK

• NAZİZM VE KÜLTÜR
Lionel Richard

• YILDIZ SAVAŞLARI
Haluk Gerger

• SİNEMA DİYE DİYE...
Mahmut Tali Ongören

Kalem
basın yayın dağıtım tanıtım
ticaret ve sanayi limited şti.

Merkez: Anadolu Cad. 677/1, Şemkiler-İzmir, Tel: 11 82 71

Şube: Şehit Adem Yavuz Sok. 16/14, Kızılay-Ankara, Tel: 25 79 65

GÜN siyasi haber ve yorum dergisi. Bir yıl önce yayınlanmaya başladı, şimdi ikinci yılı içinde. 12 sayıda, demokrasi ilk konusu oldu, demokrasi tartışmalarını çeşitli boyutlarıyla sürdürdü. Basına geçmeyen, geçemeyen işçi-fabrika haberleri ağırlıkla yer aldı. GÜN, ilk yılında işçilerin ve emekçilerin sorun ve istemlerinin sesi olmaya çalıştı. İkinci yılında da bu niteliğini pekiştirmeye çalışacak.

GÜN

Siyasi Haber ve Yorum Dergisi

GÜN'ün her sayısında, uluslararası sorunlar, iç politika ve sendikal hareketteki gelişmelerle ilgili güncel yorumları okuyabilirsiniz. GÜN'ün her sayısının hazırlanmasına mektuplarınızla katılabilirsiniz. GÜN'e yazın, GÜN'ü okuyun, okutun.

GÜN

MART (13.) SAYISINDA

12 Mart 1971'in 15. Yıldönümü

Anayasa ve Demokrasi

Demokrasi, Sol-Blok ve Parti Sorunu

Politikada Din Sorunu

Meclis'ten Notlar

Sendikalar Yapılarını Güçlü İşyeri Temsilcilikleri ile Güçlendirebilirler

Türk-İş İzmir Mitingi

8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü

İşkence Dosyası

Sedat Caner Pişmanlık Yasasından Yararlanmalıdır

Türkiye "Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Konvansiyon"u

İmzalamadı

"Oğlum hayatında bir kez polisle karşılaştı, onda da öldürüldü..."

Filipin Seçimleri ve 40 Yıllık Tarihi

GÜN

Yazışma ve abone olmak için (Yurtiçi/Yıllık 1500 TL Yurtdışı/Yıllık 20

DM) Adres: 856. Sokak, Nurhan, 3/502, Konak-İzmir.

İstanbul Bürosu: Mollafenari Sokak, Nadir Han, Kat:5

Cağaloğlu-İstanbul.